

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ТЕСЛЕНКО СВІТЛАНА ОЛЕГІВНА

УДК 373.2.015.31:172.15:37.016:81- 028.31 (043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬО-МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

13.00.08 – Дошкільна педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук.
Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ С. О. Тесленко

Науковий керівник: Трифонова Олена Сергіївна, доктор педагогічних
наук, професор

Миколаїв – 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....
РОЗДІЛ I. Теоретичні засади національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку
1.1. Проблема національно-патріотичного виховання у науковому вимірі
1.1.1. Історичний екскурс національно-патріотичного виховання
1.1.2. Сутність національного-патріотичного виховання.....
1.1.3. Національна свідомість і самосвідомість.....
1.2. Вплив художньо-мовленнєвої діяльності на національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку
1.3. Сучасний стан національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку у практиці закладів дошкільної освіти.....
1.4. Педагогічні умови національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності
Висновки з першого розділу.....
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....
РОЗДІЛ II. Експериментальна методика національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності.....
2.1. Характеристика рівнів сформованості національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.....
2.2. Модель і методика національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності
2.3. Порівняльна характеристика рівнів сформованості національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку
Висновки з другого розділу.....
ВИСНОВКИ.....
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....
ДОДАТКИ.....

ВСТУП

Актуальність дослідження. Входження в європейський соціокультурний простір вимагає радикальних змін в освітньому процесі, використання новітніх технологій, форм і методів навчання, що сприяли б реалізації інтелектуально-духовного потенціалу майбутніх громадян України. У сучасних глобальних політичних, економічно-соціальних реаліях українського народу, усвідомлення загрози бездуховності, браку національно-духовної культури молоді, актуалізується проблема національно-патріотичного виховання підростаючого покоління, оскільки від її вирішення залежить соціально-економічна й соціокультурна стабільність нашої країни, збереження її територіальної цілісності.

Про виняткову роль національно-патріотичного виховання дітей та молоді свідчать державні нормативно-правові документи: Закони України «Про дошкільну освіту», «Про освіту», «Про вищу освіту», Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді, лист Міністерства освіти і науки «Про методичні рекомендації з патріотичного виховання», Стратегія національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки та ін. У Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України (від 29.07.2019 р.) акцентовано на необхідності нових підходів і шляхів до виховання патріотизму як почуття і як базової якості особистості, її національно-усвідомленого ставлення до рідного народу, незалежно від національності та регіону проживання, збереженні надбань національної і світової культури, пріоритеті суспільно-державницьких цінностей. Відомо, що чим раніше розпочнеться національно-патріотичне виховання майбутнього громадянина України, тим ефективніше буде становлення його як особистості, патріота української соборності. Як зазначають психологи (І. Бех, М. Боришевський, Д. Ельконін, І. Кон, О. Кононко, В. Котирло та ін.), старший дошкільний вік – це період, коли в дітей формується свідомість і самосвідомість, зростає усвідомлення власних мотивів і вчинків, емоційних

переживань, що свідчить про необхідність спеціальної роботи з національно-патріотичного виховання.

Проблему національно-патріотичного виховання досить широко висвітлено у працях видатних класиків вітчизняної педагогіки Г. Ващенка, М. Драгоманова, О. Духновича, І. Огієнка, С. Русової, Г. Сковороди, М. Стельмаховича, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Я. Чепіги та ін., в яких наголошується на ідеї народності у вихованні патріота своєї Батьківщини, пріоритетом якої педагоги називали рідну мову, народні традиції, звичаї, обряди, любов до рідного краю.

Аналіз наукових розвідок засвідчив, що вченими визначено: сутність понять «патріотичне виховання», «національне виховання», «національно-патріотичне виховання» (І. Бех, О. Биков, О. Вишневський, В. Гонський, С. Гончаренко, П. Кононенко, Ю. Руденко, К. Чорна та ін.), «патріотичні якості», «патріотичні почуття» (В. Гарнійчук, К. Журба, Е. Заредінова, В. Киричок, О. Коркішко, К. Чорна та ін.), «національна свідомість і національна самосвідомість» (І. Бех, М. Боришевський, П. Ігнатенко, В. Крисько, Л. Снігур, Л. Співак та ін.); обґрунтовано теоретико-методологічні засади громадянсько-патріотичного виховання підростаючого покоління (В. Кремень, Ю. Руденко, О. Сухомлинська, В. Тернопільська, К. Чорна та ін.); розкрито завдання, шляхи, форми й методи національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку (Л. Артемова, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Губська, О. Ковшар, К. Крутій, І. Луценко, Н. Майборода, Т. Поніманська, А. Просенюк, Л. Шкрєбтієнко та ін.).

У зв'язку з актуалізацією проблеми національно-патріотичного виховання дітей та молоді на сучасному етапі в галузі дошкільної освіти останніх років здійснено низку наукових досліджень з означеної проблеми, зокрема: патріотичне виховання засобами мистецтва дітей 5–7 років сільських навчально-виховних комплексів «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад» (Н. Майборода), виховання патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку засобами художньої

літератури (Л. Шкрєбтїєнко), формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю (В. Лаппо), формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку засобами української народної музики (І. Газіна). Водночас аналіз наукового фонду засвідчив відсутність досліджень з національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку саме засобами художньо-мовленнєвої діяльності, яка є активним транслятором способів оволодіння дитиною мовленнєвою картиною світу, сприяє формуванню художнього мислення, творчих здібностей, патріотичних почуттів дитини (А. Богуш, Н. Гавриш, О. Ковшар, К. Крутій, Ю. Руденко, О. Трифонова та ін.). Натомість у практиці дошкільної освіти наявна низка суперечностей між:

- сучасними вимогами до національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку та реальним станом її виховання;

- потенційними можливостями художньо-мовленнєвої діяльності і недостатньою практичною реалізацією різних її видів (літературно-мовленнєвої, зображувально-мовленнєвої, музично-мовленнєвої, театральномовленнєвої) у національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку;

- домінуванням традиційних методів і форм у національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку й необхідністю використання сучасних інтерактивних технологій в означеному процесі.

Отже, актуальність проблеми та її недостатня наукова розробленість, потреба в подоланні окреслених суперечностей зумовили вибір теми дисертаційного дослідження **«Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження виконано в межах планових наукових тем кафедри дошкільної освіти Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського «Теоретико-методичні засади формування творчої особистості дітей старшого дошкільного віку в різних видах діяльності» (реєстраційний № 0114U002134) та

«Теоретико-методичні засади формування готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання в Новій українській школі» (реєстраційний №0119U000596). Тему дисертації було затверджено вченою радою Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського (протокол № 14 від 09 лютого 2016 року) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 6 від 28 листопада 2017 року).

Мета дослідження: науково обґрунтувати й експериментально апробувати методику національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності та педагогічні умови її ефективності.

Завдання дослідження:

1. Визначити сутність феномена «національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності», уточнити поняття «національно-патріотична вихованість дітей старшого дошкільного віку», «художньо-мовленнєва діяльність».
2. Виявити критерії, показники, схарактеризувати рівні національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.
3. Визначити й теоретично обґрунтувати педагогічні умови національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності.
4. Розробити, науково обґрунтувати й експериментально апробувати методику національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності.

Об'єкт дослідження – художньо-мовленнєва діяльність дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження – зміст і методика національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності.

Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності буде ефективним, якщо реалізувати такі педагогічні умови: українськомовний супровід національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності; інтегрований підхід до національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності; взаємодія закладу дошкільної освіти і батьків у національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності.

Методи дослідження. *Теоретичні:* аналіз, синтез, обробка та інтерпретація наукових розвідок із проблеми дослідження для з'ясування феномена «національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності», уточнення ключових понять дослідження; аналіз освітніх програм, навчальних планів вихователів для з'ясування сучасного стану національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку; *емпіричні:* спостереження, анкетування вихователів і батьків, методи діагностування для визначення рівнів національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку; педагогічний експеримент для перевірки ефективності експериментальної методики; *статистичні:* математична обробка результатів дослідження за критерієм Фішера-Спедекора для кількісного та якісного аналізу динаміки змін у рівнях національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку контрольних та експериментальних груп, достовірності експериментальних результатів дослідження.

База дослідження. Експериментальна робота здійснювалась упродовж 2016-2020 років на базі закладів дошкільної освіти м. Миколаєва та Одеси. На різних етапах експерименту було задіяно 600 дітей старшого дошкільного віку та 26 вихователів старших груп, на формувальному етапі – 140 дітей старшого дошкільного віку.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що *вперше визначено* сутність феномена «національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності», науково обґрунтовано педагогічні умови національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності (українськомовний супровід національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності; інтегрований підхід до національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності; взаємодія закладу дошкільної освіти і батьків у національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності); визначено критерії (когнітивний, емоційно-почуттєвий, рефлексійно-діяльнісний із показниками); *схарактеризовано* рівні національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку (достатній, задовільний, низький); *розроблено* модель національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності; *уточнено* поняття «національно-патріотична вихованість дітей старшого дошкільного віку», «художньо-мовленнєва діяльність». Набули *подальшого розвитку* теорія і методика національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Практична значущість дослідження полягає в розробленні й упровадженні експериментальної методики національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності (серія діагностувальних завдань, програма «Виховуємо патріота змалку», конспекти занять із використанням АРТ, ІКТ, STREAM-технологій, ігри національно-патріотичної спрямованості). Матеріали дослідження можуть використовуватися вихователями у старших групах закладів дошкільної освіти; на курсах підвищення кваліфікації вихователів в інститутах післядипломної педагогічної освіти, практичних заняттях із дошкільної педагогіки у закладах вищої освіти.

Результати дослідження впроваджувались в освітній процес закладів дошкільної освіти м. Миколаєва: № 17 (акт від 15.12.2020 р.), № 144 (акт від 10.06.2020 р.), № 140 (акт від 05.06.2020 р.), № 20 «Юний чорноморець» (акт від 07.12.2020 р.), м. Одеси «ясла-садок» № 264 (акт №153/01-15 від 21.12.2020 р.), м. Бахмута Донецької області ясла-садок № 10 «Кристалик» (акт про впровадження від 30.05.2019 р.), м. Умані № 15 (акт від 23.12.2020 р.), комунального закладу «Дошкільний навчальний заклад (ясла – садок) № 6 комбінованого типу» Криворізької міської ради (акт про впровадження від 23.12.2020 р.).

Достовірність результатів дослідження підтверджується теоретичною обґрунтованістю вихідних положень дисертації; якісним і кількісним аналізом фактичних результатів констатувального й прикінцевого етапів експерименту; вибором умотивованих методів дослідження; практичною апробацією результатів експериментального навчання.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня: *всеукраїнських*: «Проблеми розвитку творчої особистості дітей дошкільного віку: теорія, практика, перспективи» (Миколаїв, 2017 р.), «Ідеї В. О. Сухомлинського у контексті нової української школи» (Миколаїв, 2017 р.), «Гуманістичні ідеї В. О. Сухомлинського як фактор саморозвитку особистості» (Миколаїв, 2018 р.), «Наука. Студентство. Сучасність. Патріотичне і громадянське виховання студентської молоді: проблеми, традиції, стратегічні орієнтири» (Миколаїв, 2019 р.), «Василь Сухомлинський – від пізнання дитини до створення освітньо-виховної системи» (Миколаїв, 2018 р.); *міжнародних*: «Психолінгвістика в сучасному світі – 2017» (Переяслав-Хмельницький, 2017 р.), «Педагогічні ідеї К. Д. Ушинського у вимірі сучасності» (Одеса, 2017 р.), «Актуальні проблеми сучасної дошкільної та вищої освіти» (Одеса, 2019 р.); *міжвузівській* «Теорія і практика оновлення сучасної дошкільної освіти» (Умань, 2017 р.), а також обговорювалися на засіданнях кафедри дошкільної освіти Миколаївського

національного університету імені В. О. Сухомлинського впродовж 2016 – 2019 років.

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження висвітлено у 22 одноосібних наукових працях, із них: 9 статей у фахових виданнях України, 4 – у зарубіжних періодичних виданнях, 1 – в інших виданнях, 7 тез апробаційного характеру (з них 2 – у виданнях іноземних держав), 1 – розділ у колективній монографії.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел до кожного розділу (307 найменувань, із них 8 – іноземними мовами), 8 додатків на 48 сторінках. У тексті вміщено 3 рисунки, 8 таблиць, що обіймають 1 сторінку основного тексту. Загальний обсяг роботи становить 300 сторінок, із яких 215 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Проблема національно-патріотичного виховання у науковому вимірі

1.1.1. Історичний екскурс національно-патріотичного виховання особистості. Проблема національно-патріотичного виховання підростаючого покоління має глибоке історичне коріння й ґрунтується на багатовікових традиціях та досвіді українського народу. З-поміж видатних вітчизняних педагогів до цієї проблеми зверталися Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін. Вагоме значення у розумінні національного виховання мають педагогічні ідеї К. Ушинського. Видатний педагог стверджував, що почуття народності в людині настільки сильне, що «якщо в людині навіть загине все святе та благородне, воно гине останнім, адже поля батьківщини, її мова, її перекази і життя ніколи не втрачають незбагненої влади над серцем людини» [Ушинський, с.160]. На переконання педагога, виховання, «якщо воно не хоче бути безсилим, повинно бути народним» [Ушинський, с.160]. «Народ без народності, що тіло без душі», - наголошував К. Ушинський [Ушинський, с.161]. Незважаючи на спільність педагогічних форм усіх європейських народів, у кожного з них своя особлива національна система виховання, своя особлива мета та свої особливі засоби для досягнення цієї мети [Ушинський, с.75]. Актуальними і сьогодні є думки вченого про те, що все, що не буде «узгоджене з суспільним життям, не зможе закріпитись у серці дитини» [Ушинський, с. 148], а «виховання, побудоване на абстрактних або іноземних основах, буде впливати на розвиток характеру набагато слабше, ніж система, яка створена самим народом» [Ушинський, с.161].

К. Ушинський першим увів термін «народна педагогіка», запровадив навчальний курс «Вітчизнознавство» у початковій школі. За словами педагога, народність і патріотизм є надзвичайно важливими у вихованні та

становленні національної самосвідомості. Так, у своїй праці «Про народність у громадянському вихованні» педагог зазначає, що громадянське виховання, яке зміцнює і розвиває в людині народність, розвиває водночас її розум, самосвідомість та народну самосвідомість; «воно вносить світло свідомості в сховище народного характеру й благодатно впливає на розвиток суспільства, його мови, літератури, законів, словом, на всю історію» [Ушинський, с. 162].

Саме рідну мову вчений вважав найголовнішим засобом патріотичного виховання, адже «єдиний правильний засіб проникнути у характер народу – це засвоїти його мову» [Ушинський, с. 561], «у мові одухотворяється увесь народ і вся його батьківщина; в ній втілюється творчою силою народного духу в думку, в картину та звук небо вітчизни, її повітря, її фізичні явища, її клімат, її поля, гори та долини, її ліса та ріки, її бурі та грози – увесь той глибокий, повний думки й почуття, голос рідної природи, який говорить так гучно в любові людини до її іноді суворої батьківщини, який висловлюється так ясно в рідній пісні, рідних мелодіях, в устах народних поетів. Проте в світлих, прозорих глибинах народної мови відбивається не тільки природа рідної країни, а і уся історія духовного життя народу...» [Ушинський, с. 557]. Актуальними є думки К. Ушинського про те, що немає насильства більш нестерпного, ніж те, яке бажає відняти у народу його спадок, створений іншими поколіннями. «Відніміть у народу все – і він все може повернути, але відніміть мову, і він ніколи вже не створить її; нову батьківщину, навіть, може створити народ, але мови – ніколи: вимерла мова в устах народу – вимер і народ», – наголошував учений у статті «Рідне слово» [Ушинський, с. 557].

Отже, і сьогодні актуальними є погляди К. Ушинського щодо використання народного досвіду, його принципів у національному вихованні підростаючого покоління.

Ідею національної школи відстоювала С. Русова. На думку вченої, національна школа є тим важелем, який допомагає будувати незалежну державу «нація, яка пройшла через таку школу, буде дужчою іншої нації, яка

її не проходила» [Русова, с. 83], а засобами навчання та виховання в національній школі вчена обрала рідну мову, літературу, екскурсії, вивчення історії та релігії українського народу та національне мистецтво [Русова, с. 83-84]. Підґрунтям свідомого національного патріотизму С. Русова вважала національно-політичне самоусвідомлення, для формування якого радила педагогам ґрунтовно вивчати з дітьми історію рідного краю, національну літературу, брати участь у відзначенні національно значущих подій, свят тощо. «Щаслива та нація, яка має змогу утворити у своїй державі національну школу, вона сміливо може дивитися у своє майбутнє», – наголошувала видатний педагог [Русова, с. 85]. Цінною є порада С. Русової щодо створення середовища для національного зростання дітей: «Любов до рідної країни – це перший найкращий крок до широкої вселюдської гуманності, пошана до людей – це вияв самоповаги й бажання собі й іншим волі та незалежності. Хай на стіні нашої рідної школи висить портрет великого апостола правди і науки Т. Г. Шевченка, на вікні стоять квіти, на стінах рушники з рідним вишиванням, хай сама школа нагадує колишні історичні будівлі, хай у вікнах тішать погляд рідні дерева і квіти» [Русова, с.15]. Як бачимо, вчена у своїй працях чітко окреслила українськомовне середовище сучасних освітніх закладів.

Актуальною сьогодні є авторська концепція Г. Ващенка, яка заслуговує на вивчення і творче використання. Основні положення та думки вченого лягли в основу таких праць, як: «Виховний ідеал», «Виховання любові до Батьківщини», «Виховання чесності й принциповості», «Виховання пошани до батьків і старих», «Проект системи освіти в самостійній Україні». Найголовніша мета створеної ним педагогіки полягає у вихованні свідомих патріотів своєї землі і нації як основи могутності України. Учений виступає за відродження духовності народу та української школи, а найголовнішим завданням виховання молоді уважав виховання патріотичних почуттів. На глибоке переконання Г. Ващенка, для того, щоб виховати в українській молоді міцну волю і суцільність характеру, треба передусім прищепити їм

прагнення до високої мети, що об'єднувала б увесь український нарід, а такою метою є благо і щастя Батьківщини [Ващенко, с. 174].

Особливого значення для виховання патріотичних почуттів та любові до Батьківщини Г. Ващенко надавав формуванню національної свідомості. Педагог наголошував, що для того, щоб виховати таку свідомість «треба уявляти собі український нарід, як єдину спільноту, що об'єднує в собі покоління минулі, сучасні й майбутні, й відчувати свою єдність з цією спільнотою» [Ващенко, с. 175-176]. Важливою в аспекті досліджуваного віку є думка педагога щодо початку такого виховання з раннього дитинства, оскільки «раннє дитинство – один з найщасливіших періодів у житті дитини», коли всі радощі, переживання, захоплення «глибоко западають у душу дитини, пов'язують її з довкіллям, у якому вона живе, викликають любов до нього, спочатку стихійну, а потім і свідому» [Ващенко, с. 17]. За твердженням ученого, формування свідомого патріотизму, слід розпочинати у 3-4 роки. Дитина у цьому віці має знати, що вона має свою Батьківщину – Україну, що українці мають свою мову, яка відрізняється від мови інших народів [Ващенко, с. 19]. Саме тому особливу роль у вихованні свідомого патріотизму, за словами Г. Ващенка, відіграє дитячий садок, оскільки у нього «є всі можливості не тільки підсилювати стихійну любов до Батьківщини, а і виховувати у дітей свідому любов до неї, при чому виховувати планово й систематично [Ващенко, с. 21]. Учений був глибоко переконаний, що на етапі дошкільного дитинства необхідно сприяти розвитку стихійної любові до Батьківщини, яка заснована на інстинкті й навичках, що з часом переростуть у свідому любов до Батьківщини.

Цінною в аспекті дослідження є думка Г. Ващенка щодо ролі родини у патріотичному вихованні дітей дошкільного віку, адже «батьки в родинному житті мусять своєю поведінкою бути зразками щирої релігійності, чесності, принциповості, українського патріотизму. А в родинних взаєминах мусять панувати любов і злагода» [Ващенко, с. 315-316]. За словами Г. Ващенка, «родина – це мала Батьківщина, на ґрунті якої будується і Батьківщина

велика» [Ващенко, с. 18].

Могутнім засобом формування патріотизму Г. Ващенко називав слово «насамперед живе, а потім і друковане», зокрема, легенди, народні ігри, казки» [Ващенко, с. 19]. Вагомого значення він надавав українській літературі, яка «як і народна пісня, має великий виховний вплив на культурно-національний розвиток нашого народу, підносить національну свідомість, виховує в українців любов до Батьківщини, її традицій, звичаїв, природи» [Ващенко, с. 227]. Слугують на увагу слова вченого, що «людина ніколи не переживає під впливом слова таких сильних почувань, як у дошкільному віці» [Ващенко, с. 18-19]. Для збереження нації Г. Ващенко акцентував на використанні традицій, які відіграють вагому роль у розвитку мови, нації, звичаїв, мистецької творчості, світогляду, народних ідеалів.

В аспекті дослідженні важливою є думка Г. Ващенка щодо впливу музики на духовний, патріотичний розвиток дитини, національну пісню вважав однією з найкращих у світі, бо саме «у народній пісні відбиті всі вияви життя українського народу: його релігійні вірування та звичаї, його погляди на мораль, ставлення до природи, його патріотичні почуття, прагнення до волі, світогляд нашого народу» [Ващенко, с. 215].

Отже, Г. Ващенко не тільки визначив виховний ідеал української молоді, а й окреслив шляхи формування національної свідомості підростаючого покоління.

Актуальними в умовах сьогодення є поради І. Огієнка, який наголошував на тому, що в розбудові національної системи особлива роль належить рідній мові. Його думки щодо взаємозв'язку мови з народом перегукуються з думками К. Ушинського. Проблема національного й патріотичного виховання висвітлена в таких працях І. Огієнка, як: «Наука про рідномовні обов'язки» (1924), «Бережімо і шануймо свою націю» (1964), «Навчаймо дітей своїх української мови» (1961) та ін. І. Огієнко обґрунтував заповіді, висловлені у праці «Наука про рідномовні обов'язки», зокрема такі:

- Тільки рідна мова найсильніше пов'яже тебе з Батьківщиною, сумлінно навчай дітей своєї рідної мови та рідномовних обов'язків; розмовляй із земляками рідною мовою та ін.
- Мова – то серце народу. Рідна мова – це мова наших батьків і мова народу, з якого ми вийшли.
- Рідна мова – то найголовніший наріжний камінь існування народу, як окремої нації: без окремої мови нема самостійного народу, бо рідна мова то основа нашої історії, як душа цього народу.
- Мова – то серце народу: гине мова – гине й народ. Гине мова – гине й історія, як історія окремого народу [Огієнко, с. 144].

Актуальними сьогодні є погляди І. Огієнка на патріотичне виховання.

Учений дає відповідь на своє запитання «А що ж то любити свій народ? – любити – то служити. Хто любить свій народ, той йому служить, служить любовно й самовіддано». Як бачимо, вчений характеризував любов до Батьківщини через такі лексеми, як «відданість» і «служіння». І. Огієнко звертав увагу педагога на те, що обов'язково слід залучати дитину до вивчення і збереження «всіх своїх рідних звичаїв», оскільки вони, за його словами, є основою нашої культури, «підвалиною, на якій стоїть наш народ, як окрема нація. Завжди міцно пам'ятаємо, що звичаї народні – це його прикметна ознака, яка робить його окремим народом, окремою нацією, і береже його від розтоплення в морі інших народів, цебто береже його від винародовлення» [Огієнко, с. 362-364].

Слушною є думка І. Огієнка щодо розуміння ним Батьківщини: «Нема в людини нічого милішого над свою Батьківщину, над свою рідну землю! Де хто народився, де провів свої безтурботні дитячі роки, до тієї землі прив'язується він усією душею своєю на ціле життя» [Огієнко, с. 365]. Великого значення у патріотичному вихованні вчений надавав пісні: «Хто любить свій народ, хто любить свою рідну мову, той любить, шанує й береже й рідну пісню. Пісня – це душа народу, пісня – це щира розмова зі своїм

серцем і тому-то рідна пісня така мила нашому серцю та нашій душі» [Огієнко, с. 427].

I. Огієнко також наголошував на провідній ролі сім'ї у патріотичному вихованні дитини: «найперше батько й мати повинні навчати дітей ще від малечку своєї української віри; по-друге, кожна родина зобов'язана дотримуватися своїх рідних, українських звичаїв у святах, календарі, житті, убранні мешкання, одежі. Нехай ваша дитина всього навчається у своїй рідній хаті, рідній родині, від своїх рідних батьків й матері, тоді ці звичаї справді будуть для них рідними, своїми, українськими. Тільки родина, тільки батько-мати можуть прищепити своїй дитині свої українські звичаї, а тим зробити її українцем. Поза родиною ніхто цього не зробить» [Огієнко, с. 435]. Цю важливу настанову вченого враховано у визначенні педагогічних умов та розробки методики національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Вивчення педагогічної спадщини В. Сухомлинського засвідчує, що в центрі уваги науковця постійно перебувала проблема патріотичного виховання підростаючого покоління. На шпальтах його праць знаходимо численні визначення сутності понять «патріотизм», «патріотичне виховання», «гуманне виховання» тощо. На думку вченого, патріотизм – це «сплав почуттів і думок, а поняття Батьківщини досягається не тільки і не стільки розумом, скільки серцем» [Сухомлинський, с. 318], «патріотичне виховання – це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина» [Сухомлинський, с. 131]. Учений розумів, що виховання патріота, громадянина є складною проблемою педагогічного процесу. На переконання педагога, першочергове значення має те, щоб знання пройшли крізь серце, відобразились у духовному світі людини, адже «знання про Батьківщину, про те, що є дорогим для народу, – це не просто відомості, якими після запам'ятовування можна керуватися в повсякденному житті. Це істини, які повинні торкатись особистого життя вихованця». Лише за умови, що «велич Батьківщини» буде

пізнаватися «через велич людини», вони стають важливими для дитини [64, с. 201].

Аналіз праць В. Сухомлинського дозволяє стверджувати, що вчений був глибоко переконаний в тому, що в основі виховання любові до Батьківщини насамперед лежить повага та любов до людини, виховання людяності та загальнолюдські норми моральності, а патріотизм «починається з любові до людини» [Сухомлинський, с. 318]. На думку педагога, у дитини необхідно сформувати переконання, що вона «живе серед людей» та виховувати «справжню любов – тривогу, хвилювання, турботу, переживання за долю іншої людини» [Сухомлинський, с. 83]. На основі цих істин у дитини формуються розуміння таких моральних цінностей, як: «любов до Вітчизни, героїзм, стійкість, мужність у боротьбі за свободу, честь, незалежність, велич і могутність Батьківщини» [Сухомлинський, с. 121].

В аспекті дослідження цінною є думка В. Сухомлинського щодо часу початку виховання патріотичних почуттів дитини. Так, за словами вченого, виховання у дітей безмежної любові до Вітчизни, відданості народові необхідно починати з того часу, «коли дитина починає бачити, пізнавати, оцінювати навколишній світ» [Сухомлинський, с. 187]. Актуальними і сьогодні є поради педагога про те, що Батьківщина для дитини починається з найближчого оточення: «з куска хлібу та ниви пшениці, з лісного узлісся та голубого неба над маленьким ставком, з пісень та казок матері» [Сухомлинський, с. 187], тому необхідно розповідати дітям про історію рідного краю, щоб у дитини сформувалась «відповідальність за матеріальні та духовні цінності, створені старшими поколіннями» [Сухомлинський, с. 187-188]. Учений наголошував на тому, що «у кожної людини повинен бути рідний куточок, який став незабутнім спогадом про найдорожче – без цього немає людини, немає її морально-емоційного, естетичного коріння, немає свіжого вітерця, який живить непогасне полум'я любові до Вітчизни» [Сухомлинський, с. 134].

Одним із провідних засобів виховання патріотичних почуттів дитини В. Сухомлинський називав рідну мову й наголошував на таких методах, як екскурсії в природу, спостереження, складання казок, етичні бесіди, розповіді вихователя про історії та героїзм народу. Педагог радив орієнтуватися на мовні зразки з фольклору, народні поетичні вислови, що відрізняються відтінками думок і почуттів, емоціональним забарвленням, тим самим впливають на мовленнєву культуру дитини [Сухомлинський, с. 182]. Особливе місце вчений відводив казці, адже «казка – благодатне та нічим не замінне джерело виховання любові до Батьківщини», виховує любов до рідної землі вже тому, що вона – творіння народу» [Сухомлинський, с. 153]. На глибоке переконання вченого, казкові образи допомагають дитині відчувати красу рідної землі, а це є джерелом любові до Батьківщини [Сухомлинський, с. 340]. Рекомендації В. Сухомлинського враховано у доборі різних жанрів художньої літератури відповідно до завдань національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Отже, за В. Сухомлинським, завданнями патріотичного виховання підростаючого покоління є: ознайомлення з природою рідного краю, рідним селом, містом, підприємством, де працюють батьки; славним минулим Вітчизни, її героїчною історією; шанобливе ставлення до матері й батька, – тобто «усім тим, що повинно злитися в образ великої святині – образ Батьківщини» [Сухомлинський, с. 134].

Як бачимо, у працях класиків педагогічної думки висвітлено їхнє розуміння патріотичного й національного виховання підростаючого покоління, наголошено на збереженні культурних традицій та історичної спадщини українського народу.

Історичний аспект формування почуття патріотизму в дітей дошкільного віку в 1930 – 1991 роки розкрито в дисертаційному дослідженні В. Мусієнко. Ученою виокремлено періоди формування почуття патріотизму в дітей у дитячих садках України: *перший* – (1930 – 1940 рр.) – педагогічного забезпечення політично зумовленого патріотизму; *другий* (1941 – 1957 рр.) –

становлення наукової теорії морального виховання за принципами централізованої уніфікації змісту навчальних програм, здійснення патріотичного виховання відповідно до концепції комуністичного виховання; *третій* (1958 – 1991 рр.) – педагогічно доцільного, масового, функційно-заангажованого процесу формування почуття патріотизму в дошкільників. У межах третього періоду В. Мусієнко виокремлено такі субперіоди: (1958 – 1984 рр.) – домінування ідей інтернаціоналізму та «соціалістичного патріотизму»; (1985 – 1991 рр.) – формування українського патріотизму в умовах національно-державного відродження України [Мусієнко, 2018, с. 109]. У дослідженні В. Мусієнко акцентовано на патріотичній психологічній настанові «люблю, ціную – захищаю», що було характерним для періоду становлення теорії морального виховання дошкільників (1941 – 1957 рр.). Ретроспективний аналіз архівних джерел дозволив ученій визначити особливості формування почуття патріотизму в дітей, з-поміж яких: здійснення навчально-виховної роботи під впливом соціально-політичних чинників: деформацій освітньої концепції держави про переважання інтернаціональних цінностей над національними, репресивної політики керівної партії щодо ідей національного самовизначення; поступовий перехід від змісту, форм, методів, засобів «соціалістичного патріотизму» до українського патріотизму; виховання патріотизму на тлі уніфікаційних змін системи дошкільної освіти тоталітарної держави; оптимізація виховних можливостей соціокультурного й родинного середовища щодо виховання дошкільників у дусі шанобливого ставлення до сім'ї, батьків, батьківщини; дотримання принципу єдності психічного розвитку та діяльності дитини; використання народознавчого матеріалу з метою ознайомлення дітей з культурними й матеріальними цінностями родини й народу, виховання поваги до людей інших національностей, їхніх звичаїв.

В. Мусієнко, адаптуючи ціннісні надбання вітчизняної педагогічної спадщини 1930 – 1991 рр. до сучасних умов, визначила принципи

формування почуття патріотизму в дітей. Це такі, як: принцип морально-патріотичних цінностей; колективної взаємодії; єдності психічного розвитку та діяльності дитини з урахуванням вікових особливостей дошкільників; суб'єкт-об'єктних відносин, рідного середовища; централізовано-демократичного управління; балансу інтересів держави та дитини [Мусієнко, 2018, с. 199 - 201]. Означені принципи реалізуються в сучасних закладах дошкільної освіти, водночас не можемо погодитись із визначеним ученою принципом морально-патріотичних цінностей, оскільки у такому трактуванні виступає скоріше завданням. Оскільки дослідження В. Мусієнко виконано в руслі спеціальності загальної педагогіки та історії педагогіки, то вченою запропоновано шляхи екстраполяції адаптованих надбань вітчизняної педагогічної спадщини, з-поміж яких вчена особливо акцентує на таких: орієнтація змістовного матеріалу на морально-патріотичні цінності; виховання дитини в дусі українського патріотизму завдяки зверненню до культури, народних традицій [Мусієнко, 2018, с. 198 - 199]. Водночас не погоджуємося з настановою В. Мусієнко щодо звернення до фактору державного патріотизму, який, на її думку, сприятиме формуванню почуття патріотизму в дітей, адже державний, третій рівень патріотизму (за О. Вишневським) характерний для підростаючого покоління державницького, громадянського світогляду. Слугують на увагу запропоновані вченою методичні рекомендації «Патріотичне виховання дошкільників: історія та сучасність», в яких вона висвітлює своє бачення ефективних методів, прийомів, форм і засобів патріотичного виховання дітей дошкільного віку, особливо акцентовано на таких методах, як створення психологічних ситуацій та сюжетно-рольових іграх.

Отже, як засвідчив аналіз наукових студіювань, проблема національно-патріотичного виховання завжди була в центрі уваги педагогів, погляди яких і в наш час залишаються актуальними і вимагають подальшого осмислення.

1.1.2. Сутність національно-патріотичного виховання. У дисертації з'ясовано джерельну базу з означеної проблеми, яка становить значну кількість досліджень, що дозволило систематизувати їх за напрямками: схарактеризовано сутність і структуру понять «патріотизм», «патріотичне виховання» (І. Бех, Л. Буєва, М. Боришевський, Н. Волошина, Л. Качур, Л. Сохань, В. Сухомлинський, В. Шинкарук та ін.); розкрито теоретичні й методологічні засади національного виховання (О. Вишневецький, В. Демчук, В. Кузь, П. Ігнатенко, І. Мартинюк, Ю. Руденко, О. Савченко, М. Стельмахович, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, К. Шудря, П. Щербань та ін.); здійснено психолого-педагогічне обґрунтування національно-патріотичного виховання підростаючого покоління (І. Бех, А. Богуш, В. Будак, Т. Гавлітіна, О. Каплуновська, І. Кардашова, М. Чепіль, К. Чорна та ін.).

Логіка дослідження вимагає розгляду й аналізу ключових понять дослідження, як-от: патріотизм, патріотичні почуття, національне виховання, патріотичне виховання, національно-патріотичне виховання. З'ясуємо їх. Звернемося насамперед до словникових джерел.

У філософському словнику поняття «патріотизм» визначено як «любов до батьківщини, відповідальність за її долю і готовність служити її інтересам, а в разі потреби самовіддано боронити здобутки свого народу; соціально-політичний і моральний принцип, що в загальній формі виражає вищеназвані почуття та емоційні стани. Патріотизм як соціально-психологічне почуття має широку гаму проявів: від гордості за досягнення Вітчизни (в науці, економічній діяльності, спорті тощо), поваги до історичного минулого, дбайливого ставлення до народної пам'яті, збереження та опанування національними і культурними традиціями до гіркоти переживань за невдачі і втрати рідної країни, страждань через її біди [Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 471]. Як бачимо, у розумінні філософів патріотизм виступає і як принцип, і як почуття. Таке розуміння висвітлюється і в енциклопедії освіти, де патріотизм потрактовано як

суспільний моральний принцип «дієвого ставлення до свого народу, що «віддзеркалює національну гордість і любов до Вітчизни, громадянську відповідальність за її долю, а також емоційне підпорядкування особистістю свого життя спільним інтересам і виявляється в готовності служити Батьківщині й захищати її від ворогів» [29, с. 633]. Схоже визначення патріотизму подано й у словнику з етики, водночас авторами акцентовано на його моральному значенні, яке виявляється через одну з форм взаємопідпорядкування особистості суспільним інтересам, єднання людини і Вітчизни [Словарь по этике, 1989, с. 244].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови патріотизм потлумачено як «любов до Батьківщини, свого народу; відданість чому-небудь, любов до чогось», а патріот – це той, хто «любить свою Батьківщину, відданий своєму народові, готовий заради них на жертви і подвиги; людина, яка палко любить що-небудь, віддана якійсь справі (патріоти міста та ін.)» [Великий тлумачний словник сучасної української мови, 2009, с. 894]. Як бачимо, сутність поняття *патріотизм* характеризується такими лексемами, як любов, відданість, жертвність, готовність.

Український педагогічний словник подає таке визначення патріотизму: це «одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до батьківщини, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури. Патріотизм виявляється у практичній діяльності, спрямованій на всебічний розвиток своєї країни, захист її інтересів. Виховання патріотизму – важлива складова виховної діяльності школи. У процесі вивчення різних навчальних предметів в учнів формуються патріотичні погляди і переконання» [Гончаренко, 1997, 249]. Як бачимо, патріотизм репрезентовано як громадське почуття.

Учені по-різному трактують сутність поняття «патріотизм». Так, К. Чорна на особистісному рівні визначає його як *пріоритетну стійку характеристику* людини, яка проявляється в її свідомості, моральних ідеалах та цінностях, реальній поведінці та вчинках. Визначальною рисою

українського патріотизму є його дієвість. Саме вона, за словами вченої, спроможна перетворювати почуття в конкретні справи і вчинки на благо Батьківщини [Чорна, с. 65-66]. Л. Качур трактує патріотизм як *стійке соціально-психічне утворення*, складну інтегральну якість особистості, яка характеризує ціннісне ставлення особистості до Батьківщини в органічній єдності національно-етнічного та національно-громадянського аспектів і проявляється в культуротворчій діяльності [Качур, с. 49]. О. Каплуновська визначає патріотизм як *моральне почуття*, що вимагає глибокого емоційного переживання, усвідомлення і прийняття його дитиною як цінності. Якщо стимулювати патріотизм лише зовнішніми засобами, він може набути хибного спрямування, стати поверхневим, показним [Каплуновська, с. 8-10]. Як бачимо, у філософській та психолого-педагогічній студіях по-різному розуміють поняття «патріотизм»: як принцип, цінність, моральне почуття, соціально-психічне утворення, дієвість, моральний ідеал. Водночас домінують є позиція, за якою патріотизм розглядають як одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість їй, готовність служити заради її процвітання й незалежності, що в сучасних умовах набуває особливої актуальності.

Слушною є думка І. Беха, що патріотизм – це особливе, тобто безумовне і високо смислове почуття-цінність, яке характеризує ставлення особистості до народу, батьківщини, держави та до самої себе. Безумовність означає, що почуття патріотизму не може ґрунтуватися на зовнішньому підкресленні у формі певних заохочень чи осуджень. Воно повинно саме в собі мати спонукальну потенцію до відповідного діяння, бути самозначущим, а високо смисловий аспект означає, що почуття патріотизму не пов'язується з нижчим, буттєвими потребами і прагненнями часто меркантильної спрямованості, а з вершинними життєвизначальними орієнтирами особистості [Бех, с. 2]. І. Бех окреслив портрет патріота: це той, хто любить духовність національного характеру і водночас характер його духу; той, хто зливається з Батьківщиною почуттями, волею та життям; той, хто прийняв

українську мову, українську історію, Українську державу, українську пісню, українське історичне світосприйняття як свої власні. Учений переконаний у тому, що в поєднанні з національною культурою людина може розкрити для себе загальнолюдські цінності [Бех].

На думку М. Боришевського, патріотизм втілюється у самовідданій любові до рідної землі, її народу, Батьківщини. Почуття відповідальності за сучасне й майбутнє нації, держави є для особистості реальним виявом громадянського обов'язку. Саме такій особистості, за словами вченого, притаманний інтерес до історії рідного краю, його минулого та майбутнього, шанобливе ставлення до видатних людей, національних героїв, які жертвовно служили своєму народові, збагачували його культуру, науку, примножували внесок Вітчизни у скарбницю світової цивілізації; усвідомлення величних, героїчних етапів в історії Батьківщини, причин появи трагічних занепадів і зумовлених цим страждань народу [Боришевський, с. 20]. Такої самої думки дотримується Н. Скотіна, яка вважає патріотизм одним із найглибших почуттів, яке необхідно виховувати, починаючи ще з дошкільного віку. Учена наголошує на тому, що таке виховання спрямоване насамперед на виховання любові до Батьківщини, національної самосвідомості й гідності; дбайливого ставлення до рідної мови, культури, традицій, відповідальності за природу рідного країни, інтересу до міжнародного спілкування; стимулювання потреби зробити свій внесок на благо рідної країни, її народу [Скотіна, с. 25].

Цінною в аспекті дослідження є думка Н. Волошиної [] відносно того, що патріотизм формується під впливом соціуму, а не з'являється з народженням на генному рівні. У розумінні вченої, патріотизм є особливою духовною цінністю. Н. Волошина трактує означене поняття як сформовану в соціумі соціально-психологічна властивість, притаманна особистості, сім'ї, соціальній групі, етносу, що проявляється у вірі й безкорисливій любові до Батьківщини, готовності до самовідданої праці заради її процвітання, здатності до самопожертви при захисті її інтересів від загроз й спроможності

консолідувати суспільство [Волошина, 2010, с. 13]. Учена виокремлює такі особливості українського патріотизму: висока гуманістична спрямованість української патріотичної ідеї; віротерпимість; соборність; колективізм у вирішенні громадських завдань, особлива любов до рідної природи [Волошина, 2010, с. 14].

Солідарний із думкою Н. Волошиної щодо впливу соціуму на патріотизм особистості й О. Боровик, який досліджуване поняття розглядав через синтез якостей: духовно-етичних, громадянських, цивільних і світоглядних. За його словами, ці якості проявляються в любові до Батьківщини, своєї оселі, в прагненні і вмінні берегти й примножувати кращі традиції, цінності свого народу, своєї національної культури, своєї землі, а усвідомлення своєї Батьківщини, відчуття любові до неї, до людини приходять не відразу, кожний підходить до цих відчуттів по-своєму. Після народження людина переживає почуття любові до батьків, із віком у неї з'являється прихильність до друзів, свого будинку, вулиці, села, міста. На переконання О. Боровика, людина усвідомлює свою належність до Вітчизни з набуттям досвіду і знань. Таким чином формуються громадянин, народжується патріот [Боровик, с. 32].

У руслі сьогодення слугують на увагу погляди Н. Матящук на проблему патріотизму: «справжній патріотизм несумісний із національною обмеженістю, яка маскується під гаслами філологічного чи етнічного патріотизму. Він не має нічого спільного з презирством, ненавистю та упередженим ставленням до всіх тих, хто розмовляє іншою мовою, сповідує іншу релігію чи живе за іншою традицією. Істинний патріот ніколи не опуститься до безкритичного перебільшення чеснот свого народу, вивищення його над іншими народами, самовихвалянням та самозвеличенням на національній основі. Зберігаючи самоідентичність, свято шануючи власне й чуже право на національні особливості, прагнучи добра і миру між усіма народами своєї держави та світу, він збагачує державну й світову скарбницю неповторністю свого національного колориту, сприяє збереженню всього

багатства різноманітності світової культури, стверджує толерантність як базову якість сучасного патріота» [Матящук, с. 12-13]. Як бачимо, Н. Матящук у розумінні патріотизму акцентовано передусім на такій якості, як толерантність.

В умовах антропологічної кризи особливо гостро, на переконання Г. Шевченко, постає проблема виховання у суспільстві одухотвореного образу людини культури, духовності, морально-естетичних ідеалів, культури й вчинку, краси людської поведінки і краси повсякденної дії, людини дієвого патріотизму [Шевченко, 2015, с. 288–289]. Тобто, за словами автора, патріотизм повинен бути дієвим, адже патріот рідної країни це той, хто готовий нести за неї відповідальність, захищати її. М. Пащенко розуміє патріотизм як принцип загальнолюдської моралі – правді, справедливості, доброті, працелюбності, патріотизму та й інших добродійностей на національному ґрунті [Пащенко, 2004, с. 70].

Структуру патріотизму вчені визначають по-різному. Так, В. Гонський – через систему різних компонентів та якостей, зокрема: патріотичні почуття (любов до рідного краю, гордість, захоплення, відповідальність за долю Вітчизни); потреби людини, які можуть проявлятися в задоволенні своїх національних інтересів, національному самовиявленні, збереженні й передачі іншим людям вітчизняних духовно-культурних цінностей; патріотична свідомість, що формується на основі національної свідомості; національна гідність і такт; готовність до діяльності патріотичного змісту [Гонський, 2001, с. 12]. Учений визначає патріотизм як «результат відображення Батьківщини і сприйняття традицій минулого у свідомості людини через призму сучасних потреб та інтересів, які, у свою чергу, суттєво активізують, збагачують мотиви життєдіяльності людини, які є, на його думку, могутньою рушійною силою розвитку особистості та спільноти» [Гонський, 2001, с.3].

В. Будак у структурі патріотизму виокремлює такі аспекти:

психологічний: *почуття* (прихильності, любові, гордості, ненависті до ворогів, відданості, вірності), *позиції* (самовідданості, співпереживання,

мужності), *потреби* в саморозвитку та самовдосконаленні, самоактуалізації, спрямованість, характер, досвід патріотичної поведінки, відносин і діяльності;

духовний: сенс життя, воля в індивідуальному і соціальному просторі життєдіяльності, загальна культура особистості, наявність життєвих принципів, селективність вчинків, причетність традицій, розвиненість історичної пам'яті;

ціннісний: ідеали, система цінностей, стереотипи, переконання, прихильність до середовища існування, затребуваність у соціально-господарському репродуктивному просторі;

пізнавальний: наслідування пізнання ідеалів, набуття смислів, привласнення цінностей, опрацювання прикладу, надбання знань, умінь, навичок, досвіду дії, ідентифікація;

соціально-виховний: усвідомлення та реалізація особистісних, колективних, соціальних і державних інтересів у власній діяльності, вбудовування власної життєвої стратегії в соціокультурні процеси суспільства і держави, самовдосконалення, оволодіння патріотичною мотивацією професійної діяльності [Будаєк, с. 80]. В. Будаєк переконливо стверджує, що врахування означених аспектів у процесі патріотичного виховання призведе до сформованості патріотичних почуттів на високому рівні розвитку.

На думку О. Коркішко, структуру патріотизму можна представити через ставлення до себе (національна самосвідомість, честь, гідність, щирість, доброта, терплячість, чесність, порядність), людей (толерантність, національний такт, справедливість, усвідомлення своєї належності до українського народу як його представника; відповідальність перед своєю нацією), Батьківщини (віра, надія, любов, громадянська відповідальність, вірність, готовність стати на захист, бажання працювати для розвитку країни, підносити її міжнародний авторитет, повага до Конституції та законів держави; гордість за успіхи держави, біль за невдачі, суспільна активність та

ініціативність), національних цінностей (володіння українською мовою, бажання й потреба в накопиченні, збереженні та переданні родинних і національних звичаїв, традицій, обрядів; дбайливе ставлення до національних багатств, до рідної природи; сприяння розвитку духовного життя українського народу; шанобливе ставлення до національних та державних символів; почуття дбайливого господаря своєї землі) [Коркішко, 2004, с. 10–11]. Отже, структуру патріотизму вчені визначають через такі її складники: почуття, потреби, мотиви, патріотичний досвід, усвідомлення, національні цінності.

У наукових розвідках О. Вишневського виокремлено три різновиди патріотизму: 1) етнічний (ставлення до рідної мови, культури, свого народу), 2) територіальний (ідентифікує себе з певною місцевістю, ландшафтом, кліматом), 3) державний (як провідна мета виховання в підростаючого покоління державницького, громадянського світогляду) [Вишневський, с. 634]. Підтримуємо думку вченого, що в аспекті досліджуваного вікового контингенту дітей на етапі дошкілля йдеться про етнічний різновид патріотизму.

Учені (Е. Кулішенко та ін.) виділяють три духовні пласти патріотизму відповідно до емоційно-почуттєвого, інтелектуального та поведінкового компонентів. Так, *поверхневий пласт* – це природна любов до свого народу як до себе і своєї великої родини, любов до рідного слова, рідної природи, яка проходить крізь серце; такий пласт, як *сприймання і відчуття*, свідчить про усвідомлення розумом свого обов'язку перед народом стати на захист його інтересів, необхідності протистояти, витримувати натиск. І третій пласт передбачає *готовність служити* Батьківщині, своєму народові, що є вищою за особисті інтереси й особисте життя [с. 64]. У цьому контексті у патріотизмі поєднуються такі його ознаки: любов до рідного, усвідомлення обов'язку й готовність до служіння.

Аналіз наукових студіювань дозволив виокремити такі особливості українського патріотизму: висока гуманістична спрямованість української

патріотичної ідеї; демократичний рух; повага до інших народів; самопожертва в інтересах Батьківщини; співчуття до страждання народу; вшанування старших за віком; дотримання народних традицій і звичаїв; спільна суспільно-корисна діяльність; любов до рідної природи.

Почуття патріотизму формується під впливом сучасних трансформаційних змін в українському суспільстві, які, слушно зауважує О. Сухомлинська, мають вагомий вплив на загальновиховний контекст. Учена констатує той факт, що теорія і практика виховання постійно стикаються з проблемою співвідношення реальності («буття») з виховними завданнями, виховними ідеалами [Сухомлинська, 2004, с. 2]. Саме у процесі виховання за умови цілеспрямованого педагогічного впливу на особистість здійснюється формування в неї певних якостей, властивостей, переконань, почуттів. На сучасному етапі виховання розуміється як «усвідомлене й цілеспрямоване зрощування людини як особистості у відповідності зі специфікою цілей, соціальних груп, організацій, в яких воно здійснюється» [Енциклопедія освіти, 2008, с. 87]. За Українським педагогічним словником, національне виховання – це історично зумовлена і створена самим народом сукупність ідеалів, поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної практики, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь, у процесі якої засвоюється духовна і матеріальна культура нації, формується національна свідомість і досягається духовна єдність поколінь [, с. 229].

Теоретичні засади національного виховання підростаючого покоління студіювалися такими українськими вченими, як О. Вишневський [], В. Демчук [], В. Дзюба [], І. Мартинюк [], В. Москалець [], І. Надольний Ю. Руденко [], В. Пазенок [], М. Стельмахович [], Б. Ступарик [], В. Струманський [], Г. Філіпчук [], К. Шудря [], П. Щербань [] та ін.), праці яких ґрунтуються на національній ідеї, гуманістичних цінностях, виховному ідеалі. За О. Вишневським, сучасне виховання зорієнтоване на розвиток у людині шести головних (універсальних) груп якостей: моральності, патріотизму, демократизму, родинності, характерності, природосвідомості, а

національно-патріотичне виховання в ньому – це аспект, який «впливає з потреб національного життя і процесів державотворення» [Вишневський, 2001, с. 95]. На переконання П. Щербаня, головною метою національного виховання є передання молодому поколінню соціального досвіду, багатств духовної культури народу, його соціальної ментальності, своєрідності світогляду [Щербань, с. 21]. Саме на цій основі, за словами автора, формуватимуться особистісні риси громадянина України: національна самосвідомість, духовність, моральна, художньо-естетична, трудова, фізична, правова, екологічна культура, розвиток індивідуальних здібностей і таланту, а найважливішою громадянською рисою особистості є сформованість національної самовідданості, патріотичних почуттів до рідної землі, свого народу, готовності до праці в ім'я України.

За М. Стельмаховичем, українська школа справді є національною тоді, коли ґрунтується на українській етнопедагогіці, українській національній системі впливу на формування особистості й за орієнтаційний еталон має народні чесноти, норми християнської моралі, гармонію родинно-громадсько-шкільного виховання [Стельмахович]. Як бачимо, вчений у розумінні національного вбачав насамперед духовні (християнські), морально-етичні норми.

І. Мартинюк у національному вихованні наголошує на відродженні споконвічних коренів нашої національної минувшини: історії, державницьких традицій, духовності. За словами вченого, «лише заглиблюючись у споконвічну історію рідного народу, долаючи історичне безпам'ятство, ми зможемо відновити національну гідність кожної людини, сформувавши з неї патріота України. Адже відомо, що «зденаціоналізована» особистість ніколи не зможе стати відданим патріотом і повноцінним громадянином держави [Мартинюк, 1995, с.10]. В. Демчук вважає, що національне виховання базується на українознавчій інтегрованій виховній взаємодії інтегрованих суб'єктів із засвоєння системи цінностей у межах чітко виражених підсистем, як сукупність закономірно побудованих,

динамічно пов'язаних компонентів (мети, завдань, змісту, методів, засобів, форм, чинників), яка породжує цілісну особистість громадянина України [Демчук, 1997, с. 25].

Учені (В. Войтенко, Л. Грицюк, М. Каратаєва) розглядають національне виховання як формування й самовиховання гармонійно розвиненої, високоосвіченої, соціально активної й національно свідомої людини, залучення її до глибинних пластів національної культури й духовності, яка наділена глибокою громадянською відповідальністю, високими інтелектуально-творчими і духовними якостями, родинними й патріотичними почуттями, працьовитістю, господарською кмітливістю, підприємливістю й ініціативою [24, с. 104]. Як бачимо з цього визначення, національне виховання тісно пов'язано з морально-етичним, духовним і громадянським вихованням, сутність яких широко розкрито вченими у науково-методичній літературі.

У працях М. Боришевського [], П. Ігнатенка [] акцентовано на тому, що національне виховання спрямоване на формування як національних, так і загальнолюдських цінностей. М. Боришевський пропонує систему цінностей та ціннісних орієнтирів, з-поміж яких: свідоме та відповідальне ставлення до прав та обов'язків громадян; повага до Конституції, державних символів, вболівання за долю Батьківщини; прагнення збагнути історію країни, шана до видатних людей, героїв нації; усвідомлення неоціненного значення мистецтва, літератури та рідної мови в житті людини, формування національної самосвідомості; самовідданість Батьківщині [Боришевський, с. 148-150]. За словами П. Ігнатенка, «загальнолюдські цінності – це національні, збагачені цивілізованими народами, а національні – це загальнолюдські в національному вияві» [Ігнатенко, с. 121]. Сутність національних і загальнолюдських цінностей досить широко висвітлено у науковому дискурсі (І. Бех [], О. Вишневецький [], П. Ігнатенко [], І. Мартинюк [], Ю. Руденко [], О. Савченко [], З. Сергійчук [],

О. Сухомлинська [], та ін.)

Зауважимо, що на сьогодні немає єдиного погляду на співвідношення національного й патріотичного виховання, науковці виокремлюють як патріотичні, так і національні почуття. Так, на думку П. Ігнатенка, відмінність їх полягає в тому, що «об'єктом національних почуттів є власний етнос, незалежно від його розселення, а в патріотичних почуттях віддзеркалюється прихильність до рідної землі, території, місця народження, Батьківщини [Ігнатенко, с. 44]. Теоретичні засади патріотичного виховання молодих поколінь ґрунтуються насамперед на загально фундаментальних працях українських учених, в яких знайшли висвітлення різні експлікації феномена «національне виховання»: І. Бех [], А. Богуш [], К. Журба [], В. Кузь [], В. Кульчицький [], О. Сухомлинська [], К. Чорна [] та ін.). За В. Кульчицьким, патріотичне виховання – історично зумовлена сукупність поглядів, переконань, традицій, звичаїв та інших форм соціальної поведінки, спрямованих на організацію життєдіяльності підростаючих поколінь. Патріотичне виховання ґрунтується на соціально-педагогічних засадах, що передбачають вагомі знання конституційних і правових норм, державної політики, сформованість патріотичних думок та дієвих заходів із відстоювання національних форм життєдіяльності і поведінки в усіх сферах суспільного життя, що, у свою чергу, передбачає успішну соціалізацію особистості в соціумі, яка здатна реалізувати свій патріотичний потенціал на благо Батьківщини [47, с. 75]. За О. Сухомлинською, патріотичне виховання має поєднувати формування любові до близьких і рідних з формуванням поваги та толерантного ставлення до інших народів, мов, культур, традицій [Сухомлинська, 2004, с. 3].

Ученими (І. Бех, К. Чорна []) розроблено Програму українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Науковці наголошують на тому, «що державі необхідно, щоб усі діти стали національносвідомими громадянами – патріотами, здатними в недалекому майбутньому забезпечити країні гідне місце в цивілізованому світі, а в разі військової загрози – змогли

відстояти її незалежність та суверенітет... це активне і дієве почуття належності до своєї державно-територіальної Вітчизни, органічної включеності в її соціально-політичну структуру, відданості і любові до неї, готовності до самопожертви в ім'я її процвітання». Акцентовано й на тому, що бути патріотом – «значить духовно підняти, усвідомити в Батьківщині безумовну цінність, яка дійсно і об'єктивно їй притаманна, приєднатись до неї розумом і почуттями» [Бех, с. 27]. Як бачимо, вчені у почутті патріотизму виокремлюють передусім емоційно-почуттєвий і дієвий складники.

У Великому тлумачному словнику зазначено, що національно-патріотичне виховання виражає як національні, так і патріотичні стремління [с. 588]. У Концепції національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.) національно-патріотичне виховання дітей та молоді визначається як комплексна системна й цілеспрямована діяльність органів державної влади, громадських організацій, сім'ї, освітніх закладів, інших соціальних інститутів з формування в молодого покоління високої патріотичної свідомості, вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності України, сприяння становленню її як правової, демократичної, соціальної держави [с. 6]. О. Вишневський розуміє національно-патріотичне виховання як діяльність, що впливає з потреб національного життя і процесів державотворення [Вишневський, 2008].

У розумінні І. Бега національно-патріотичне виховання передбачає керівництво індивідуальним становленням особистості як патріота України, спрямоване на формування ціннісного позитивного (пізнавально-емоційного) ставлення до Батьківщини [Бех, 2008]. За В. Будаком, національно-патріотичне виховання спрямоване насамперед на виховання духовно-моральних і культурно-історичних цінностей, що відбивають специфіку формування та розвитку нашого суспільства і держави, національної самосвідомості, способу життя, світобачення та долі українців. За словами

вченого, через національно-патріотичне виховання формується не просто громадянин, а громадянин-патріот у найвищому розумінні цього слова, який гаряче любить свою Батьківщину, завжди готовий служити їй вірою і правдою [Будак, с. 81]. У розумінні сутності національно-патріотичного виховання І. Кардашової також головною домінантою виступає саме ціннісне ставлення особистості до навколишньої дійсності та самої себе, активної (за формою) та моральної (за змістом) життєвої позиції, а ідеалом виховання виступає різнобічно та гармонійно розвинений національно свідомий, високоосвічений громадянин, здатний до саморозвитку та самовдосконалення [Кардашова, с. 61]. Натомість Т. Гавлітіна під національно-патріотичним вихованням розуміє насамперед вироблення в особистості потреби активно діяти для влаштування власного життя і розбудови держави, проявляти, оцінювати, аналізувати вчинки, людські якості, суспільно-політичні явища, з погляду патріотизму і національних цінностей [Гавлітіна, с. 26-27].

Дошкільний вік виступає підґрунтям формування елементарних понять та норм національно-патріотичного змісту, адже, як зазначено у статті 7 Законі України «Про дошкільну освіту», дошкільна освіта – цілісний процес, з-поміж завдань якого є: виховання у дітей любові до України, шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей Українського народу, а також цінностей інших націй і народів, свідомого ставлення до себе, оточення та довкілля; формування особистості дитини, розвиток її творчих здібностей, набуття нею соціального досвіду [].

На сучасному етапі проблема національно-патріотичного виховання в закладах дошкільної освіти актуалізується у численних працях учених, зокрема акцентовано на: вихованні національно-мовленнєвої особистості дитини (А. Богуш [], Н. Гавриш [], О. Ковшар [], К. Крутії [], Н. Луцан [], Ю. Руденко [], О. Трифонова [] та ін.), ознайомленні дітей традиціями і

звичаями українського народу (О. Батухніна, С. Ласунова, Н. Лисенко, Н. Рогальська та ін.), українською народною творчістю і фольклором (О. Каплуновська, Г. Кловак, Л. Плетеницька та ін.). У працях А. Богуш подано ґрунтовне її бачення щодо таких аспектів національно-патріотичного виховання, як: поняття «мовна особистість», її роль у становленні національно свідомого громадянина рідної держави; образ рідного слова (малі фольклорні жанри, українська літературна класика) як один із засобів національної самоідентифікації; українська національна культура, її вплив на національно свідому поведінку підростаючого покоління []. Могутнім засобом у національно-патріотичному вихованні дітей дошкільного віку, за А. Богуш, є народознавча робота, яка ґрунтується на навчально-виховному досвіді народу. Учена виокремлює принципи ознайомлення дітей з народознавством: взаємозв'язок народної педагогіки з життям, сьогоденною практикою навчання й виховання молоді, принципи історизму, краєзнавства, регіонального підходу до ознайомлення дітей з народознавчим матеріалом []. На твердження А. Богуш, складниками національно-патріотичного виховання є духовно-моральне та морально-етичне виховання [Богуш, 2018]. Учена наголошує на тому, що надзвичайно складним і важливим завданням є виховання етики взаємовідносин, особливо це відчувається з дітьми, на долю яких випали серйозні страждання. Саме тому на шостому році життя, за словами А. Богуш, дітей вчать піклуватись один про одного, виявляти співчуття, готовність надати допомогу.

Такої ж думки дотримуються науковці (Н. Гавриш, К. Крутій). У ситуації сьогоденного неспокою учені пропонують змінити підходи до національно-патріотичного виховання дітей. Так, на їхнє глибоке переконання, у структурі патріотичного виховання невід'ємними є два складника, причому один створює платформу для іншого. Моральне виховання передбачає засвоєння дитиною загальнолюдських цінностей, моральних норм життя в суспільстві, формування позитивного ставлення до Людини (незалежно від її національності, кольору шкіри тощо), націленості

на добротворення не лише в межах своєї країни, а й у Світі загалом. За словами вчених, це закладає основу для національного виховання, що має на меті формування почуття любові до Батьківщини, ціннісного ставлення особистості до своєї землі, українського народу, його історії, культури, традицій [].

Учені (Л. Загоруйко, Н. Тарновецька, М. Чепіль) стверджують, що патріотизм є однією з моральних якостей особистості, що формується уже в дошкільному віці, і включає:

- *змістовий компонент* – оволодіння дітьми обсягом уявлень і понять про довкілля: соціальний устрій суспільства, життя українського народу, історію країни, культуру, традиції народу, природи рідного краю, вироблення правильних поглядів на факти суспільного життя країни;

- *емоційно-спонукальний компонент* – переживання особистістю позитивного емоційного ставлення до засвоєваних знань, довкілля (любові до рідного міста, краю, гордості за трудові та бойові успіхи народу, поваги до історичного минулого рідної країни, захоплення народною творчістю, любові до рідної мови, природи рідного краю), прояв інтересу до цих відомостей, потреби розширити свій кругозір, прагнення брати участь у спільно корисній праці;

- *діяльнісний компонент* – реалізація емоційних відчуттів і усвідомлених знань у діяльності [74, с. 11-12].

У руслі дослідження важливим є висновок В. Мусієнко щодо розуміння нею почуття патріотизму як емоційної реакції дитини на об'єкти і процеси довкілля, яка є структурним складником патріотичної свідомості дитини, що, за її словами, має активно формуватися в межах індивідуальної «Я-концепції» і відповідає етапу раннього етнічно-територіального самоусвідомлення, що в майбутньому стимулюватиме дошкільника на активні дії щодо захисту інтересів рідної країни [Мусієнко, 2018, с. 48]. Поняття «патріотизм» учена розуміє як психологічну властивість людини соціально-історичного походження та суспільно-ідеологічного значення, що

являє собою комплексне утворення у структурі його патріотичної свідомості і самосвідомості та формується на підставі її почуття патріотизму [Мусієнко, 2018, с. 42].

Л. Шкребтієнко виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку розуміє як цілісний системний виховний вплив, спрямований на формування знань та уявлень про сутність патріотизму і патріотичних почуттів, які через ціннісне ставлення до Батьківщини та її історичних та культурних надбань, мотивацію на власну участь у практичних справах на її благо реалізуються у відповідних вчинках як інтегративне особистісне утворення (знання художніх творів відповідно віку, емоційно-ціннісне ставлення до них, активно-творче використання у власному житті [Шкребтієнко, 2019, с. 94 - 95]. Учена структуру виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку подає через такі її компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний та діяльнісний. Як бачимо, у презентованому Л. Шкребтієнко розумінні сутності виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку вченою враховано рекомендації О. Леонтєва, який вважав, що самих знань недостатньо, важливо впливати на почуття дитини, формувати в них емоційно-позитивне ставлення до суспільних норм, явищ, подій.

Національно-патріотичне виховання, як і будь-яке виховання, на переконання І. Беха, полягає в керуванні мотивами, поведінки діяльності дитини. Дитяча здатність «зрозуміти іншого» (а отже, і самого себе) обмежена безпосередністю дитини, яка все співвідносить із собою, легко піддається емоційному впливу, але ще не може поставити себе на місце іншого [Бех, с. 86 - 90]. Як свідчать дослідження психологів (Л. Виготський, А. Петровський, С. Рубінштейн), поведінка дитини більшою мірою стимулюється емоціями, ніж роздумами, саме на основі емоцій формуються мотиви діяльності. За словами Л. Луганської, мотивами можуть виступати як: *потреби* (в пізнанні нового знання, спілкуванні, у взаємодопомозі, справедливості); *ідеали*: (близькі люди, авторитетні педагоги, композитори,

герої народних казок, пісень); *інтереси* (до рідної домівки, міста, Батьківщини, природи); *переконання* (у справедливості своїх думок, правильності вибору своєї діяльності, лінії поведінки); *соціальні установки* (входження в соціум, моральні правила, закладені у народній творчості); *цінності* (світогляд, доброта, істина, бажання допомогти своїй країні стати кращою, захистити її від ворогів) [с. 7].

Новоутворенням у старшому дошкільному віці, як зазначають учені (Г. Бурма, О. Кононко, В. Кузьменко, С. Тищенко та ін.) є поява реакцій дитини на власний емоційний досвід. Завдяки децентрації мислення, що розвивається під впливом різних видів діяльності, дитина старшого дошкільного віку позбувається егоцентричної позиції й здатна до розуміння позиції іншої людини, її стану, переживань. У зв'язку з розвитком мотиваційної сфери старшого дошкільника виникає новоутворення – внутрішні етичні інстанції (еталони), що формуються через раціональне й емоційне спілкування [с. 47-48]. У старшому дошкільному віці з'являються перший схематичний обрис дитячого світогляду, внутрішні етичні інстанції (зачатки совісті). У зв'язку з цим, О. Колосова розуміє патріотизм дитини старшого дошкільного віку передусім як розвиток у неї таких моральних якостей, як співчуття, гідність, відповідальність. Учена наголошує на участі дитини у всіх справах на благо сім'ї, дитячого садка, рідного міста, Батьківщини; усвідомленні себе частиною довкілля [Колосова, с. 224]. Цієї ж думки дотримується й Л. Газіна, за словами якої у старшому дошкільному віці саме гордість за батьків, свій народ, націю є підґрунтям формування гордості дитини тим, що вона є представником сім'ї, народу, нації [Газіна, с. 40]. Цей висновок ученої підтверджує результати досліджень психологів (І. Бех, Д. Ельконін, О. Кононко, Л. Люблінська та ін.), в яких зазначено, що у дітей старшого дошкільного віку вже проявляються переживання суспільно важливих мотивів над особистими, які домінували раніше, дитина починає підсвідомо відчувати свою близькість до свого національного світу.

Студіювання наукових розвідок дозволило констатувати, що в низці

дисертаційних досліджень висвітлено різні аспекти проблеми національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку, зокрема: патріотичне виховання засобами мистецтва дітей 5–7 років сільських навчально-виховних комплексів «Дошкільний навчальний заклад – загальноосвітній навчальний заклад» (Н. Майборода), формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю (В. Лаппо). Так, предметом дослідження Н. Майбороди виступили педагогічні умови патріотичного виховання засобами мистецтва вихованців сільських навчально-виховних комплексів, а саме: удосконалення професійно-мистецької компетентності педагогів сільських навчально-виховних комплексів; створення у сільських навчально-виховних комплексах виховного середовища на основі народно-культурної спадщини; активізація взаємодії педагогів та сім'ї у залученні дітей до спільної мистецької та патріотичної діяльності [Майборода, 2016, с. 10].

Учена розуміє поняття «патріотичне виховання дітей засобами мистецтва» як динамічний процес становлення особистості як суб'єкта мистецької діяльності, що спрямований на вироблення системи патріотичних цінностей, емоційно-позитивного ставлення до Батьківщини, усвідомлення особистої відповідальності перед близькими людьми та народом, життєтворчої самореалізації у сфері народно-мистецької спадщини українського народу [Майборода, 2016, с. 9]. Н. Майбородою розроблено модель патріотичного виховання дітей 5 – 7 років (мистецько-пізнавальний, емоційно-ціннісний, діяльнісно-творчий етапи). Вартує на увагу практичний аспект роботи. Його вагомість підсилюється розробленими вченою творчі, колективні, асоціативні ігри, вправи, колективні казкові пантоміми, колективні творчі справи, години спілкування з мистецтвом, розваги, свята, презентації на основі комплексної взаємодії образотворчого, хореографічного та музичного мистецтва відповідно до визначених нею напрямів: «Україна є і завжди буде», «Мамина колисанка – оберіг дитячої душі», «Спадщина Тараса Шевченка – основа творення сучасного мистецтва», «Легенди рідного краю», «Ми з природою єдині», «Скарби української минувшини – перлини мистецького сьогодення».

Як свідчить дослідження Н. Майбороди, батьків залучали до проєктної діяльності, в результаті якої було розроблено проєкти «Рід. Родина. Україна», «Відомі й невідомі сини українського народу», «А ми тую козацьку славу підійmemo», які передбачали таку роботу батьків із дітьми, як: створення родинних дерев, родинних портретів, збирання сімейних традицій, реліквій, спогадів тощо. Водночас зауважимо, що в дослідженні не акцентувалось на мовленнєвому складнику національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку, не використовувалась художньо-мовленнєва діяльність, з-поміж художніх творів читалися лише оповідання Василя Сухомлинського на першому етапі, тобто дослідження Н. Майбороди спрямовано на формування естетико-ціннісної орієнтації дітей означеного віку, спонукання їх до створення мистецьких творів патріотичного спрямування.

Дослідження В. Лаппо було спрямоване на формування у старших дошкільників ціннісного ставлення до рідного краю засобами етнокультури (на прикладі гуцульського етнорегіону), у розумінні вченої, ціннісне ставлення до рідного краю – це активна спрямованість особистості (дитини) на етнокультурну самобутність навколишнього середовища, що обумовлена опануванням етнокультурними цінностями й здатністю їх реалізації у власній життєдіяльності [Лаппо, 2008, с. 14]. Вченою було визначено компоненти (когнітивний, емоційний, діяльнісний), а їх показниками обрано: обсяг уявлень дітей про основні аспекти етнокультури, ставлення до змісту і проявів етнокультурного феномену, здатність відтворювати культурну самобутність етносу у різних видах діяльності, зауважимо, що автором акцентовано передусім на продуктивній діяльності. У дослідженні В. Лаппо було доведено ефективність визначених нею педагогічних умов, а саме: збагачення знань дітей, педагогів і батьків про культурну самобутність рідного краю; формування поваги й інтересу до етнокультурної спадщини; облаштування виховного середовища різноманітними етнокультурними елементами. Водночас, зауважимо, що друга педагогічна умова тяжіє швидше до завдання, ніж до умови. Результати дослідження В. Лаппо

ураховувалися нами у доборі діагностувального інструментарію за когнітивним критерієм національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку.

Необхідністю послідовної роботи з національно-патріотичного виховання, що забезпечує реалізацію принципу наступності між закладом дошкільної освіти та початковою школою, зумовлюється аналіз сучасних досліджень, присвячених різним аспектам національно-патріотичного виховання дітей молодшого шкільного віку. Зокрема: патріотичне виховання учнів засобами музейної педагогіки (С. Волошин), виховання позитивного ставлення до традицій і звичаїв українського народу у процесі художньо-трудової діяльності (Л. Гуцан), ціннісного ставлення до рідного краю (К. Шевчук), патріотичне виховання молодших школярів засобами краєзнавчої роботи (С. Долецька, М. Качур), у позаурочній виховній роботі (О. Коркішко). Так, С. Волошин визначила поняття «патріотичне виховання учнів початкової школи засобами музейної педагогіки» як процес формування прихильності особистості дитини до своєї нації, ціннісного почуття приналежності до своєї Вітчизни, усвідомлення національної самобутності свого народу за рахунок використання інноваційних форм, елементів педагогічних технологій освітнього інтерактивного музейного середовища» [Волошин, 2019, с. 57 - 58]. Ученою було визначено організаційно-педагогічні умови патріотичного виховання учнів початкової школи, а саме: розвиток музейно-педагогічної компетентності вчителя; забезпечення партнерської взаємодії школи і музею; впровадження засобів музейної педагогіки в практику освітньої роботи початкової школи, які були спрямовані на формування в учнів початкової школи позитивного враження про діяльність музеїв та розуміння цінності культурно-історичних пам'яток, зосереджених у них.

Л. Гуцан визначено поняття «позитивне ставлення молодшого школяра до трудових традицій і звичаїв українського народу», що є його складною особистісною якістю, в якій інтегруються здібності й потреби учнів у

художньо-трудо́вій діяльності з елементами гри, яка виявляється в інтелектуально-ціннісному ставленні до змісту художньо-трудо́вих дій з декоративно-прикладного мистецтва, ремесел, календарно-трудо́вих ритуалів, художнього оформлення і образного відтворення на автентичній основі предметів і явищ довкілля [Гуцан, 2005, с. 171]. Ученою визначено такі компоненти, як: емоційно-почуттєвий, що репрезентує ставлення молодшого школяра до трудо́вих традицій і звичаїв; когнітивний, який фіксує інформаційно-пошукову діяльність дитини у напрямі оволодіння етнографічною сутністю українських трудо́вих традицій і звичаїв; поведінковий, що передбачає дієво-практичну включеність молодшого школяра у художньо-трудо́ву діяльність з елементами календарно - обрядових традицій і звичаїв українців [Гуцан, 2005, с. 53 - 54]. Педагогічними умовами Л. Гуцан було обрано такі: запровадження інтегрованого курсу «Український етнодизайн»; динамічне оформлення соціального середовища розвитку дитини атрибутами календарно-обрядових свят українського народу; використання методу художніх проєктів. Водночас зауважимо, що не можемо погодитись із визначеними вченою такими педагогічними умовами інформаційної складової художньо-трудо́вої діяльності учнів, як: римовані навчальні діалоги учителя і учня; словники - довідники з ілюстраціями основних понять [Гуцан, 2005, с. 96], адже у такому трактуванні, як бачимо, це є методи і засоби навчання.

Дисертаційне дослідження К. Шевчук було спрямовано на формування у дітей молодшого шкільного віку ціннісного ставлення до рідного краю, яке вчена розглядає насамперед як *інтегративну особистісну якість*, що виявляється в моральному, інтелектуально-ціннісному та вчинковому ставленні молодшого школяра до природного й соціального оточення, в якому він проживає, його культурно-духовної спадщини, історичного минулого та етнічної своєрідності [Шевчук, 2009, с. 8]. Учена сформованість в учнів досліджуваного поняття виявляла через такі критерії: когнітивний, емоційно-мотиваційний, поведінково-діяльнісний. У дослідженні доведено

ефективність використання різних методів, форм роботи, зокрема це інтегровані уроки, виховні заходи, практикуми для батьків, гуртки краєзнавчого спрямування.

С. Долецькою вперше було доведено ефективність виховного потенціалу краєзнавчої роботи у патріотичному вихованні учнів початкової школи. Патріотичну вихованість молодших школярів вчена визначає через такі її показники: інформаційно-когнітивний, що передбачав обізнаність учня з історією свого міста, рідного краю, національними і державними традиціями України; емоційно-чуттєвий, який виявлявся через такі показники: інтерес до пізнання історії своєї родини, міста, краю, пошана до історичного минулого; мотиваційно-поведінковий, який виявляв готовність до краєзнавчої діяльності й відповідальність за свою домівку, місто, країну [Долецька, 2011, с. 11].

У дисертації М. Качур сконцентровано дослідницьку увагу на педагогічних умовах патріотичного виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства. Учена розуміє патріотизм як стійке соціально-психологічне утворення, складну інтегральну якість особистості, яка характеризує її ціннісне ставлення до Батьківщини в органічній єдності національно-етнічного та національно-громадянського аспектів і проявляється в культуротворчій діяльності [Качур, 2010, с. 7]. М. Качур визначено поняття «патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства» в контексті культуротворчих завдань початкової школи: це – особистісно орієнтований педагогічний процес, спрямований на набуття дитиною інтегральної якості, яка характеризує її позитивне емоційно-ціннісне ставлення до Батьківщини, усвідомлення власної причетності до українського етносу та національної культурно-мистецької спадщини, виявляється у пізнавальній і художньо-творчій діяльності, толерантності по відношенню до культури інших народів [Качур, 2010, с. 8]. Провідною педагогічною умовою виступила інтеграція різних видів мистецтва (театральне, танцювальне, музичне, образотворче) на прикладі

Закарпаття. Зазначимо також, що з-поміж критеріїв патріотичної вихованості вчена виокремлює етноідентифікаційний і полікультурний. На думку М. Качур, пізнання учнем різних видів мистецтва інших народів сприяє більш стійкому усвідомленню своєї причетності до рідного народу.

Предметом дослідження О. Коркішко виступила педагогічна технологія патріотичного виховання молодших школярів у позаурочній виховній роботі, мету якої автор убачала у формуванні патріотичних почуттів, основним змістом яких є любов до малої батьківщини, усвідомлення своєї причетності до історії, традиції, культури українського народу, вболівання за його долю та майбутнє; розвивати особистість, сформувати її ставлення до дійсності (до себе, людей, Батьківщини, національних цінностей); сформувати в учнів особистісно-ціннісне ставлення до подій суспільного життя [Коркішко, 2004]. Ученою визначені критерії патріотичної вихованості молодших школярів із трьох позицій, а саме: 1) *родинний* із показниками: чемне ставлення до батьків, старших у сім'ї, вчителів, ветеранів війни; пошана до пращурів, до героїв Батьківщини, знання міст знаходження могил та пам'ятників, догляд за ними; пошана та дотримання народних і релігійних традицій, звичаїв, національних і родинних свят; 2) *соціальний* із показниками: інтерес до історії, рідного краю, героїчного минулого країни, до життя прославлених земляків; дбайливе ставлення до національних багатств рідної природи, до праці батьків та українського народу; вміння проявляти волю, доброзичливість, правдивість, старанність, ініціативність, працьовитість, наполегливість, самостійність, творчу активність, почуття відповідальності тощо; 3) *державний* з показниками: пошана до національних і державних символів (прапора, герба, гімну); любов до рідного краю, рідних місць, рідної мови; громадська активність, поняття про захист честі та гідності Батьківщини, гордість за свою Вітчизну. Водночас зауважимо, що показники поданих критеріїв, на нашу думку, спрямовані не лише патріотичної вихованості дітей, а й громадянської та моральної.

В Україні за роки її незалежності було проведено низку дисертаційних

досліджень із проблеми підготовки майбутніх вихователів та учителів, зокрема: майбутнього вихователя до патріотичного виховання дітей дошкільного віку в Україні (1985 – 2012 рр.) (Л. Савченко), майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку (Т. Філімонова), майбутніх учителів початкової школи до національного виховання учнів (С. Паршук), патріотичного виховання школярів засобами українського музичного мистецтва (Г. Тупікова), Так, Л. Савченко трактує поняття «підготовка майбутніх вихователів до патріотичного виховання дошкільників» як інтегроване поняття, що охоплює теоретичну, практичну і моральну підготовку майбутнього педагога до формування патріотичної свідомості вихованців, цілісне формування особистості вихователя, його компетенцій та особистісних рис, що забезпечують, зокрема, стійку громадянську позицію й патріотичні переконання [Савченко, 2018, с. 8]. Ученою визначено етапи у підготовці майбутніх вихователів до патріотичного виховання дітей дошкільного віку в Україні (1985 – 2012): *I етап – 1985 – 1991 рр.* – період Радянської України – характеризується поглядом на т. зв. патріотичне виховання дітей та молоді як складову частину комуністичного виховання, а також тісним взаємозв'язком т. зв. патріотичного й інтернаціонального напрямів виховання у підготовці майбутніх педагогів до формування т. зв. «радянських патріотів». Цей етап, як зауважує Л. Савченко, відзначається «інтенсивним» розвитком теоретичних засад патріотичного виховання: розробкою принципів (науковості та марксистсько-ленінської ідейності; системності і послідовності; зв'язку теорії з практикою; взаємодії загального, особливого та індивідуального у змісті та методах підготовки; єдності освітніх, виховних та розвивальних результатів навчально-виховної роботи; оптимальне поєднання репродуктивності та продуктивної діяльності студентів), надання пріоритетності у патріотичному вихованні майбутніх фахівців дошкільної освіти суспільним наукам, завданням яких було підвищення ідейно-теоретичного і виховного рівнів викладання усіх

дисциплін, передбачених навчальним планом. *II етап – 1991 – початок XXI ст.* – період незалежної України, обумовлений соціально-економічними та політичними змінами, які відбулися в Україні в 90-ті рр. XX ст., що, своєю чергою, зумовили перегляд підготовки майбутніх вихователів до патріотичного виховання дітей дошкільного віку. Цей період, за словами вченої, відзначається переглядом мети, завдань та засадничих принципів патріотичного виховання, суттєвим їх доповненням т. зв. специфічними принципами (національної спрямованості; гуманізації виховного процесу; самоактивності й саморегуляції; культуровідповідності; полікультурності; соціальної відповідності), збагаченням форм та методів здійснення підготовки майбутніх вихователів до патріотичного виховання дітей дошкільного віку [Савченко, 2018, с. 14 - 15]. У дослідженні вченою проаналізовано форми, методи і прийоми, що використовуються у підготовці студентів Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія».

Дослідження Т. Філімонової спрямоване на підготовку майбутніх вихователів до патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку, зокрема нею визначено такі педагогічні умови: гуманізація професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів; створення сприятливого освітнього середовища для вироблення в майбутніх вихователів умінь і навичок професійної діяльності; використання ефективних як традиційних, так і інноваційних методів та форм професійної підготовки майбутніх вихователів до патріотичного виховання. Автором розроблено спецкурс «Патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку», акцентовано на такому ефективному методу, як проєкт [Філімонова, 2019]

У дослідженні С. Паршук уперше науково обґрунтовано взаємозв'язок і взаємозалежність понять «національне виховання», «громадянське виховання», «патріотичне виховання». Ученою виокремлено такі їх характеристики: *гуманіст* представлений такими якостями особистості, як:

висока моральність, доброта, толерантність, справедливість, щирість, сумлінність, взаємоповага, принциповість, непримиренне ставлення до фальші, цинізму, лицемірства, підлабузництва; сутність лексеми «*громадянин*» – розкривають такі її складники, як: свідомість, обов’язок, відповідальність, гідність, активність у поєднанні з прикметниковим означенням «громадянський»; значення *патріот* розкривають такі його показники: розуміння і сприйняття української ідеї; сприяння розбудові держави незалежної України; готовність до захисту своєї Батьківщини; пошана до історичної пам’яті; любов до рідної культури, мови, національних свят і традицій; дотримання конституції України; дбайливе ставлення до національних багатств і рідної природи [Паршук, 2006, с. 8 - 9]. Національне виховання, у розумінні С. Паршук, – це виховання підростаючих поколінь у дусі українського виховного ідеалу на багатовікових традиціях. Як бачимо, вчена орієнтується на ідеї класиків педагогіки, що проголошували саме виховний ідеал, його значення для формування особистості.

Предметом дослідження Г. Тупікової виступила модель та педагогічні умови підготовки майбутніх учителів до патріотичного виховання школярів засобами українського музичного мистецтва. Нею виокремлено три періоди розвитку досліджуваного феномену: I (II пол. XIX – поч. XX ст.) характеризувався залученням як студентів, так і викладачів до культурно-просвітницької та благодійної концертної діяльності хорових колективів і музично-вокальних гуртків; II (1917 – 1990 рр.) – радянська ідеологічна наповненість патріотичного виховання, що не передбачав використання національної музики; III (1991 – 2016 рр.), який засвідчив недостатню увагу до патріотичного виховання студентської молоді до 2000 року; з 2014 року у патріотичному вихованні використовується модель культури, спрямована насамперед на мобілізацію творчого потенціалу молоді [Тупікова, 2018, с. 7]. У розумінні Г. Тупікової патріотизм представлено як *почуття-цінність*, що характеризується любов’ю до своєї Батьківщини, відповідальністю за її долю, готовністю служити і захищати її, проявом солідарності із своїм

народом та поваги до інших народів. Ученою в дослідженні систематизовано список музичних творів патріотичної спрямованості на основі образно-тематичного змісту за таким напрямом: героїко-патріотичний (готовність захищати свою Батьківщину), лірико-патріотичний (плекання любові до рідної землі, природи, сім'ї), національно-культурний (національна гідність, відповідальність та гордість за культуру свого народу) [Тупікова, 2018, с. 15]. Ураховуючи досліджуваний вік дитини, нами було в дослідженні дібрано тематику музичних творів для дітей за лірико-патріотичним напрямом.

Отже, як засвідчив аналіз сучасних наукових досліджень, проблема національно-патріотичного виховання в освітніх закладах є актуальною і своєчасною. Віддаючи належне теоретико-практичній значущості попередньо висвітленому науковому доробку, визнаємо, що поза увагою вчених залишилися такі питання, як використання у національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку інтерактивних технологій, інтеграція різних видів художньо-мовленнєвої діяльності.

Отже, аналіз наукового доробку вчених дозволив визначити феномен «національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності» як цілеспрямований, організований процес, спрямований на передавання і засвоєння культурно-історичного досвіду українського народу, формування в дітей почуттєво-ціннісного ставлення до родини, рідного краю, Батьківщини, усвідомлення власної приналежності до української нації, активізацію їхніх патріотичних учинків і дій в інтегрованій художньо-мовленнєвій діяльності.

Результатом національно-патріотичного виховання в закладах дошкільної освіти є національно-патріотична вихованість. Вихованість – це результат виховання, який виявляється у соціально прийнятій поведінці особи, вмінні діяти справедливо, компетентно, на рівні вікових особливостей» [Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні // *Світ виховання*. 2004. №4 (5). С.7-30., с.10]. У нашому випадку, вихованість особистості дитини старшого дошкільного віку становить

сукупність її досягнень із національно-патріотичного виховання в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності.

Отже, національно-патріотичну вихованість дітей старшого дошкільного віку визначаємо як інтегративну властивість, що характеризується наявністю та рівнем сформованості патріотичних знань, почуттів, якостей, достатнім запасом слів національно-патріотичного змісту, що є вираженням національної свідомості, та виявляються у практичних діях у різних видах художньо-мовленнєвої діяльності.

1.1.3. Національна свідомість і самосвідомість. Підґрунтям національно-патріотичного виховання є національна свідомість і самосвідомість. Учені (Д. Ельконін [], Г. Костюк [], О. Лурія [], С. Рубінштейн [] та ін.) зауважували, що свідомість розвивається як усвідомлення, ставлення особистості до довкілля, яка виявляється в різноманітних переживаннях, це і спонукання до діяльності, і нове її регулювання завдяки передбаченню не лише найвищих, а й віддалених результатів до своїх дій, усвідомлення норм, правил поведінки, обов'язків щодо інших. Важливою в аспекті дослідження є думка О. Гуляр щодо таких складників свідомості, як знання, переживання й оцінка. За словами вченої, свідомість проявляється не лише в узагальненому знанні довкілля, а й у певному оцінювальному і практичному ставленні до неї. О. Гуляр наголошує на тому, що, «відображаючи світ у формі переживань, людина оцінює його, виявляє своє ставлення до обставин, що вже існують або передбачаються нею, для власної діяльності та її результатів, до інших людей, до того, що задовольняє або не задовольняє її потреби, відповідає чи не відповідає її інтересам, уявленням і поняттям» [Гуляр, 2012, с. 312]. Погоджуємось із думкою вченої, що самосвідомість, на відміну від свідомості, полягає в осмисленні особистістю своїх почуттів, інтересів, думок, вчинків власної поведінки.

І. Єгорова трактує свідомість як результат пізнання людиною довкілля,

самосвідомість спрямована на себе, внутрішній світ людини, дослідження образу «Я», а елемент національного дозволяє самосвідомості виробити певне ставлення образу «Я» до своєї нації. Самосвідомість є похідною від свідомості, вторинною по відношенню до об'єктивних умов життя нації. Основою, на якій ґрунтується національна самосвідомість, є здатність особистості ідентифікувати себе із представниками своєї нації [30, с. 6]. Такої ж думки дотримується І. Газіна [], яка вважає, що між свідомістю та самосвідомістю існують причинно-наслідкові відношення, вони є взаємопов'язаними, взаємодоповнювальними феноменами, тобто національна самосвідомість – не лише результат, але й передумова розвитку національної свідомості і навпаки. Самосвідомість, як і свідомість має три основні форми прояву: пізнавальну, емоційну й вольову.

С. Бойко зауважує, що поняття «національна свідомість» та «національна самосвідомість» не є синонімічними. За словами автора, перше поняття є більш ширшим, а друге є складником першого, це саморефлексія національних відносин, з'ясування свого місця і власної позиції в системі міжнаціональних відносин, усвідомлення себе як представника і суб'єкта національної спільноти і готовності до відстоювання її інтересів [Бойко, 2005]. Національна свідомість свідчить про відчуття належності до певної нації, яке виявляється в етнічному самовизначенні (віднесенні себе до певної етнічної групи (Т. Поніманська []).

Досить широко висвітлено поняття «національна самосвідомість», її формування в підростаючого покоління у працях українських учених психологічної та педагогічної галузі (М. Антонець [], І. Бех [], М. Боришевський [], В. Войтенко [], Л. Грицюк [], Г. Гуменюк [], В. Жмир [], Р. Захарченко [], М. Каратаєва [], І. Мартинюк [], М. Михальченко [], І. Надольний [], М. Попович [], В. Роменець [], Ю. Руденко [], П. Ситник [], Д. Тхоржевський [], І. Юрченко [] та ін.). Науковці (В. Войтенко, Л. Грицюк, М. Каратаєва) національну свідомість та самосвідомість розуміють як усвідомлення себе часткою своєї національної (етнічної)

спільноти та оцінка себе як носія національних (етнічних) цінностей, що склались у процесі тривалого історичного розвитку національної спільноти, її реалізації як суб'єкта соціальної дійсності. Г. Гуменюк вважає, що національна самосвідомість – це вища форма розвитку свідомості, важливий ідеологічний атрибут суспільного життя, що передбачає усвідомлення національної, культурної та мовної єдності українців, приналежності до своєї нації, її окремішності й неповторності; любові до рідної мови; зацікавлення історією свого народу, культурно-освітніми традиціями, сприйняття й шанобливе ставлення до всієї культурної спадщини минулого та сучасності, корінних інтересів і потреб розвитку своєї нації й держави; готовність до самовідданої праці на благо народу, вміння підпорядковувати особисті інтереси інтересам нації [Гуменюк, с. 6].

Національна самосвідомість не є вродженою якістю і потребує формування, вона функціонує на двох рівнях:

первинному (чуттєвому, де відчуття національної приналежності проявляється лише як емоція (закоханість у природу рідного краю, замилювання мовою, звичаями, обрядами);

вищому (емоційно-логічному), обов'язковою умовою якого є осмислення своїх почуттів, а не тільки відчуття своєї національної приналежності, розуміння потреби власної держави і прагнення до державотворення [45, с. 75].

У структурі національної самосвідомості виокремлюють такі компоненти (за М. Боришевським []):

самооцінка – це судження людини про міру наявності в неї таких якостей, властивостей у співвіднесенні їх з певними еталонами, що є системою національних цінностей тієї спільноти, до якої людина – суб'єкт самооцінки відносить себе, з якою себе ідентифікує;

домагання – це настанова людини на вибір особистозначущих цілей, що визначаються системою етнічних, національних цінностей, досягнення

яких може задовольняти прагнення людини посісти бажане місце у шкалі таких цінностей;

соціально-психологічні очікування – це уявлення людини про те, як оцінюють її довколишні щодо міри наявності в неї певних національних цінностей, якої поведінки у зв'язку з цим очікують [7, с. 17]. Означені компоненти у своїй сукупності призводять до виникнення та усвідомлення образу «Я».

Для виникнення, функціонування та розвитку національної самосвідомості, на твердження М. Боришевського, необхідно наявність таких чинників, як:

ідентифікація, тобто усвідомлення людиною своєї належності до конкретного етносу, нації; знання типових особливостей, рис етносу чи нації, до яких людина себе відносить, інтерес до етнічних, національних особливостей, що характерні для інших національних спільнот;

усвідомлення єдності історичного минулого, сучасного і майбутнього свого етносу, нації; чіткі уявлення про територіальну спільність нації; власної відповідальності за долю нації, її теперішнє, майбутнє;

дієве ставлення до духовних і матеріальних цінностей нації, потреба особистою працею збагачувати такі цінності у своїй життєдіяльності; усвідомлення [7, с. 18].

За І. Юрченком, національна самосвідомість особистості – це розуміння і почуття належності до етнічної спільноти як результат освоєння культури, традицій, звичаїв свого народу. Вона включає:

- 1) усвідомлення себе як індивіда на основі уявлень і знань про свої природно-біологічні властивості, зовнішність («Я-національно-фізичне»);
- 2) усвідомлення себе як носія національної психології на основі пізнання впливу на психічні процеси, почуття, прояв волі, розуму, мовлення, належності до певної нації, народу («Я-національно-психологічне»);
- 3) усвідомлення себе як носія національних властивостей особистості на основі пізнання залежності своєї життєвої позиції, ставлення до дійсності,

інших людей, праці від національної належності («Я-національно-соціальне»);

4) усвідомлене ставлення до історичного минулого, сучасного та майбутнього етносу, нації;

5) усвідомлене, дієве ставлення до духовних та матеріальних цінностей нації та стійка потребу їх збереженні та примноженні;

6) усвідомлення особистістю власної відповідальності за долю нації, її теперішнє і майбутнє [Юрченко, с. 13 - 15].

Основою національної свідомості і самосвідомості є національні почуття – комплекс емоцій, які фіксують суб'єктивне ставлення людей до своєї нації, її потреб, і норм життя, а також до інших народів, це вміння розуміти, вивчати, знати історію, звичаї, культуру рідного народу, бажання вчитися та працювати на благо рідної держави [54, с. 255].

О. Вишневський наголошує на національно-патріотичній свідомості, в розвитку якої виокремлює щонайменше три етапи:

етап раннього етнічно-територіального самоусвідомлення є першоосновою, корінням патріотизму. Започатковується він у родині, коли дитина прилучається до колискових пісень, бере участь у підготовці до народних свят (виготовляють пташок до Стрітіння, вивчають колядки, розписують писанки), а продовжується ця робота в закладі дошкільної освіти та школі;

другий етап – припадає на підлітковий вік, коли з'являється усвідомлення свого «Я» як складник суспільного організму, що має національно-політичний характер;

третій етап – державницько-патріотичного самоусвідомлення, коли любов до нації поєднується із визнанням усіх прав людини і прав народів, а поняття «національного» виходить за межі етнічності й сягає рівня державності [17, с. 271- 274].

За М. Боришевським, щоб оцінювати власну поведінку, дитина спочатку має засвоїти відповідні норми, правила, навчитись оцінювати

дотримання їх іншими людьми; лише на цьому ґрунті – порівнюючи себе з довколишніми – вона поступово навчиться оцінювати власні дії та вчинки. На думку вченого, елементарні прояви самосвідомості виникають у дитини дуже рано – у молодшому дошкільному віці [Боришевський, с. 14]. У руслі цього вважаємо за необхідне розглянути поняття «патріотична рефлексія», теоретичні засади якої висвітлено у працях учених (І. Бех [], Н. Михальченко [], Л. Співак [], М. Шугай [] та ін.). У науковій літературі рефлексію потлумачено як осмислення своїх суджень і вчинків з погляду їх відповідності задуму та умовам діяльності; самоаналіз [Савчин, 2005, с.174], звернення уваги суб'єкта на самого себе й на свою свідомість, зокрема на продукти власної активності [Головин, 2001, с. 690]. Дослідження психологів дозволяють констатувати, що рефлексія є важливим механізмом самосвідомості, її прояви властиві вже дітям старшого дошкільного віку, особливо якщо дітей залучати до різних видів художньої діяльності. У цьому віці рефлексія є особливою формою контролю та оцінювання. На думку вчених (Л. Божович [], А. Петровський []), самооцінка є складником розвитку самосвідомості. Щоб у дитини виробилася самоорієнтація, то оцінка має бути пов'язана з результатом діяльності. Такий педагогічний прийом покликаний виробити вміння дитини розбиратись у своїх намірах, вчинках, способах їх здійснення. Цей висновок учених особливо важливий в аспекті нашого дослідження.

Н. Михальченко трактує патріотичну рефлексію як самоусвідомлення (самооцінка, самопізнання, само розуміння, самовідчуття) людиною душевного стану, своїх вчинків, самоаналіз та сприйняття спільних психологічних особливостей менталітету, осмислення свого минулого, нинішнього й майбутнього та приналежності до своєї нації, до свого народу [Михальченко, 2007, с. 14], а феномен «патріотична рефлексія молодших школярів» як психологічне новоутворення, що у своїй структурі має три взаємопов'язаних компоненти: *когнітивний*, спрямований на виявлення рівня здатності особистості учня до самооцінки своїх знань щодо історії роду,

держави, традицій, символіки, звичаїв, традицій держави, духовності народу; *емоційний*, який передбачав вияв емоційно-почуттєвого реагування на суспільно значущі ситуації, події; і *поведінковий*, спрямований на оцінку своєї поведінки, вчинків щодо суспільно-корисної патріотичної діяльності. Н. Михальченко вважає, що найбільш ефективно розвивається емоційний компонент, тоді як поведінковий майже не сформований, що обумовлено віковими можливостями дітей та особливостями їхнього психічного розвитку. За словами автора, тільки наприкінці молодшого шкільного віку у дитини складаються рефлексивні механізми, які забезпечують подальший розвиток патріотичної самосвідомості. Ефективним засобом у формуванні патріотичної рефлексії учнів Н. Михальченко називає українську державну, національну символіку й фольклор.

Отже, формування національної самосвідомості залежить від того, наскільки активно залучиться дитина до засвоєння національно-культурної самобутності свого народу. У дошкільному віці відбувається становлення першооснов національної самосвідомості. Так, І. Лещенко розуміє це поняття як елементарні дії у сфері національної свідомості, які згодом переростуть у широку дію, що й визначає, на її думку, усталену національну самосвідомість особистості []. За словами вченої, в дошкільному віці йдеться про найелементарніші прояви в діяльності дітей усвідомлення себе представником українського народу, гордості за це, самоповаги до себе як українців, ставлення до українських національних цінностей та усвідомлення ними їхньої важливості. Наприклад, за словами автора, першооснови національної самосвідомості дитини можуть проявлятися у її бажанні розмовляти рідною мовою, співати українські пісні, брати участь у розігруванні свят, обрядів, народних розваг, усвідомлено ставитись до духовних та матеріальних цінностей нації. Цю думку підтримує І. Газіна, яка вважає, що національна самосвідомість дітей старшого дошкільного віку є передумовою розвитку національної свідомості. Під першоосновами національної самосвідомості вчена розуміє найелементарніші прояви в

діяльності дітей старшого дошкільного віку: усвідомлення себе представниками українського народу, гордості за це, самоповаги до себе як українців, їх ставлення до національних цінностей, зокрема української мови, культури, національної символіки, усвідомлення ними їх значимості. У процесі формування першооснов національної самосвідомості, за словами І. Газіної, відбувається становлення в дітей визначальних рис українського національного характеру (працьовитість, волелюбність, повага до сімейних цінностей, пісенність та музичність), а також такі риси українського темпераменту, як чуттєвість та емоційність. Для формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку вчена рекомендує максимально використовувати весь потенціал українського музичного фольклору в усіх доступних для дітей формах та проявах (пісня, танець, народні ігри, гра на дитячих інструментах) [Газіна, 2008, с. 171].

Одним із засобів формування національної свідомості, як наголошують учені (А. Богуш [], М. Вашуленко [], Н. Гавриш [], С. Єрмоленко [], В. Кононенко [], В. Кіндрат [], О. Ковшар [], К. Крутій [], Л. Мацько [], М. Пентилюк [], О. Трифонова [], П. Щербань [] та ін.), є рідна мова, отже, ставлення особистості до рідної мови визначає рівень її національної свідомості і самосвідомості. На думку П. Щербаня, формування національної самосвідомості передбачає освоєння своєї етнічної спільності, оволодіння національними цінностями і передовсім мовою свого народу, якою і буде формуватися патріотизм. Виховати гордість за свою націю, за словами науковця, можна «через наші мовні скарби», через нашу «калинову», «солону» материнську мову, в якій нагромаджений досвід предків [Щербань, с. 21-22]. П. Кононенко наголошує на тому, що мова поєднує віки і покоління, державу і націю, культуру і віру, освіту й науку, мистецтво, минуле, сучасне й майбутнє – і тому ставлення до мови було і є найпереконливішим доказом ставлення до України. Розуміння цього й визначило відведення мові особливої (генеруючи-інтегруючої) ролі у вихованні. Вона мала пробуджувати й підносити душу дитини до

гармонійного спілкування з батьками й довкіллям, нацією і державою, з піснею матері над колискою... [Кононенко, с. 27].

Отже, враховуючи настанови вчених щодо провідного засобу національної самосвідомості дитини й залежності її формування від задуму певної діяльності, у дослідженні обрано художньо-мовленнєву діяльність, сутність якої розкрито в наступному параграфі.

1.2. Вплив художньо-мовленнєвої діяльності на національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку

У науковому дискурсі достатньо повно висвітлено психологічну концепцію феномена «діяльність» (А. Брушлинський [], П. Гальперін [], В. Давидов [], Д. Ельконін [], О. Запорожець [], Г. Костюк [], О. М. Леонтьєв [], О.О. Леонтьєв [], Г. Люблінська [], В. М'ясищев [], С. Рубінштейн [], Г. Щукіна [] та ін.). Учені наголошують на тому, що діяльність дитини є основною умовою її психічного розвитку, який залежить від правильної організації її діяльності. За словами О.М. Леонтьєва, досліджуючи певні досягнення дитини, передусім «слід аналізувати розвиток її діяльності, що відбувається у певних конкретних умовах її життя» [Леонтьєв, 1965, с. 501]. У розумінні Г. Щукіної, діяльність виступає першоосновою існування й розвитку суспільства, всіх його цінностей, джерелом життя людини, розвитку й формування її особистості [Щукина, 1986, с. 74].

Теорію діяльності досить докладно розроблено О.М.Леонтьєвим. За вченим, діяльність – «це одиниця життя, опосередкована психічним відображенням, реальна функція якого полягає в орієнтуванні суб'єкта у предметному світі» [Леонтьєв, 1975, с. 82]. Діяльність, за словами вченого, – це система, яка має структуру, свої внутрішні переходи й перетворення, свій розвиток. Діяльність у розумінні О.М.Леонтьєва пов'язана з поняттям «мотив». Учений переконливо стверджує, що діяльності без мотиву не існує.

На його думку, навіть «немотивована» діяльність – це діяльність із суб'єктивно й об'єктивно прихованим мотивом» [Леонтьєв, 1975, с.102]. Особливе значення вчений надавав співвідношенню мотиву й мети діяльності, які, на його думку, й визначають рівні усвідомлення суб'єктом різних компонентів діяльності. Складником діяльності є дія, яку О. Леонтьєв визначає як «процес, спрямований на досягнення результату відповідно до свідомої мети» [Леонтьєв, 1975, с.103]. У руслі дослідження важливим є твердження вченого відносно того, що діяльність і дія є справжніми і водночас не співпадаючими реальностями. О. Леонтьєв акцентує на тому, що одна і та сама дія може переходити із однієї діяльності в іншу, проявляючи при цьому свою самостійність [Леонтьєв, 1975, с. 105].

Конституціональними характеристиками діяльності О.М.Леонтьєв визначає такі: предметність, мотивованість, потребність [Психологія, 1999, с.104-105], усвідомленість, що може належати суб'єкту діяльності (усвідомлення себе, рефлексія) чи змісту і процесу діяльності. С. Рубінштейном у визначенні поняття «діяльність» акцентувалося на внутрішніх і зовнішніх умовах. Внутрішніми умовами, за словами вченого, виступає особистість з її «складною багаторівневою структурою»; а успіх діяльності, на його думку, залежить від знань, умінь і мотивації суб'єкта діяльності [Рубінштейн, 1989, с. 106]. На думку науковців (Л. Зінченко, Н. Гордєєва), діяльність у своїй структурі має складну функціональну організацію комплексу когнітивних, виконавчих, цілеутворювальних, емоційно-оцінних процесів, що реалізуються на різних рівнях, водночас завжди є взаємопов'язаними та взаємообумовленими.

У руслі дослідження слугує вчення В. М'ясищева, який акцентував на «почутті задоволення від діяльності», на «елементі творчої радості, що викликається новим досягненням і є найбільш важливим емоційним і водночас революційним моментом у діяльності» [Мясищев, 1995, с. 320]. Емоції – це діяльність оцінювання інформації, що надходить у мозок, про зовнішній і внутрішній світ, яку відчуття і сприйняття кодують у формі його

суб'єктивних образів (Б. Додонов). Емоції і почуття, які висловлює дитина в процесі пізнання довкілля, проявляються в кожному вчинку і дії особистості. Для дитини старшого дошкільного віку ще характерна конкретно-образна форма мислення, саме тому все, що бачить навколо себе дитина, що відчуває від побаченого, вона намагається відобразити в малюнку, слові, грі. Тому чим більше дитина задіяна в різні види діяльності, тим краще й ефективніше вона засвоїть отримані знання (Л. Божович, Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Запорожець, В. Петровський, С. Рубінштейн та ін.). Суголосною з цим є думка І. Беха, який наголошує на тому, що всі психологічні особистісні утворення – якості, почуття, цінності – залежать саме від сили емоційного переживання, від його емоційної напруги [Бех, с. 122]. За словами вченого, «перетворені в результаті виховання емоції – це емоції, трансформовані в почуття (тобто такі, що набули сили, стійкості, змістовної спрямованості)» [Бех, 2008, с. 665]. У руслі дослідження цінною є думка І. Беха, що почуття радості, яке втілюється у відповідний вчинок, – осмислюється, усвідомлюється, а за вправління у різних моральних діях і узагальнюється, воно перетворюється в почуття гордості за себе» [Бех, 2003, с. 219].

Водночас С. Рубінштейн застерігав, що емоції не повинні перетворюватися в основний регулятор діяльності. Адже відомо, що емоції впливають на сприйняття інформації, підтримують увагу, впливають на краще запам'ятовування. За словами вченого, особистість, яка задіяна в різні сфери діяльності, є більш розвиненою і значущою: «одним і тим актом творчої самодіяльності, створюючи і його, й себе, особистість створюється і визначається тільки коли є задіяною в її цілі» [Рубінштейн, с. 107]. Це дозволило обрати ефективним видом діяльності для національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку саме художньо-мовленнєву.

Феномен «художньо-мовленнєва діяльність» є предметом численних наукових студіювань. Зокрема, фундаторами розробки концептуальної природи означеного феномена (в її історичній ретроспективі) були Є. Тихеєва, Є. Фльорина, К. Ушинський), у працях яких акцентовано на поняттях «живе слово», «художнє слово», які вчені розуміли як ефективний розвиток дитини засобами художньої літератури. Саме із цими поняттями вчені пов'язують виникнення терміна «художньо-мовленнєва діяльність», який інтегрує в собі два види діяльності – художню й мовленнєву. За словами Н. Ветлугіної, художня діяльність – спрямована на сприймання, пізнання й створення художнього образу з метою естетичного засвоєння світу, й безпосередньо пов'язана з різними видами мистецтва [Ветлугина, 1974, с. 48]. Мовленнєва діяльність, на глибоке переконання Л. Виготського [], є фундаментальною діяльністю людини й пронизує всі інші види діяльності. Як зазначають учені (А. Богуш, Л. Виготський, О. Леонт'єв, О. Запорожець, С. Рубінштейн та ін.), мовлення залучено до всіх етапів творчого процесу: задум, спрямування, уточнення, реалізація й оцінювання. Художня й мовленнєва діяльність доповнюють одна одну: мовленнєва – збагачує творчі прояви дитини, а художня – впливає на загальний мовленнєвий розвиток за рахунок збагачення художнього, емоційно-чуттєвого досвіду.

В основі художньо-мовленнєвої діяльності простежується її міцний зв'язок із культурою, яка є необхідним середовищем, джерелом життєвої сили, загальної атмосфери, «всередині якої члени суспільства можуть дихати, жити і творити» [Геллнер, 1991, с. 92]. З-поміж провідних аспектів культури виокремлюють: *національну мову*, що об'єднує представників усіх етносів певної культури і створює між ними єдність; *історичну спадщину*, яка допомагає створити єдині символи й орієнтири розвитку; *мистецтво*, що містить універсальну концепцію життя всієї нації [Deutsch, 1979, с. 301-305]. Привертають увагу думки О. Леонт'єва відносно того, що у спілкуванні мистецтвом людина бере участь у цьому спілкуванні (як творець, співтворець, реципієнт) як особистість, реалізуючи через квазіоб'єкт

мистецтва не якийсь елемент знань про дійсність, а систему ставлень до дійсності (з урахуванням її емоційного переживання) [6, с. 329]. Людина оперує в такому спілкуванні не соціально кодифікованими значеннями, а особистісними смислами. Науковець аргументує роль мистецтва у становленні особистості: «воно начебто допомагає подивитися на себе не з боку, спостерігаючи за окремими якостями особистості, а на особистість як ціле в усій її повноті та комплексності її функціонування в суспільстві, у всьому розмаїтті її психічних властивостей. Учений наголошує на тому, що особливо важливим є той факт, що «відсторонення» в мистецтві є полігоном для розвитку емоційно-вольових, етичних, мотиваційних та інших аспектів особистості [6, с. 301 – 302, 330]. В аспекті дослідження цінними є слова О. Леонтьєва: «ми вчимося відчувати, бажати, «ставитись» до інших людей – саме через мистецтво. Воно саме те, на чому вчимося бути людьми» [Леонтьєв, с. 302]. Цю ж думку реалізовував у своїй практичній діяльності В. Сухомлинський, який був переконливим у силі художнього слова на формування особистості дитини: «Нехай дитина відчуває красу і захоплюється нею, нехай в її серці і в пам'яті назавжди збережуться образи, в яких втілюється Батьківщина. Краса – це кров і плоть людяності, добрих почуттів, сердечних відносин» [Сухомлинский, 1973, с. 18]. Ця ідея суголосо і в сучасних дослідженнях. Так Г. Філіпчук стверджує: «Суспільне життя завжди потребуватиме культури – духовної, естетичної, етичної, громадянської, яка опирається на ґрунт світової і національної спадщини. За таких умов людські помисли і вчинки матимуть якісно інший, благородніший і гуманніший характер. Саме культурні цінності народжують та оберігають життя, формують ідеали і життєві смисли, творять любов до ближнього, народу і людського роду, рідної землі, природи, Батьківщини» [Філіпчук, 2017, с. 10]. Ці положення вчених підтверджують тісний зв'язок художньої літератури із різними видами мистецтва, що і становлять сутність художньо-мовленнєвої діяльності.

Феномен «художньо-мовленнєва діяльність» є результатом наукових студіювань, зокрема: визначено концептуальну природу художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку (А. Богуш, Н. Гавриш), досліджено виховання патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури (Л. Шкрєбтієнко), морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору (О. Кисельова), виявлено особливості осмислення дітьми моралі художнього твору (Л. Гурович [], Є. Лукіна [], С. Славіна []), роль художньої літератури у становленні гуманістичної спрямованості (Н. Карпінська [], Л. Стрєлкова [], Н. Химич []), формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності дітей старшого дошкільного віку (А. Богуш, О. Монке), виховання інтересу до змісту художнього твору (А. Просенюк), підготовка майбутніх вихователів до організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку (М. Батьо), до використання поетичних творів у процесі художньо-мовленнєвої діяльності (О. Швець).

За А. Богуш, художньо-мовленнєва діяльність – специфічний вид діяльності, пов'язаний із сприйманням, розумінням і відтворенням дітьми змісту художніх творів у різних видах ігор і театралізованих дійств, це продуктивно-естетична діяльність (музична, образотворча, конструктивна, що супроводжується образним мовленням та у процесі якої використовується різні жанри художнього слова [Богуш, с. 45]). Отже, художньо-мовленнєва діяльність – це полікомпонентне утворення, в якому вчена виокремила чотири складники: 1) сприймання на слух та розуміння дітьми змісту художніх творів; 2) відтворення змісту й виконавча діяльність (декламування, відповіді на запитання, переказування, бесіда за ілюстраціями, узагальнювальні бесіди, читання за ролями); 3) театралізована діяльність (інсценування, театральні вистави); 4) творчо-імпрровізована діяльність (ігри-драматизації, ігри за сюжетами літературних творів, словесно-поетична творчість) [Богуш, с. 45].

Об'єктом дослідження Л. Шкрєбтієнко виступило виховання патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури. У дослідженні автором визначено сутність феномена «вихованість патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку», що є результатом цілісного виховного впливу, спрямованого на збагачення уявлень у дітей про Батьківщину, її історичні і культурні надбання, які через емоційно-ціннісне ставлення до рідної країни, мотивацію на власну участь у практичних справах реалізуються у поведінці дітей [Шкрєбтієнко, 2019, с. 56]. Ученою уточнено поняття «патріотичні почуття» як системний цілеспрямований процес розвитку змістового і сутнісного наповнення емоційно-почуттєвого складника патріотизму особистості дитини, що забезпечується діяльнісним механізмом гідної взаємодії особистості із собою як представником свого народу, із власним народом та його надбаннями, з іншими народами [Шкрєбтієнко, 2019, с. 56]. Водночас висловимо незгоду щодо означеного визначення автором, оскільки почуття – це «емоції, що супроводжують оцінку певних суспільних подій, явищ; це вияв схвильованості, душевного піднесення» [Вел тлум. сл. укр. м, 2005, с. 1097], а ніяк не процес розвитку, як визначає вчена.

Педагогічними умовами в дослідженні Л. Шкрєбтієнко обрано такі: змістове і методичне забезпечення процесу виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури; створення у закладі дошкільної освіти освітньо-виховного середовища, спрямованого на формування патріотичних почуттів; активізації взаємодії педагогів та сім'ї у вихованні патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку засобами художньої літератури [Шкрєбтієнко, 2019, с. 154]. Відповідно до визначених педагогічних умов ученою було розроблено програму «Виховуємо патріотизм», створено просторово-предметне поле патріотичної спрямованості (національний куточок, експозиції обрядового циклу, куточок мистецтв, народної казки тощо), для батьків організовано клуб «Виховуємо маленьких патріотів», який передбачав батьківські збори,

залучення батьків до різних форм спільної діяльності з дітьми і вихователями. Важливим в аспекті дослідження є висновок ученої щодо активізації всіх рівнів емоційної взаємодії дітей із літературним твором у вихованні патріотичних почуттів дитини: емоційна реакція від сприймання художнього твору; емоційна оцінка вчинку персонажа; емоційна ідентифікація з персонажем, набуття досвіду позитивних переживань й оцінок; відтворення їх у власній поведінці [Шкрєбтієнко, 2019, с. 88].

Зауважимо, що Л. Шкрєбтієнко застосовано виважений і належно структурований комплекс діагностувального інструментарію. Учена вихованість патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку перевіряла за такими критеріями: когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий, показники яких передбачали зокрема, вміння аналізувати вчинки героїв, співвідносити їх вчинки із своїми патріотичними та моральними якостями, бажання наслідувати позитивну поведінку літературних героїв у власній життєдіяльності. Рекомендації Л. Шкрєбтієнко застосовувались у розробці діагностувального інструментарію констатувального етапу експерименту. Експериментальна робота Л. Шкрєбтієнко реалізовувалася відповідно до визначених нею етапів: когнітивно-збагачувального, продуктивно-діяльнісного й оцінно-результативного. Учена дійшла висновку, що найбільш ефективними в означеному процесі виступають інтегровані заняття з розвитку мовлення й ознайомлення з довкіллям, водночас зауважимо, що нею переважно застосовувалися заняття з художньої літератури та малювання, а різні види художньо-мовленнєвої діяльності залишилися поза увагою вченої.

Одним із провідних видів діяльності з морально-етичного виховання дітей старшого дошкільного віку в дослідженні О. Кисельової було обрано художньо-мовленнєву [Кисельова, 2009]. Учена визначає морально-етичну вихованість як сформовану в процесі морально-етичного виховання здатність свідомо відтворювати власну поведінку на засадах загальноприйнятих моральних якостей, норм і правил, адекватно оцінювати власну поведінку та

поведінку однолітків, розуміти, доречно й адекватно використовувати в мовленні слова, що позначають морально-етичні категорії. Засобом було обрано український фольклор. Ученою у дослідженні схарактеризовано різні жанри дитячого фольклору, систематизовано їх відповідно до завдань: обізнаність із морально-етичними категоріями (дружба, повага, співчуття), виховання моральних якостей (ввічливість, гостинність, правдивість, чесність) і моральних норм (турбота про молодших, повага до інших, взаємодопомога). О. Кисельовою було доведено ефективність таких методів, як словесне змалювання героїв казок, порівняльний опис і відтворення дій героїв фольклорних творів; малювання за змістом фольклорних творів, проблемні морально-етичні ситуації, інсценізація творів українського фольклору морально-етичної спрямованості. Результати дослідження О. Кисельової було враховано в розробці експериментальної методики, зокрема на третьому етапі моделі під час опису застосування проблемних ситуацій.

Художньо-мовленнєва діяльність дітей старшого дошкільного віку виступила об'єктом дослідження О. Монке, спрямованого на формування їхніх оцінно-етичних суджень, під якими вчена розуміє висловлювання, в яких на основі аналізу процесу і результату діяльності (змісту художніх творів) стверджується або заперечується адекватність поведінки чи вчинку людини (героя художнього твору) морально-етичним нормам, що прийняті в суспільстві; це характеристика певного ставлення особистості до поведінки (чи окремого вчинку) іншої людини (героя художнього твору); розкриття мотивів, що спонукали дитину до вибору відповідної оцінки [Монке, 2002, с. 8]. Ученою було застосовано такі методи, як літературні вікторини оцінного характеру, ігрові мовленнєві ситуації, уявлювані діалоги з героєм твору, розв'язання моральних задач. Заслугують на увагу розроблені О. Монке казки «Країна Нечитайок просить допомоги», «Доброввічлива країна». За результатами дослідження вчена дійшла висновку, що адекватність оцінно-етичних суджень дітей залежить від оцінної ситуації та об'єкта оцінки; активне вживання дітьми прислів'їв і приказок обумовлюється позитивними

стимулами з боку виховательки. Означені тенденції враховувались у створенні реальних емоційно збагачених життєвих ситуацій на третьому, оцінно-рефлексійному етапі розробленої нами моделі.

У дослідженні А. Просенюк було задіяно художньо-пізнавальну діяльність, у процесі якої виховували інтерес до змісту художніх творів у дітей старшого дошкільного віку. Важливим є висновок ученої щодо залежності вихованості інтересу від літературного розвитку дітей, їх художньо-мовленнєвої діяльності. А. Просенюк визначає вихованість інтересу до змісту художнього твору як психолого-педагогічну характеристику особистості, що виявляє обізнаність у художній літературі, усталене бажання занурюватись у світ її образів, емоційно переживати дії і вчинки її героїв, наслідувати їм у власних діях [Просенюк, 2011, с. 7]. Заслужують на увагу запропоновані вченою віртуальні герої (Мудрості й Рідної мови), які спонукали дітей до співчуття, співпереживання, спільної радості герою художнього твору. У дослідженні враховувались рекомендації А. Просенюк щодо включення дітей старшого дошкільного віку в активну художньо-мовленнєву діяльність за змістом художніх творів: малювання, інсценізація, драматизація.

В аспекті дослідження вважаємо за необхідне проаналізувати дисертаційні дослідження з проблеми підготовки майбутніх вихователів, зокрема: до організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку (М. Батьо), до використання поетичних творів у процесі художньо-мовленнєвої діяльності (О. Швець). Так, О. Швець визначає поняття «підготовленість майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до використання поетичних творів у процесі художньо-мовленнєвої діяльності дітей» як індивідуально-груповий результат професійної підготовки, що характеризується такими параметрами: оптимальністю щодо наявних суб'єкт-суб'єктних умов професійного навчання, реальною спроможністю до успішного провадження діяльності за професійним стандартом, практичною підготовленістю щодо виконання професійних завдань з організації та

керівництва художньо-мовленнєвою діяльністю в умовах сучасного закладу дошкільної освіти [Швець, 2018, с. 7]. Художньо-мовленнєву діяльність дитини вченою потлумачено як вид дитячої діяльності, яка інтегрує художню та мовленнєву діяльність (образотворчо-мовленнєву, музично-мовленнєву, театральну-мовленнєву, літературно-мовленнєву) і спрямована на сприймання та розуміння, творче відтворення і виконання змісту різновидів художніх прозових та поетичних творів на заняттях і у вільний від занять час. Зауважимо, що О. Швець запропоновано своє бачення сутності поняття «поетичний твір у закладі дошкільної освіти», яке вчена репрезентує як художній твір дитячої літератури із ритмізованою мовою для дітей дошкільного віку, літературний аналіз якого передбачає роботу із сукупністю поетичних засобів виразності та їхнє вдале поєднання [Швець, 2018, с. 8], що, по суті, віддзеркалює зміст поетично-емоційної компетенції, визначеної А. Богуш [Богуш, с.]. Заслужують на увагу запропоновані О. Швець сучасні форми роботи майбутніх вихователів із поетичними творами, як-от: Інстаграм, едьютеймент, інфотеймент, види скрайбінгу.

У дослідженні М. Батьо визначено поняття «готовність майбутнього вихователя до організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей», яке вчена трактує як інтегроване новоутворення професійно-особистісної сфери майбутнього вихователя, що характеризується творчою спрямованістю його особистості, досвідом художньо-мовленнєвої діяльності, лінгводидактичною обізнаністю, ціннісним ставленням до дитячої творчості та мовлення й зумовлює успішність її організації в роботі з дітьми старшого дошкільного віку [Батьо, 2018, с. 10]. На нашу думку, не зовсім зрозумілим є представлення цього поняття зокрема словосполученням «лінгводидактична обізнаність», змістове його наповнення в руслі досліджуваної автором теми, крім того, в понятті чітко окреслено вік дитини – старший, хоча в темі йдеться про підготовку вихователя до організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. Погоджуємось із трактуванням М. Батьо поняття «художньо-мовленнєва діяльність», яке вчена розуміє як

макродіяльність, у якій мовлення – один із засобів виразності різних видів мистецтва й засіб художнього освоєння та осмислення навколишнього світу. Водночас, зауважимо, що вчена, на відміну від традиційного розуміння синтезу художньо-мовленнєвої діяльності, виокремлює в ній ще й ігрову макродіяльність [Батьо, 2018, с. 15]. У дослідженні М. Батьо доведено ефективність використання таких методів, як моделювання, проєктування, концептуальних карт, інтервізії, робота з текстами діяльнісного дослідження, що сприяло набуттю студентам уміння моделювати різні траєкторії розвитку художньо-мовленнєвої діяльності дітей.

Отже, як засвідчив аналіз сучасних досліджень, художньо-мовленнєва діяльність є одним із найулюбленіших способів творчо-мовленнєвого самовираження дітей; застосування різних її видів дозволяє реалізувати художньо-мовний потенціал жанрового розмаїття літературних творів.

У працях сучасних українських дослідників наголошується на значенні художньої літератури у формуванні загальнолюдських й патріотичних цінностей особистості дитини (І. Бех, Г.Беленька, А. Богуш, І.Вавілова, Н. Гавриш, О. Кисельова, К. Крутій, К. Назаренко, О. Трифонова та ін.), оскільки художні твори насамперед впливають на почуття та емоції дитини, яка у процесі слухання і сприйняття твору переживає за героїв, їхні вчинки. На думку О. Монке, входження дитини дошкільного віку у барвистий світ української літератури – явище не просте, це не тільки засіб отримання інформації, а й середовище спілкування, самопізнання, збагачення знаннями про життя та долі різних людей, і, звичайно, джерело насолоди. Діти дошкільного віку схильні до запозичення певних рис характеру та копіювання стилю поведінки [Монке, с. 215]. Українська література для дітей сприяє формуванню національної свідомості, тому її всебічне вивчення та задоволення національно-культурних потреб дітей в українській книзі є одним із першочергових завдань державної освітньої політики. За словами А. Гончаренко, художні твори здатні викликати в уяві дошкільника яскраві чуттєві образи, активізувати розумові процеси, надати емоціям конкретного

забарвлення. Художнє слово сприяє розвитку емоційної чутливості дошкільника, збагаченню його життєвого досвіду, внутрішнього світу, розширення уявлень про стани людей, тварин, встановленню причинно-наслідкових зв'язків між різними проявами поведінки, а як результат – формування позитивного образу іншого і самого себе, гуманістичних цінностей та природоцільної поведінки [Гончаренко 2015].

У контексті дослідження слугують на увагу рекомендації К. Назаренко щодо вимог до добору художніх творів патріотичного спрямування, зокрема: врахування досвіду дітей у виборі творів; поведінка героїв повинна бути взірцем для наслідування; художній твір повинен виховувати почуття дружби до інших національностей, сприяти вихованню любові до рідної природи, краю [Назаренко, 1979, с. 18 - 20]. За словами автора, важливе значення має наочний матеріал у вивченні твору, який сприяє накопиченню знань про довкілля, суспільні явища, події, та допомагає виховувати перші почуття, що перетворюються в мотив, осмисленого ставлення до довкілля.

Погоджуємось із думкою Н. Жадан щодо формування складників патріотичної вихованості дітей засобами літератури повинні, які ґрунтуються на життєвих стереотипах українського народу й узгоджуються з народними уявленнями про високі виміри морального, естетичного, етичного, духовного, гуманістичного, відображають національний менталітет [Жадан, 2012, с 4]. Цю тезу знаходимо й у працях Л. Газіної, у яких акцентовано на переживанні дитиною всіх вчинків разом із «культурними героями», з якими дитина свідомо ідентифікує себе. За словами вченої, формування національної самосвідомості дітей дошкільного віку будується переважно на основі філософських казково-міфологічних уявлень про світ. На цей вік припадає початок етнічної культуризації дитячої діяльності. Прилучення до народного мистецтва розвиває у дітей почуття родинної причетності до етнічного світу. Світ для людини в народному мистецтві є єдиним цілим, що відповідає світогляду дитини дошкільного віку, яка сприймає світ та

себе в цьому світі як щось неподільне, цілісне, єдине і тому одне одному рідне та необхідне [Газіна, с. 46].

Українська традиція виховання ґрунтується на культурно-історичному й духовному досвіді народу, чільне місце з-поміж яких посідає художня література та усна народна творчість, які виступають важливим інформаційним каналом передавання дитині морально-етичних, громадянських і патріотичних цінностей та норм. Виховний потенціал українського фольклору розкрито у працях як класиків педагогіки (Г. Ващенко [], О. Духнович [], І. Огієнко [], С. Русова [], В. Сухомлинський [], так і сучасними вченими (А. Богуш [], Н. Гавриш [], Г. Довженко [], О. Капиця [], О. Ковшар [], Н.Сивачук [], М.Осоріна [] та ін.). Учені одностайні в тому, що усна народна творчість є джерелом набуття дитиною культурно-соціального досвіду, засвоєння загальнолюдських, патріотичних норм і цінностей. Саме фольклор є виразником історичної народної пам'яті, акумулює в собі багатовіковий досвід попередніх поколінь. Сутність народної педагогіки задекларована у прислів'ях, приказках, казках, билинах, легендах, спрямованих на виховання підростаючого покоління на кращих зразках та ідеалах рідного народу. Саме у цих творах, як слушно зауважують учені (В. Пропп, Ф. Колесса), закодована ментальність українців: щирість, гостинність, розум, мужність, відвага, працьовитість, готовність захищати рідну землю. В. Буряк називає фольклор надзвичайним потужним інформаційним джерелом й наголошує на тому, що його «інформаційна наповненість свідчить про існування свідомості на «прарівні», а це – наявність первинних кодових знаків пам'яті. Фольклор обіймає всі інформаційні горизонти менталітетного «Я», що репрезентує систему українська душа» [Буряк, 2007, с. 17].

Важливу роль у формуванні моральних і патріотичних почуттів відіграють народні казки, специфіку яких розкрито у працях О. Величко [], І. Денисюк [], М. Дмитренко [], Л. Дунаєвська [], В. Погребенник [],

О. Таланчук [] та ін. На думку Л.Фесенко, українська народна казка сприяє формуванню моральних цінностей, патріотичних почуттів, виховного ідеалу. Ідеал для дитини – це її прагнення до того, якою хоче бачити себе у майбутньому. Такий ідеал дитина може зустріти під час слухання народних казок («Котигорошко», «Котик і Півник», «Кирило Кожум'яка»), в яких оспівуються такі цінності, як чесність, хоробрість, волелюбність, вірність тощо. Важливою є думка вчених (М. Бахтін, В. Мовчан, О. Семашко й ін.), які наголошують на тому, що у художньо-образному тексті віддзеркалений реальний світ із його реальною постаттю – людиною, світ різноманітних словесних образів конкретних предметів і явищ, які створюються для безпосереднього впливу на аналізатори людини з метою викликати конкретно-чуттєві реакції і чуттєву оцінку художньої дійсності, відбитої у словесних образах. Ця теза вчених відбита в українських народних казках, в яких персонажі зображені реально: виконують щоденні господарські справи, розважаються, спілкуються, що дозволяє дітям максимально сприйняти їх як реальних людей і зробити певні висновки з їх вчинків, зрозуміти їх, наслідувати, вчитися на їхніх помилках. От «Півник поніс колосочок дідові, а Курочка маківочку бабі. Дід узяв той колосочок змолотив, провіяв і проніс до млина молотити... Привіз бабі борошна, а баба тим часом, витрусила маківочку, напекла пирогів...» [Українські казки, 1992, с. 58]. Поведінку казкових персонажів, їх взаємодію, способи розв'язання конфліктів, соціальні ролі, мовленнєві висловлювання дитина наслідує і відтворює у власній практичній діяльності.

Ідейними домінантами українських народних казок є традиційні мотиви: дружба («Рукавичка»), відважність, героїзм («Іван – мужичий син», «Як коваль перемиг змія», «Котигорошко», «Про вірного товариша», «Кирило Кожум'яка», «Казка про Івана Богатиря»), працьовитість («Півник і двоє мишенят» та ін.).

Окремий пласт українського фольклору становлять легенди й перекази, в яких відображуються зокрема героїзм і відвага козаків, яких наділяють

такими притаманними для українця якостями: сміливість, відважність, хоробрість, з розвиненим почуттям патріотизму, розумінням найвищої цінності – волі, що закріпилися на генетичному рівні. З легенд і переказів дитина дізнається про звичаї, обряди козаків, їхнє ставлення до свободи, військового життя, Батьківщини («Богатирі», «Як Довбуш дістав силу», «Ой, Морозе-Морозенко», легенда «Про запорізьких козаків»). Слушною є думка вчених (І. Головка, З. Друзь, Е. Пелешок та ін.), що дитина, слухаючи легенди, перекази героїчного змісту, починає на рівні дитячого світосприйняття порівнювати вчинків героїв із власною поведінкою на основі засвоєних нею морально-етичних уявлень, емоційних вражень за аналогією із власним почуттєвим і практичним досвідом. Як зауважують (А. Богуш, Н. Лисенко), важливе значення має обізнаність дитини із легендами, повір'ями в ознайомленні з історичними піснями, адже, за словами науковців, вони допомагають краще зрозуміти їх зміст, ознайомити з козацьким періодом в історії держави, з національними героями – борцями за волю і незалежність народу [Богуш, 2002, с. 116]. Саме тому вчені радять для формування історико-краєзнавчих уявлень використовувати історичні пісні для посилення емоційного потенціалу дитячих уявлень, наприклад: «Засвистали козаченьки», «Чи не той то хміль», «Ой, на горі, та й жінці жнуть», «Максим козак Залізняк» тощо.

Отже, тексти різних жанрів художньої літератури це насамперед мистецтво слова, яке втілюється в художньо-мовленнєвій діяльності дітей старшого дошкільного віку за змістом художніх творів.

Аналіз праць учених дозволив констатувати, що художньо-мовленнєва діяльність може виступати ефективним засобом національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Художньо-мовленнєву діяльність розглядаємо як специфічний вид діяльності, пов'язаний зі сприйманням, розумінням і відтворенням дітьми змісту творів національно-патріотичної спрямованості в різних видах мистецтва (образотворче, музичне, літературне, театральне), інтегровальним

домінувальним засобом яких виступає мовлення (А. Богуш, М. Батьо, Н. Гавриш).

1.3. Сучасний стан національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку у практиці закладів дошкільної освіти

Пошуково-розвідувальний експеримент мав на меті аналіз Державного стандарту дошкільної освіти (БКДО), чинних програм для закладів дошкільної освіти, анкетування вихователів і батьків та аналіз навчально-виховних планів вихователів старших груп.

У 2012 році було затверджено другий варіант Базового компонента дошкільної освіти – це Державний стандарт дошкільної освіти України, в якому зазначено сумарний кінцевий показник набутих компетенцій випускником закладу дошкільної освіти перед вступом його до школи. Провідні завдання з національно-патріотичного виховання дітей окреслено в більшості освітніх ліній. Зокрема, у змістовій лінії «Мовлення дитини» зазначено, що основним завданням є формувати в дітей уявлення про українську мову як державну, вчити вести діалог, використовуючи етикетну українську лексику [с.19-20]; освітній лінії «Дитина в соціумі» – формувати уявлення дитини про країну, народ, нації, суспільство, людство, виховувати готовність сприймати соціальний досвід, робити добрі вчинки [с. 10-11]; освітній лінії «Дитина у світі культури» – залучати до надбань національної культури, формувати ціннісне ставлення до українських мистецьких традицій та творів українських митців, виховувати інтерес до українського декоративно-прикладного мистецтва [с.14]. Як бачимо, в контексті дослідження, Базовим компонентом передбачено залучення дітей до різних видів мистецтва, культури українського народу.

Наказом № 33 від 12.01.21 р. було затверджено Нову редакцію Базового КОМПОНЕНТА [https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf]. Завдання національно-патріотичного

виховання визначено в освітньому напрямі «Особистість дитини» – емоційно-ціннісне ставлення: демонструє інтерес, приналежність і повагу до своєї родини, її традицій і звичаїв [с. 8]; освітньому напрямі «Дитина в соціумі» – емоційно-ціннісне ставлення: демонструє інтерес до загальнолюдських цінностей (сім'я, повага і любов до батьків, роду, держави, Батьківщини, громадських цінностей. Демонструє інтерес до національних культурних цінностей свого народу та інших культур. Виявляє зацікавленість культурою українського народу, його історичним минулим, мовою, звичаями, традиціями. Виявляє почуття власної гідності як представника українського народу та громадянина; демонструє відповідальність за свої вчинки [с. 16]. Автори програми визначають такі показники сформованості знань дитини: має уявлення про місце кожної людини в соціальному середовищі, уявлення про себе як члена громади, суспільства, уявлення про свою сім'ю, родину, рід, рідну домівку, Батьківщину, знає і розповідає про державні та національні символи України, звичаї, традиції сім'ї та українського народу. Знає, що прізвище вказує належність дитини до свого роду, родини, знає про окремі традиції і звичаї попередніх поколінь [с.16-17], водночас не можемо погодитись із авторами Державного стандарту щодо сформованості знань, адже знання дитина здобуває в різних видах діяльності, а формуємо в неї відповідні вміння та навички. Зауважимо, що на відміну від попереднього БКДО (2012 р.) в освітньому напрямі «Мовлення дитини» відсутні різні види мовленнєвої компетенції, їх з невідомих причин названо складниками; крім того автори стандарту послуговуються терміном «компетентність», а не компетенція, що є властивим для дітей дошкільного віку. В означеному освітньому напрямі акцентовано на любові до рідної мови, поваги до державної мови, мов представників національних меншин України, мов міжнародного спілкування. Незалежно від національної належності дитина, як громадянин України, виявляє інтерес та позитивне ставлення до української мови як державної, прагне до вільного спілкування з іншими дітьми і дорослими українською мовою. Виявляє інтерес до

оволодіння надбаннями української культури в її етнічному різноманітті, а також відповідними до віку зразками світової культури. Отримує задоволення від відчуття краси української мови [с.18-19]. Важливо в контексті дослідження, що в оновленому стандарті вміщено поняття «художньо-мовленнєва компетентність», яку потрактовано як «здатність відтворювати художньо-естетичні враження від сприйняття літературних і фольклорних творів засобами різних видів художньо-мовленнєвої діяльності, що засвідчує ціннісне ставлення дитини до художнього слова як культурного явища, друкованої чи електронної книжки, достатній для художньої комунікації рівень літературної обізнаності» [с. 21]. Водночас не зрозуміло зі Стандарту, що мали на увазі його автори щодо рівнів літературної обізнаності, відсутнє змістове наповнення поняття «літературна обізнаність», крім того вважаємо цей термін не логічним на етапі дошкільця. Отже, зміст Базового компонента засвідчив, що в ньому визначено завдання національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку через знання, почуття, дії.

Базовий компонент дошкільної освіти реалізується програмами, що затверджуються Міністерством освіти і науки України. Розглянемо програми в аспекті завдань національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів «Світ дитинства» [2015] (науковий керівник акад. А. Богуш) охоплює освітні лінії відповідно до Базового компонента дошкільної освіти (2012 р.). Завдання з національно-патріотичного виховання визначено в кількох напрямках: сім'я [с.131], родина [с.131], за межами житла [с.143], вивчення української мови як державної [с.178]. У програмі після кожного напрямку чітко визначено показники засвоєння змісту. Так, дитина – випускник закладу дошкільної освіти повинна знати і розуміти зміст понять «сім'я», «сімейні традиції», «родина», їх склад та ознаки; виявляти інтерес до спільних родинних справ, свят, зустрічей, фото- та фільмотек; знати історію свого роду, скласти родовідне дерево [с. 132]; орієнтуватися в особливостях

традиційного українського житла в місті та в селі, у предметному довкіллі за межами житла; усвідомлювати українську мову як державну в Україні, національну мову українського народу; бути обізнаною з оповіданнями, віршами українських поетів і прозаїків; спілкуватися українською мовою у відповідних комунікативних ситуаціях [с. 179].

В оновленій програмі розвитку дітей старшого дошкільного віку «Впевнений старт» (2017) завдання з національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку подано в таких розділах, як «Пізнавально-дослідницька діяльність», «Художньо-естетична діяльність», зміст яких конкретизовано в певних напрямках. Так, у розділі «Пізнавально-дослідницька діяльність» (напрямок «У світі людей») наголошується на формуванні уявлень про сім'ю та сімейні традиції [с. 12]. У розділі «Художньо-естетична діяльність» (напрямок «Літературно-художня діяльність») акцентується на ознайомленні з видатними митцями слова рідного краю [с. 24]. Автори програми загострюють увагу фахівців дошкільної освіти на життєвих навичках, зокрема щодо національно-патріотичного виховання можна виокремити таке: дитина старшого дошкільного віку висловлює свої враження, переживання, оцінно-етичні судження щодо персонажів, співвідносить оцінки літературних героїв із власною поведінкою, реальними подіями; усвідомлює та пояснює зміст прислів'їв, приказок, доречно використовує їх у мовленні [с. 45].

Цінним доробком програми вважаємо поради батькам, зокрема в розділі «Пізнавальний розвиток»: «виховуйте в дошкільника почуття родинності: любові та пошани до батьків та родичів, пам'яті про покоління роду», залучайте дітей до активної участі в підготовці та святкуванні днів народження, ювілеїв, днів пам'яті, календарно-обрядових свят» [с.51], «розповідайте дітям про те, що Україна має давню історію, історичні пам'ятки, читайте легенди про рідне місто, село, рідний край» [с.51], «учіть дітей користуватися мапою, знаходити на ній Україну, інші країни» [с.52]. У розділі «Художньо-естетичний розвиток» автори програми акцентують на

формуванні в дітей української ментальності й радять батькам заохочувати зацікавленість дитячою літературою, обговорювати почуття та вчинки персонажів, порівнювати з власними, пригадувати аналогічні життєві ситуації, постійно спілкуватися з приводу художнього змісту твору, привчати дітей до регулярного спілкування з українською книгою [с.54].

Те, що програма «Впевнений старт» національно спрямована, свідчить вміщений в ній орієнтовний перелік тем із малювання, аплікації, конструювання, наприклад: «Українська вишиванка», «Бабусин килимок», «Опішнянський посуд», «Український килим», «Золоті ворота Києва» [с. 65-66]. Щодо слухання музичних творів, то в програмі рекомендовано такі, як чинний гімн «Ще не вмерла України» та «Боже великий, єдиний» та спів пісень «Україна моя неповторна» (сл. Л. Павловської, муз. І. Островерхого), «Гарна наша Україна» (укр. нар. пісня, обр. С. Файнтуха), «Будем козаками» (муз. В. Ізотова, сл. А. Загрудного) [с. 66-68].

У програмі «Дитина» (2016) завдання з національно-патріотичного виховання для старшої групи «Фантазерів-мрійників» подано в кількох освітніх лініях. В освітній лінії «Мовлення дитини» зазначено: виховувати любов до рідної мови, продовжувати активізувати словник дітей різними частинами мови відповідно до тем: «Родина», «Україна – рідний край», «Свята» [с. 161]. В освітній лінії «Дитина в соціумі» (підрозділ «Соціальний світ») з-поміж пріоритетних завдань визначено зокрема: формування основ патріотичних почуттів [с.167]. Автори програми окремо виокремлюють пункт «Україна – рідний край», в якому наголошують на поглибленні й узагальненні уявлень дітей про рідний край, його географічні, економічні й культурні відомості, державні символи країни, правила поведінки з ними, рослинні й народні символи [с.169]. Акцентовано увагу й на таких завданнях: дати уявлення про основні повноваження Президента України, ознайомити з портретом чинного Президента, його ім'ям; дати уявлення про столицю України та інші великі міста країни; розширити знання про рідне місто. Дати уявлення про державні свята День Незалежності України, День захисника

України; сприяти формуванню любові до Батьківщини [с. 169 – 170]. У рубриці «Різних професій у світі багато» натрапляємо на такі завдання: розширити уявлення про значення військової служби зокрема про особливості служби військових різних родів військ (льотчиків, моряків, прикордонників, танкістів, артилеристів), характерні якості військових: мужність, зібраність, відповідальність. Виховувати повагу до військових професій [с. 168].

В освітній лінії «Гра дитини» (підрозділ «Народні ігри») одними із завдань є: прилучати дитину до минулого та сучасного української культури, продовжувати ознайомлення з українськими традиціями на прикладі народних ігор. Сприяти оволодінню дітьми лексичним багатством української мови через використання малих фольклорних форм [с. 173]. Автори програми з поміж сюжетно-рольових ігор пропонують такі ігри, як «Військова служба», «Моряки (на підводному човні)», «Екскурсія рідним краєм» тощо.

В освітній лінії «Дитина у світі культури» комплексно представлено зміст образотворчої, музичної, театралізованої та літературної діяльності дітей дошкільного віку. Такий підхід передбачає взаємопов'язаність тем. Такі теми, як «Моє місто – мій дім», «Писанка», «Запрошення на українські вечорниці», «Рушник на щастя» та інші сприяють ознайомленню дітей з національними традиціями, що сприяє вихованню національної самосвідомості особистості [с.168]. Позитивним є те, що в програмі подано перелік творів українських художників різних жанрів живопису, письменників, композиторів, що дає змогу комплексно знайомити дітей з творчістю митців та національною культурою. Як бачимо, в програмі «Дитина» достатньо повно висвітлено завдання з національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

У комплексній програмі розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку «Соняшник» (автор Л.В. Калуська) для дітей шостого року життя – дослідників визначено показники розвитку, зокрема щодо духовно-

морального: сприймає та засвоює знання про рідний край, державу (прапор, герб, гімн); з цікавістю емоційно сприймає інформацію про народні традиції, звичаї, обряди, ознайомлюється з мистецтвом, культурною спадщиною народу [с. 93]. У розділі «Розвиток і виховання душі та серця» є підрозділ «Патріотичне виховання» [с. 106 -107], в якому висвітлено завдання, зокрема такі: залучення дітей до бесід про рідне місто (село), головні вулиці, визначні культурні та історичні пам'ятки; ознайомлення з глобусом та місцем розташування України на мапі; розширення знань про державу Україна (столиця Київ, найбільші міста, ріки, гори), її державні (Герб, Прапор, Гімн), народні (калина, верба, дуб) символи і обереги дому (хліб, стіл, вишиті рушники, писанки). Прищеплення інтересу до звичаїв, обрядових свят (Миколая, Новий рік, Різдво, Великдень, День Матері), бажання брати участь у святкових дійствах, що відбуваються в родині, дитячому садку, місті (селі). Формування навичок дотримання мовленнєвого етикету, традиційних народних та літературних форм спілкування. Виховання любові до української мови [с. 107].

Зазначимо, що завдання з національно-патріотичного виховання дітей визначено також і в розділі «Розвиток і виховання розуму», підрозділі «Пізнавальна діяльність у довкіллі»: зацікавлення дітей культурною спадщиною українського народу, народними традиціями, календарно-обрядовими святами; ознайомлення з містом (селом), головними вулицями, історичними та культурними пам'ятками [с. 117]. У розділі «Художньо-естетичний розвиток» наголошується на тому, що в дитини треба виховувати інтерес до різних видів українського мистецтва й мистецтва інших народів, прилучення до національної культури; заохочувати до участі в календарно-обрядових дійствах, формувати патріотичні почуття [с. 128].

Схвальним є те, що в програмі висвітлено базовий рівень засвоєння дітьми знань, умінь та навичок за кожним розділом. Щодо національно-патріотичного виховання, то, згідно з програмою, дитина старшого дошкільного віку має уявлення про родинне дерево, звичаї, традиції родини,

мовленнєвий етикет; розпізнає обрядові дійства календарних та релігійних свят; називає деякі звичаї, традиції, обряди, державу Україна, столицю держави – Київ, найбільші ріки – Дніпро і Дністер, гори Карпати і Кримські; діє відповідно до основних правил абетки чеснот української дитини [с. 111 - 112], має уявлення, що живе в Україні і є маленьким українцем (українкою); розповідає про Україну, своє місто (село), звичаї і традиції родини, державні і календарно-обрядові свята [120].

У програмі розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» в освітній лінії «Дитина в соціумі» – розділі «Народознавство» визначено такі освітні завдання з національно-патріотичного виховання: розвивати прагнення дитини пізнати традиції, звичаї українського народу; розширювати обсяг знань дітей про Україну, її столицю, історію, культуру, видатних людей; залучати до української національної обрядовості, підготовки і проведення народних свят, використання народних прикмет; формувати уявлення про національне мистецтво, народні промисли, українську національну кухню; формувати уявлення про родинні обереги українського народу; вчити вишивати, витинати, розписувати писанки, іграшки, посуд [с. 189]. Завдання цього розділу висвітлено в таких рубриках: «Сім'я, родинні традиції», «Українська оселя», «Рідний край», «Народний одяг», «Ігри. Українська народна іграшка», «Календарно-обрядові свята», «Українська національна кухня», «Народні ремесла». Розділ завершується показниками компетентності дитини:

- має уявлення про культурні традиції свого народу та свого регіону, підтримує родинно-побутові традиції спілкування;
- виявляє інтерес до історії свого краю, емоційно сприймає творчість народних умільців, цінує результати їхньої праці;
- ознайоmlена з історією України, її столиці, рідного міста (села), регіону;

- має уявлення про національні особливості української оселі, предметів побуту, національного одягу, національної іграшки, оберегів;
- має уявлення про українську кухню;
- має знання про українські народні ремесла, промисли, їх історичні витоки і сучасне використання;
- використовує фольклорні жанри (віншування, колядки, гаївки, щедрівки, народні ігри) [с.192].

В освітній лінії «Дитина у світі культури» також наголошується на поглибленні знань дітей про нашу Батьківщину – Україну, самостійну незалежну державу, акцентується на столиці України – Києві, що в ньому працює Президент, Верховна Рада України, ознайомленні дітей з державними символами, Конституцією України, українською армією, різними родами військ (прикордонники, танкісти, піхотинці, льотчики); вихованні почуття гордості за український народ [с. 200 - 201]. Показниками компетентності дитини зокрема визначено: виявляє любов до своєї країни, бажання бути гідним її громадянином; усвідомлює, що є громадянином України; знає та шанує символіку України, видатних людей свого краю; виявляє любов до свого міста (села), знає його характерні особливості [с. 202].

Позитивним є те, що в програмі подано перелік музичних і художніх творів, вивчення яких сприятиме формуванню національно-патріотичної особистості старшого дошкільника.

Програмою розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» (2019 р.) передбачено завдання з національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Зокрема, в освітній лінії «Дитина в соціумі» автори програми пропонують для реалізації такі **навчальні завдання**: розширювати знання про Україну як Батьківщину, інші країни та народи світу, людство; про державну символіку, національних героїв; **виховні завдання**: формувати почуття патріотизму, любові до рідного краю, своєї

країни, гордість за її здобутки [с. 277-278]. У програмі наголошується на вихованні патріотичних почуттів шляхом ознайомлення дітей з художніми творами: подано перелік творів з образотворчого, літературного, музичного мистецтва, а також орієнтовну тематику занять, зокрема й такі, що спрямовані на національно-патріотичне виховання дітей. Наприклад, з *декоративного малювання*: «Українські вишиванки», «Барвінковий вінок», «Писанки України», «Український рушник»; *предметного малювання*: «Український куманець», «Калинове диво»; *сюжетного малювання*: «Дніпрові хвилі», «Наша родина»; *аплікації* «Український килимок», «Стигли кетяги калини», «Опішнянські мотиви» тощо [с. 439-494].

У 2016 році було видано парціальну програму національно-патріотичного виховання дітей дошкільного віку «Україна – моя Батьківщина» (за науковою ред. О. Рейпольської). Завдання для старшої групи подано за тематичним принципом, як-от: «Моя сім'я, моя родина», «Мій дитячий садок», «Я, мої права й обов'язки», «Рідне місто (село)», «Моя Україна», «Природа України», «Славні сини й дочки України», «Традиції народів України», «Культура України», «Мистецтво України». «У світі української дитячої музики, танцю, гри». Програма націлює педагогів на реалізацію таких завдань: ознайомлення з історією рідного краю, життям і побутом народу України; виховання любові до рідного краю (до рідного дому, сім'ї, дитячого садка, міста); виховання пошани та любові до культурного спадку свого народу та сучасного мистецтва; формування мовленнєвої культури, толерантного ставлення до представників інших народів, культур і традицій, до однолітків, батьків, сусідів, інших людей; культивування кращих рис української ментальності – працелюбності, свободи, справедливості, доброти, чесності, бережного ставлення до природи. Зміст розділу завершується показниками компетенції дитини, які розкриваються через такі лексеми: «знає», «розуміє», «володіє», «виявляє», «дотримується», «любить та грає», «бере активну участь» [с. 55 -56].

Водночас зауважимо, що на сьогодні ця програма немає грифу МОН України, тобто це авторська варіативна програма.

Схвальним є те, що у програмі, крім змісту національно-патріотичного виховання дітей 4 - 6 років, міститься інформація щодо шляхів і засобів патріотичного виховання та методичного спрямування, в якому розкрито форми методичної роботи та перспективне планування роботи з педагогами закладів дошкільної освіти, ролі сім'ї в національно-патріотичному вихованні дітей дошкільного віку та подано поради батькам.

Отже, зміст програм дозволив констатувати, що в них досить повно і змістовно визначено завдання з національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Наступним етапом було проведення анкетування вихователів старших груп. Так, на перше запитання «Як Ви розумієте поняття «національно-патріотичне виховання?» відповіді респондентів розподілилися таким чином: «любов до Батьківщини» – 100 %, «повага до державної символіки» – 84 %, «повага до родоvodu» – 88 %, «дотримування народних традицій» – 68 %, «проведення свят» - 66 %, «шанування героїв» – 84 %, «захищати Батьківщину» – 74 %, «знання української мови» – 88 %, водночас зауважимо, що окремо зустрічались відповіді щодо користування українською мовою в побуті – цей показник суттєво відрізнявся від попереднього – 56 %.

Друге запитання передбачало з'ясувати розуміння вихователями поняття «національна свідомість», відповіді на яке засвідчило, що вони правильно орієнтуються у сутності цього поняття: «це причетність до свого народу» – 84 %, «почуття єдності себе з народом» – 76 %, «усвідомлення того, що від тебе залежить майбутнє держави» – 62 %, «знання історії, усвідомлення того, що відбувалося в різні роки» – 44 %. Зустрічались і такі відповіді, як «гордість за народ» – 46 %, «працювати для добробуту держави» – 42 %.

Відповіді на третє запитання «Як Ви вважаєте, в якому віці доцільно розпочинати національно-патріотичне виховання дошкільників?» також засвідчили обізнаність вихователів із методичними порадами науковців та їх підтримку: «краще у старшому дошкільному віці, коли дитина здатна усвідомлювати й розуміти норми моралі, запам'ятовувати, може брати участь у патріотичних заходах» – 68 %, «це п'ятий рік життя, коли в дитини добре розвинені емоції та почуття» – 32 %. Зауважимо, що в багатьох відповідях (52 %) було зазначено, що і в ранньому, і в молодшому віці дітей знайомлять із святами, народними символами, а це теж є національно-патріотичне виховання. Водночас зустрічались і такі відповіді: «про це зарано говорити, ми можемо виховувати у дитини повагу до праці дорослих, до рідної домівки, природи, а Батьківщина для дітей ще доволі абстрактне поняття» – 32 %, «необхідно виховувати у дитини моральні почуття, а на їх основі сформується національна самосвідомість» – 26 % респондентів.

На четверте запитання «Якими особистісними якостями повинен володіти вихователь для того, щоб бути позитивним прикладом у вихованні патріотизму в дітей?» отримали такі відповіді: «володіння літературною рідною мовою, почуття гордості за власну державу, сформовані моральні якості: повага, милосердя, любов до ближнього, бажання дізнатися нове про історію, знання українських пісень, фольклорних жанрів – 82 % вихователів. Інші ж респонденти (18 %) обмежились такими відповідями: «любов до Батьківщини», «повага до інших».

Щодо запитання «В яких видах діяльності Ви плануєте національно-патріотичне виховання старших дошкільників?», то відповіді розподілилися таким чином: «образотворча» – 44 %, «музична» – 22 %, «трудова» – 12 %, «художня» – 52 %, «мовленнєва» – 46 %.

Відповіді на запитання «Які методи і прийоми Ви використовуєте для національно-патріотичного виховання старшого дошкільника?» дозволили нам виокремити такі: проведення народних ігор, свят та розваг (28 %),

читання та драматизація художніх оповідань на заняттях з художньої літератури (60 %), дидактичні ігри на заняттях з розвитку мовлення (32 %), екскурсії (48 %), відвідування музеїв (28 %), бесіди, полілоги (54 %), перегляд діафільмів, відеороликів (16 %), сюжетні ігри (28 %), рольові ігри (18 %).

Запитання «Як часто Ви плануєте збагачення словника дитини патріотично спрямованою лексикою і в яких видах діяльності?» дозволило нам дійти висновку, що вихователі спеціально не акцентують на цьому, це відбувається автоматично під час читання художньої літератури, її переказу. Здебільшого ними було названо заняття з дитячої літератури й подекуди – заняття з розвитку мовлення.

Відповіді на останнє запитання «Чи залучаєте Ви батьків до національно-патріотичного виховання дітей? Яким чином?» засвідчили, що вихователями проводиться така робота, було отримано такі відповіді: «батьків залучаємо до участі у святах» – 44 %, «проводимо консультації» – 38 %, «проводимо ярмарки» – 72 %, «пропонуємо літературу для читання вдома» – 70 %.

Отже, аналіз анкетування вихователів засвідчив загалом їхню обізнаність із проблемою національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Водночас зауважимо, що у національно-патріотичному вихованні переважно застосовують традиційні методи і прийоми. Поза увагою вихователів залишилися різні види художньо-мовленнєвої діяльності.

Нами також було проведено анкетування батьків вихованців старшої групи. Так, на перше запитання анкети «Які дитячі книжки патріотичного змісту є у Вашій домашній бібліотечці?» було отримано такі відповіді: 18 % батьків назвали окремі оповідання Василя Сухомлинського «Соловейко і Гавеня», «Дідова колиска», «Ластівка над вікном»; 36% батьків зазначили, що мають збірку українських письменників, в якій є вірші про Україну; 30 %

батьків написали «є збірки українських казок», 16 % батьків не відповіли на це запитання.

Друге запитання було уточнювального характеру «Які дитячі книжки саме миколаївських (одеських) письменників чи поетів є у Вашій домашній бібліотечці?», відповіді на яке розподілилися таким чином: лише 8 % батьків назвали казки Віри Марущак «Скарбничка казок» (8 %) і «В'язочка казок (2 %), 12 % батьків назвали збірку віршів Дмитра Кременя «Ласкава Мирослава». 80 % батьків, на жаль, не назвали жодного миколаївського письменника. Щодо м. Одеси, то відповіді батьків були такими: 8 % респондентів уточнили, що мають удома казкову повість Любов Купцової «Майка і смугастик»; 16 % батьків – «Одеську читанку: збірник віршів, казок, оповідань одеських письменників. У 76 % респондентів відповідь була відсутня.

На запитання анкети «Чи обговорюєте Ви з дитиною зміст прочитаного твору?» лише 24 % батьків відповіли позитивно. 58 % респондентів дали негативну відповідь і 18 % – проігнорували відповідь.

На запитання анкети «Чи говорите вдома з дитиною про героїв, видатних людей рідного міста?» 24 % батьків відповіли позитивно, що підтвердило відповіді на попереднє запитання. 48 % респондентів дали негативну відповідь і 28 % – проігнорували відповідь.

Аналіз відповідей на запитання «Назвіть визначні місця Миколаївщини (Одещини), зазначте, чим вони відомі і чи відвідували Ви їх разом із дітьми» дозволив констатувати, що батьки знають відомі місця рідного краю, відвідують їх разом із дітьми, переважно зустрічалися такі відповіді типу «на свята їдемо відпочивати». Так, 100 % батьків назвали Мигію Первомайського району, 78 % – Актовський каньйон, 48 % – півострів Кінбурнська коса, 66 % – Ольвію, 38 % – Бузький Гард. Щодо уточнювального запитання «чим вони відомі?», то всі батьки назвали, що це природні заповідники, де можна гарно відпочити, там красива природа, знають, що Мигію Первомайського району називають столицею «українського рафтингу». Водночас ніхто з батьків не

був обізнаний з тим, що, наприклад, на півострові Кінбурнська коса був козацький порт – центр Прогноївської паланки Запорозької Січі; в Актовському каньйоні перебували козаки-характерники – представники українського козацтва, Бузький Гард пов'язаний зі становленням українського козацтва. Щодо м. Одеси, то батьки також зауважили, що відвідують із дітьми визначні місця Одещини, називалися такі: Аккерманська фортеця (84 %), українська Венеція – Вилково (54 %), садибу Курісів назвали 18 % батьків.

Приємно відзначити, що батьки знають і відвідують разом із дітьми музеї. Так, на запитання «Які музеї Ви відвідуєте з дітьми?», всі 100 % назвали музей суднобудування і флоту, в якому були по декілька разів, 92 % – краєзнавчий музей; 42 % – художній музей, який відвідували 1 – 2 рази.

На запитання «Чи співаєте Ви разом із дітьми українські пісні? Назвіть найулюбленіші» лише 64 % батьків написали, що вони співають українські пісні на свята, рідко – на вихідні. Найбільш називали пісні сучасних виконавців: Kazka «Плакала» (48 %), І. Федішин «Малесенькі долоньки» (52 %), «Океан Ельзи «Я не здамся без бою» (38 %), «Обійми» (12 %), С. Ротару «Одна калина за вікном, одна родина за столом» (64 %). На жаль, ніхто з батьків не назвав саме дитячі українські пісні.

На запитання «Чи вважаєте Ви, що патріота треба виховувати змалку? Що для цього робите Ви?» 32 % батьків відповіли «так». На додаткове запитання «Яким чином?» з-поміж відповідей зустрічалися такі: «читаємо оповідання про героїв», «читаємо вірші про Батьківщину», «дивимося фільми»; 44 % батьків відповіли «ні», 24 % – проігнорували відповідь.

На останнє запитання «Яку роботу з батьками проводить заклад дошкільної освіти з національно-патріотичного виховання Вашої дитини?» 34 % батьків відповіли: «бесіди», 42 % – «спільні свята», 24 % – «вивчення віршів і пісень на свята», 6 % – проігнорували відповідь.

Отже, як засвідчили результати анкетування, не всі батьки орієнтуються в методичних питаннях із національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

Наступний етап передбачав аналіз планів освітньо-виховної роботи вихователів старших груп. Було проаналізовано 42 плани з Миколаївської та Одеської областей.

З'ясовано, що національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку відбувається систематично (переважно на заняттях із художньої літератури, розвитку мовлення, ознайомлення з довкіллям, рідної природи) (див. табл. 1.1) та з використанням різних методів і прийомів. Це – розгляд експонатів народознавчого куточка, бесіди, розповіді вихователя, перегляд ілюстрацій, читання літературних творів.

Таблиця 1.1

Відображення завдань з національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в різних формах

Завдання	Форми роботи				
	Заняття				Гра
	Розвиток мовлення	Художня література	Ознайомлення з довкіллям	Фізична культура	
Ознайомлення з державними символами		25			
Ознайомлення з національною символікою	30	30	26		80
Формувати уявлення про героя-воїна		15			48
Дати знання дітям про героїчне минуле рідного краю		56			
Ознайомлення з історичними пам'ятками рідного краю			13	4	
Виховувати почуття гордості за український		30			

народ					
Виховувати шанобливе ставлення до рідної мови	38	72			54

Як бачимо з таблиці, дітей ознайомлювали з національними символами України на: заняттях з розвитку мовлення 30%, наприклад, «добирати прикметники до слова «український віночок», «описати рушник», «скласти розповідь за картиною про чорнобривці»; з художньої літератури – 32%, наприклад, ознайомлення із українською святковою сорочкою за змістом оповідання А. М'ястківського «Наш рід», віршем Вадима Крищенка «Вишиванка»; з ознайомлення з довкіллям – 82% планувалися такі заняття як «Свято йде до нас у гості», «Український віночок», «Символи в українському віночку», «Ой на тім рушничкові», «Без верби та калини нема України». Зазначимо, що під час ігор також продовжували знайомити дітей з національними символами, у планах було зафіксовано такі ігри, як «Мак», «Тополя», «Віночок» та ін. Водночас у планах недостатньо використано можливості художньо-мовленнєвої діяльності у національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

Планування відбувається відповідно до тематичного принципу. Зміст патріотичного спрямування відображено у таких темах як: «Рідне місто». «Моя батьківщина – Україна», «Мова солов'їна», «Бабусині казки», «Рідна вулиця»; «Моя родина», «Професія моїх батьків», «А на тім рушничкові», «Народні ремесла», «Хустка-хустиночка», «Тиждень доброти», «Великдень» (вихователька Л. Лещенко). Лексична тема: «Хліб усьому голова» було заплановано такі заняття: ознайомлення з довкіллям «Звідки хліб прийшов»; Малювання: «Збір урожаю зерна», «Комбайн»; конструювання «Кошик для хлібних виробів»; розвиток мовлення «Як ми святкували обжинки»; дослідницька діяльність «Виготовлення борошна із різних зернових рослин»; полілоги «Хліб – це життя»; самостійна художня діяльність «Виготовлення хлібних виробів із солоного тіста»; народна гра

«Ой котився вінок по полю»; художня література «Читання оповідання В. Сухомлинського «Чорні руки»; гра-драматизація «Обжинки»; бесіда за репродукцією картини М. Пимоненка «Жнива в Україні»; бесіда за картиною «Звідки хліб прийшов»; складання розповідей за картиною; розучування жнивварських пісень «Вийшли в поле косарі». Як бачимо, завдання патріотичного виховання розв'язуються комплексно, але недостатньо вихователем використовуються художньо-мовленнєва діяльність.

Вихователем Лагодною Н.М. планувалась робота з формування патріотичних почуттів на основі народознавчих понять про побут українського народу, традиції. Дітям прищеплювали любов до рідного краю під час трудової діяльності: виготовлення народної іграшки, плетіння, виготовлення народних справ; розвиток елементарних трудових навичок: плетіння віночків, приготування національних страв, виготовлення свищиків; інтерес до народознавчого матеріалу, вміння використовувати його в побуті, вправляння у розписуванні, плетінні, ліпленні українських іграшок, прикрас тощо. Така робота проводилась на комплексних та інтегрованих заняттях з пріоритетом мовленнєвих завдань. Схвальним є те, що в конспектах різних видів занять вихователь планував лексичну роботу. Наведемо приклад такої роботи: під час ознайомлення з народними ремеслами словник дітей збагачували народними прислів'ями: У ремесника золота рука; З ремеслом дружити – в житті не тужити; Який ремісник, така і робота; під час читання віршів образними виразами: А. Качан «Горнятка-двійнятка» пояснювали дітям образний вираз: «І жар у печі своїм духом обдав», В. Кочевський «Мій рушник»: із тканини на білій нитці, жаром жевріють суниці», «полотно в руках у мами із полями і гаями аж сміється», вірш В. Рисцова «весняний ніжний цвіт на рушничку іскриться», поповнювали словник дітей назвами ремесел, знарядь праці: деревце, вишивальниця, гончар гаптувала, мереживо. Схвальним є те, що під час планування роботи з художньої праці вихователь використовував художній матеріал: вірші, прислів'я, легенди, загадки. Під

час аналізу виготовлених виробів вихователь спонукав дітей використовувати образні слова: червоний колір як суничка, іскриться сонячний колір, голівки соняшника золотіють та інші.

Окрім того, робота з ознайомленням дітей з народознавства прослідковується у роботі з батьками, а саме «Іграшки моєї родини», розвага «А на тім рушникові», драматизація за змістом казок «Лисичка і Журавель», «Лисичка і глечик» та інші. Планувалась вихователем і робота з художньої літератури, а саме: читання легенди «Звідки з'явилась вишиванка», розучування віршів: «Біле поле полотна» Т. Коломієць, «Вишиванка» І. Деркач, «Рушник» М. Хоросницька, читання оповідань «Як Марусина сорочка виросла на полі» Б. Данилович, «Наш рід» А. М'ястківський, бесіда за змістом оповідання «Як народилася веселка». Прослідковується у плануванні заняття з образотворчо-мовленнєвої діяльності: «Малювання за змістом вірша Т. Коломієць «Розбитий збанок», зміст вірша спонукав дітей висловлюватися, шукати вихід із складної ситуації, в якій опинився хлопчик, презентувати свої вироби, описуючи зроблені власноруч збанки; «Прикрасимо писанку», «Малювання за змістом вірша К. Перелісної «Гарна писанка у мене». На жаль, у плані зовсім не прослідковується робота з театральнo-мовленнєвої діяльності.

Аналізуючи плани вихователя Стряпкиної О.Г. ЗДО № 83 з'ясували, що роботу з формування патріотичних почуттів вихователь планує засобом ознайомлення дітей з природою рідного краю. У змісті роботи повсякденному житті з дітьми переважають спостереження за об'єктами живої та неживої природи, бесіди за змістом легенд, дітям розповідають про символічне значення рослин. Схвальним є те, що вихователь використовує багатий народознавчий матеріал: прислів'я, приказки, легенди, прикмети, народні ігри, робота ведеться систематично. Наприклад, до Дня Катерини вихователем планувалась така робота: спостереження за гілочкою вишні, розповідь вихователя про свято Катерини та обряд пов'язаний з гілочкою вишні, читання віршів Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати», Л.

Українки «Вишеньки», Н. Забіли «Три вишеньки». Схвальним є те, що народознавчий матеріал підбрано відповідно народних свят та пов'язаних з ними об'єктами живої природи, чітко прослідковується регіональний аспект. Слід зазначити, що роботу з формування патріотичних почуттів ведеться і на організованих заняттях з розвитку мовлення, ознайомлення з природою, з художньої літератури. Хоча у планах і зазначено розділ ігри – драматизація, але на жаль, твори патріотичного спрямування не використовувались.

Аналіз перспективного планування вихователя ЗДО № 128 Левкович С.Ю. показав, що в цьому закладі ведеться систематична робота з патріотичного виховання засобами народознавства, яка представлена у таких видах роботи з дітьми як: заняття, народні ігри, бесіди, окремо виокремлено завдання з художньої літератури, в якому перелічуються художні твори для ознайомлення дітей та моделювання за змістом літературних творів. Цікавою є систематична робота вихователя з музейною педагогікою. Так, у плані зазначено «Екскурсія в музей суднобудування», у листопаді «Народна іграшка» екскурсія в краєзнавчий музей, «Національний одяг» екскурсія в краєзнавчий музей, «Інтер'єр української хати» екскурсія в краєзнавчий музей. Широко представлено у плануванні бесіди народознавчого спрямування: «Чому хліб святий», «Іграшки, якими бавилися у давнину», «Чумаки. Як змінився водний транспорт», «Народні умільці моєї країни», «Лікарські рослини з полиці моєї бабусі», «Українська писемність», «Різдвяні традиції моєї родини, «народні інструменти», «Українські композитори», «Як домотканий одяг виготовляли». Представлено у плануванні такі види роботи, як читання творів народної творчості та українських письменників, ознайомлення з творчістю Лесі Українки, І. Франка, Наталії Забіли, Т. Шевченка, К. Перелісної, М. Познанської, заплановано читання віршів про Миколаїв, але робота з ознайомлення з творчістю миколаївських митців в плані не відображено. Схвальним є планування вихователем різних форм роботи за казками «Котигорошко», «Кирило Кожум'яка», «Мудрий Іванко», «Іван-побиван», а саме моделювання за сюжетами казок, бесіди, переказ

уривків, малювання за змістом казок та підібрані народні ігри, які систематизовані відповідно тематики занять та віковим особливостям дітей. Щодо планування роботи з художньо-мовленнєвої діяльності, то зазначено одне заняття з художньої літератури, а саме «Складання ліричної казки за віршем К. Перелісної «Пролісок». Із наданого перспективного плану важко зробити висновок чи планується вихователем робота патріотичного змісту у повсякденному житті.

Аналіз плану вихователя старшої групи Гараніної О.М. (ЗДО № 28 м. Миколаєва) з метою вивчення рівня виконання завдань національно-патріотичного виховання дошкільників дають підстави стверджувати, що вихователем ведеться робота з формування у дітей любові і прихильності до своєї сім'ї, дитячого садка, знань до історії України, культури та побуту. Гараніна О.М. планує роботу з ознайомлення дітей з Державними та народними символами України, з професіями дорослих. Перевагу надається козацькій педагогіці. На її основі вивчають з дошкільниками: історію Миколаївщини, України, національні традиції і звичаї, виховують повагу до людей праці і її результатів, любов до ближніх, бажання бути сміливим та захищати рідну землю. Дітей знайомили з історією виникнення козацтва, його традиціями, побутом. В плані відображено такі теми: «Народний одяг», «Українська оселя», «Козацькі страви», «Козацькі розваги»; «Рідне місто». Завдання патріотичного спрямування розв'язуються вихователем під час проведення комплексних та тематичних занять з українознавства, які плануються 1 раз на місяць. У ході заняття вихователь використовує художні твори народознавчого спрямування. Схвальним є те, що твори підібрані та систематизовані відповідно тематичного принципу. Особливої уваги заслуговує підібрані вихователем до тематики занять легенди та прислів'я. У другу половину дня вихователем плануються такі види роботи як: творчі екскурсії, ярмарки, вечорниці, перегляд презентацій та відеороликів народознавчого спрямування. Прослідковується у плані робота з театралізованої діяльності, але зазначена робота ведеться не систематично,

мало використовуються твори патріотичного спрямування. Слід відмітити, що робота з формування патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку ведеться систематично, послідовно з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей дітей.

Аналізуючи плани вихователя Гойсан Наталі Вікторівни вихователя закладу дошкільної освіти № 95, дійшли висновку, що в закладі ведеться цілеспрямовано робота з виховання у дітей патріотичних почуттів. Така робота прослідковується під час організованих занять з розвитку мовлення, з художньої літератури, під час організації ігрової діяльності. У плані прослідковується така тематика: «Державні символи України», «Наша Батьківщина», «Обереги та символи України», «Український віночок», «Герої України», «Захисники держави», Козацька розвага «Посвята в козачата», Уявна подорож на Запорізьку Січ, «Наша мова солов'їна». В планах зазначена словникова робота, зустрічаються елементи художньо-мовленнєвої роботи, а саме: дітей знайомили із творами українських письменників (Т. Шевченка, Л. Українка), організовували народні свята (Стрітіння), розваги (Віночок вити-життя любити), створювали держані символи у техніці торцювання та розповідали про них, вчили дітей аналізувати вчинки героїв («Найголовніша людина» на основі вірша Л.Б. Фксюкова «Довгий язичок», знайомили з моральними рисами «Ввічливий кролик»).

Аналізуючи плани закладу дошкільної освіти №2 «Зірочка» (старша група «Дзвіночок», вихователька Житнікова Ольга Володимирівна) робимо висновок, що вихователем планується робота з виховання патріотичних почуттів у дітей старшого дошкільного віку. Під час ознайомлення дітей з рідним містом вихователем було організовані цікаві мовленнєві ігри: «Відкритий мікрофон», «Крісло екскурсовода». «Листівку передай – місту побажай, «Сфотографуй краєвид», заплановано проведення. Теми з національно-патріотичного виховання, які прослідковуються в плані цікаві та різноманітні: «Я та Батьківщина», «Подорож козацькими стежками», «Ми

роду козацького діти», «Хто творив історію нашого міста», «Таємниці народних умільців», «Фольклорне намисто», «Веселі вечорниці», «Українська музика для дітей», «Україно моя – ти одна як життя», «Ми – патріоти», «Козачата в колисочках підрастають», «Подорож до країни майстрів», «Подорож пшеничного зернятка». Вихователем зазначено в плані робота з театральнo-мовленнєвої, літературно-мовленнєвої діяльності, але не зрозуміло на основі яких художніх текстів така робота планується. Тільки з теми «Ми –патріоти» прослідковується робота над темою на основі казки про державні символи, а під час обговорення теми «Наша вулиця» вихователь організував роботу на основі віршів та оповідань про рідне місто. Прослідковується в плані і заняття з образотворчo-мовленнєвої діяльності, а саме під час вивчення теми: «Моя єдина Україна», «Подорож містом», «Диво іграшки», читали дітям легенди, вірші, оповідання, проводили бесіди, малювали за змістом художніх творів та коментували зображене. Схвальним є різноманітні види роботи, які організовуються вихователем під час виховання у дітей патріотичних почуттів: відео екскурсії до краєзнавчого музею, кросворди, перегляди мультфільмів, розглядання ілюстрацій, цілеспрямована робота над збагаченням, уточнення та активізації в словнику дітей слів патріотичного змісту, використання приказок та прислів'їв у роботі з дітьми.

Як засвідчує таблиця, завдання з національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку планувалися в різних видах діяльності, водночас не всі з них рівномірно були охоплені. Так, завдання «знайомити з традиціями і звичаями рідного народу» було заплановано вихователями у трьох видах художньо-мовленнєвої діяльності: літературно-мовленнєва – 36 % (наприклад, було заплановане таке завдання, як «за змістом народної гри «Ходить гарбуз по городі» запропонувати дітям скласти казку «Мандрівка гарбузової родини рідним містом»), образотворчo-мовленнєва – 12 % («розглянути картину Михайла Ряснянського «Бабусин город»: у власних малюнках представити комікс овоча (на вибір); у другій половині дня

розглянути малюнки, заслухати розповіді дітей щодо ролі овочів у національних стравах України») й музично-мовленнєва – 2 % («за змістом щедрівки «Ой сивая та і зозуленька» пригадати з дітьми традиції щедрювання на Україні»); завдання «виховувати любов до Батьківщини» вирішувалось у цих же видах діяльності, відповідно: 16 %, 14 %, 2 % («за змістом дитячої пісні на слова М. Романович «Родина» обговорити з дітьми, чи вважають вони себе частинкою великої родини України»); завдання «виховувати шанобливе ставлення до державної символіки» було заплановано лише в літературно-мовленнєвій – 12 % й образотворчо-мовленнєвій – 6 %; завдання «виховувати шанобливе ставлення до родини, бажання допомагати їм» планувалось у трьох видах художньо-мовленнєвої діяльності: літературно-мовленнєва – 36 %, образотворчо-мовленнєва – 22 % й музично-мовленнєва – 4 % («за змістом пісні «Матуся моя» на слова Н. Мариняк, музика С. Ігнатенко запропонувати дітям описати своїх матусь»); відповідно завдання «виховувати любов до рідного міста» було зафіксовано 30 %, 18 %, 2 % (прослухати пісню «Барви рідного краю» на слова і музику А. Салогуба та запропонувати дитині уявити свій рушничок з барвами рідного краю, описати, які кольори на ньому зібрані»); завдання «вчити аналізувати вчинок героя» було заплановано у літературно-мовленнєвій діяльності – 34 %. Таке завдання, як «ознайомити з майстрами народної творчості» планувалось у літературно-мовленнєвій – 28 % й образотворчо-мовленнєвій – 16 %. Найбільший показник зафіксовано щодо такого завдання, як «ознайомити з українським віночком»: планувалось у літературно-мовленнєвій – 48 % («за змістом вірша «Український віночок» (В. Кленц) запропонувати дітям придумати розповідь «Як віночок зібрав нас у таночок»; «за змістом вірша «Український віночок» (Л. Савчук) проаналізувати з дітьми, як вони розуміють такі слова автора: «А в червоному маку, що цвіте у полі, кров людей пролита у боях за волю»; «за змістом загадок про рослини, що вплітаються у віночок, запропонувати обрати кожній дитині квітку й описати її») й образотворчо-мовленнєвій – 24 % («запропонувати дітям описати свій

намальований українській віночок», «вчити дітей добирати порівняння до намальованих ними квіток українського віночка», «у другій половині дня запропонувати дітям скласти розповідь про віночок, який малювати на занятті з малювання»). Невтішними виявилися результати планування роботи з національно-патріотичного виховання в театральномовленнєвій діяльності. Так, усього у планах було визначено таких лише 2: «розігрування казки «Котигорошко» (завдання: вчити аналізувати вчинок героя), «гра-драматизація за твором В.Сухомлинського «Деркач і Кріт» (завдання: виховувати любов до Батьківщини).

Отже, означений стан потребує розробки та впровадження різних інноваційних форм і методів роботи з національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку.

1.4. Педагогічні умови національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності.

У дослідженні було визначено такі педагогічні умови національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності:

- українськомовний супровід національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності;
- інтегрований підхід до національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності;
- взаємодія закладу дошкільної освіти і батьків у національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності. Опишемо їх.

Перша педагогічна умова – **українськомовний супровід національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності.** На глибоке переконання Л. Вайсгербера: «Мова є творення нації, у ній знайшов своє відображення

процес пізнання всіх минулих поколінь; мова сама по собі – духовний світ, що постає перед конкретно людиною як щось об’єктивне, а до того, що пізнається, – суб’єктивне [Вайсбергер, 1993, с. 119–120]». Як слушно зауважує В. Кононенко, починаючи з перших кроків свідомого життя дитина має засвоїти високу вартісність для українця таких найменувань-понять, як Україна, Дніпро..., виробити в собі любов до народної думи, пісні, народного одягу; у світобаченні молоді людини має зафіксуватися позитивне ставлення до виявів народного життя, народних традицій і звичаїв (Кононенко, 2002, с. 56). Як бачимо, однією зі складових національно-патріотичної вихованості старших дошкільників є шанобливе ставлення до рідної мови, яка віддзеркалює національну психологію і менталітет, культурні традиції українського народу.

Національну специфіку мови, за словами В. Кононенка, відбивають передусім слова історико-культурного, етнологічного характеру, в яких простежується власний шлях розвитку народу, його традиційні форми життя... Окремі лексеми набули ознак національних символів, що ґрунтуються на властивих кожному народові психолінгвістичних асоціаціях: *калина, рушник, писанка* тощо. І далі вчений зауважує, що лише національно орієнтована мовна особистість у повному обсязі сприймає той символічно-метафоричний образний світ, ціннісні характеристики, той внутрішній «підтекст», приховані пресупозиції, що відтворюють народне бачення загальнолюдського, архетипного, котре суттєве для людини як такої. Якщо, скажімо, прислів'я стверджує: «Без хазяїна двір плаче, а без хазяйки – хата», то в мовній свідомості українця виникає образ хати як уособлення рідної домівки, родинного вогнища, щасливого дитинства; коли така хата плаче, то в зажурі нібито все те, що людину пестило, підтримувало, що вболівало за нею. Образ матері продовжує лінію найдорожчої людини як символу доброти, моральної чуйності тощо. Створюється картина українського життя, національного ментального світу (Кононенко, 2008, с. 30).

Із думками вченого суголосні думки М. Мурзіна, який наголошував на тому, що кожна мова створює свій власний ментальний світ, який диктує мовцям певний спосіб світосприймання. Ментально-семіотичний світ мови не відображає позамовну дійсність: образи, концепти, міфології, що створюються мовою, членування нею категорій простору і часу можуть суттєво відрізнитися від логічно перевірених, але саме на них спирається людина у повсякденному житті (Мурзін М., 1998, с. 108-112). Показовим щодо проникнення не лише в глибини лексикону, а й у психолінгвістичну сутність первинних текстових утворень є, зокрема, природне сприйняття мовцем приказок, прислів'їв, примовок, загадок та інших стійких образних висловів, побудованих на звичних для певного етносу уявленнях, що не потребують додаткових витлумачень, а становлять невід'ємний культурний компонент мовленнєвої діяльності (Кононенко, 2008, с. 30).

В. Сухомлинський у своїх численних статтях стверджував, що слово про Вітчизну, про рідну землю, її честь і гідність є могутнім знаряддям виховання в руках чуйного наставника. Щоб це знаряддя не втратило своєї гостроти, щоб слово не перетворилося для дитини в пусті звуки, необхідно, за словами вченого, щоб воно було прийнято палкими почуттями, переживаннями, прагненнями – працею, творчістю, творінням для Вітчизни (Сухомлинський, 1966, с. 16).

А. Богуш наголошує на тому, що рідна мова є найважливішим, найміцнішим зв'язком між нинішнім і майбутніми поколіннями народу як одне велике, історичне, живе ціле. На її думку, саме твори українського фольклору, класичної і сучасної української літератури є одним із засобів виховання любові до Батьківщини, виховання патріотів. Мова народу, в якій відображається його духовне життя, є для дитини засобом пізнання своїх національних коренів, минулого своєї Батьківщини та пізнання самого себе. Це відповідь на споконвічне запитання: Хто ти є і відповідь може бути єдиною: «Я – дитина українського народу, Я – українець, Я – громадянин України [Богуш, 28]. В. Калабська також наголошує на тому, що під впливом

фольклору в дитини формуються такі складові почуття етнічного патріотизму: *емоційно-вольова* (сприйняття вчинків, подвигів головного героя твору крізь призму почуттів, емоцій, співпереживань), *мотиваційна* (сприйняття поведінки героя, осмислення її, бажання наслідувати його), *когнітивна* (продукує розвиток уявлень про національний світогляд, звичаї та традиції), *практично-дійова* (застосування одержаних знань на практиці, тобто наслідування фольклорних героїв у реальному житті) [Калабська, 48].

Погоджуємось із думкою Ю. Зубцової, що усвідомлення мови як безцінного скарбу народу є одним з найвагоміших моментів розвитку національної спрямованості, бо якщо у дитини сформоване бажання спілкуватися рідною мовою, це позитивно відобразиться на відчутті єдності з державою, рідною землею [Зубцова, с. 76]. У процесі різнопланового спілкування дитина пізнає світ, що її оточує, засвоює і створює культурні цінності, виступає при цьому активним суб'єктом взаємодії. Т. Піроженко зазначає, що орієнтована і виконавча частина комунікативно-мовленнєвої діяльності акцентують увагу дитини на людину як головний зміст будь-якої інформації в різних видах предметно-практичної діяльності. Це сприяє розвиткові комунікативних якостей особистості дитини (повага до людей, доброзичливість, товариськість, толерантність) [Піроженко, с. 13-14].

Відповідно до означеної умови було дібрано твори різних жанрів, у яких відображено національно-ментальний світ українського народу: В. Сухомлинський. Камінь (*гіллястий дуб, зелений луг, прохолодна криниця*); І. Немченко. Казка про Україну (*гнучка, мов тополина; розкішна, мов калина; щедра, як осінь багряна; буяє й красується, як вишня в садочку*); А. Малишко (*мова-блискавиця, Україна-мати*). Складено картотеку українських художників до кожного блоку (до блоку «Традиції та обряди українського народу»: К. Трутовський «Одягають вінок», «Колядки на Україні», М. Пимоненко «Святочне ворожіння», М. Івасюк «Жнива», І. Сколоздра «Веснянки»); картотеку фольклорно-музичної спадщини українського народу, пісень для дітей (до блоку «Українська земля – мов

колиска золота»: «Як ти любиш Україну?» (сл. Олеся Лупія, муз. Валентина Ізотова), «Це моя країна», «Україна» (сл. Юлії Хандожинської, муз. Миколи Ведмедері), «Ми є діти українські!» (сл. В. Верби, муз. Ірини Романовської). Дібрані твори використовувалися не лише на заняттях, а й у повсякденному житті в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності, та в повсякденні з дітьми з'ясовували: «Чому рідну мову називають лебединою, солов'їною?», «Чому нашу Україну порівнюють із чарівною писанкою, зеленокосою дівчиною Весною?» (слова з пісень).

Друга педагогічна умова - інтегрований підхід до національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності.

Як засвідчив аналіз наукових розвідок, проблема інтеграції останнім часом досить активно досліджується вітчизняними (І. Бех, М. Вашуленко, М. Іванчук, М. Кадемія, І. Козловська, М. Прокоф'єва, О. Савченко, Я. Собко, Т. Яценко та ін.) й зарубіжними (А. Блум, Н. Бондаренко, Дж. Гіббоне, І. Сантулов, Г. Спенсер, Т. Тодоров, П. Хатчингс, М. Хубер та ін.) вченими. Науковцями визначено сутність понять «інтеграція», «педагогічна інтеграція», «інтегрований підхід», психолого-педагогічні механізми інтеграції, етапи розвитку й методологічні концепти інтеграційно-освітніх процесів тощо. У дошкільній галузі освіти означена проблема висвітлена у працях К. Белої, Н. Гавриш, І. Кіндрат, К. Крутій, Т. Піроженко та ін. Ученими розкрито структуру інтегрованих занять, визначено принцип інтеграції, описано інтеграційні процеси в сучасному закладі дошкільної освіти.

У Великому тлумачному словнику української мови інтеграцію потрактовано як об'єднання в ціле будь-яких окремих частин; об'єднання та координація дій різних частин цілісної системи; процес упорядкування, узгодження та об'єднання структур і функцій у цілому організмі [2, с. 500]. В Енциклопедії освіти інтеграція трактується як підхід, що веде до інтеграції змісту освіти, тобто доцільного об'єднання його елементів у цілісність,

результатом чого може бути цілісність знань різних рівнів – про дійсність, природу з тієї чи тієї освітньої галузі, предмета, курсу, розділу, теми [4, с. 356].

Аналіз праць науковців дозволив дійти висновку, що поняття «інтеграція» вчені розуміють неоднозначно. Водночас зауважимо, що це поняття характеризують такі лексеми, як взаємодія, взаємопроникнення, створення, відновлення, змішування, об'єднання, з'єднання, комбінування різних складових в одне ціле. Учені зауважують, що результатом інтеграції є поява якісно нової, інтегративної властивості, це дає підстави нам уважати, що сама по собі художньо-мовленнєва діяльність може виступати інтегратором не лише інших її видів (образотворчо-мовленнєва, літературно-мовленнєва, музично-мовленнєва, театральна-мовленнєва), а й інших діяльностей (навчальна, комунікативна, ігрова), що ефективно впливатиме на суб'єктивацію особистості дитини старшого дошкільного віку. Суб'єктивація особистості проявляється, як стверджують учені (І. Бех, А. Богущ, Л. Калмикова, К. Крутій, Т. Піроженко та ін.), через активність дитини та рефлексію власної її поведінки.

На твердження вчених (Б. Ананьєв, Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, Д. Фельдштейн), особистість проявляється саме в діяльності. Водночас слід пам'ятати про застереження вчених відносно того, що особистістю не народжуються. Г. Костюк наголошував на тому, що «дитина стає особистістю навчаючись, засвоюючи духовні надбання людства. Вона вчиться не тільки під час спеціалізованих занять, а і в процесі щоденного спілкування з дорослими, у грі і праці» [Костюк, с. 374]. За словами вченого, особистість характеризують наявність свідомості, певної системи потреб, інтересів, поглядів, переконань, розумових, моральних та інших якостей, які внутрішньо визначають її поведінку, надаючи їй певної цілеспрямованості, стійкості й організованості» [Костюк, с. 376]. У цьому аспекті слугує на увагу твердження О. Леонт'єва, що «первинно свідомість існує лише у формі психічного образу, який відкриває суб'єкту довколишній світ, а діяльність, як і

раніше, залишається практичною, зовнішньою. На більш пізньому етапі предметом свідомості стає також і діяльність: усвідомлюються дії інших людей, а через них і власні дії суб'єкта. Тепер вони здатні до комунікації, використовуючи жестове або звукове мовлення. Це і є передумовою породження внутрішніх дій і операцій, які відбуваються в розумі, в «аспекті свідомості» [Леонт'єв, с. 102]. Саме тому в дослідженні одним із провідних виступав принцип активності свідомості особистості, в аспекті якого особистість дитини старшого дошкільного віку розглядалась як суб'єкт пізнання і перетворення довкілля, здатного продукувати внутрішні причини розвитку, саморозвиватися.

Зауважимо, що у національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку інтегрувались одночасно всі її види (див. мал.), в якій залежно від виду мистецтва присутній художній образ, з-поміж яких особливе місце займає словесний образ, художнє слово. За О. Корніловим, «кожна мова – це унікальний, колективний витвір мистецтва, невід'ємна частина культури народу, орган саморефлексії, самопізнання та самовираження національної культури» [Корнілов, 2003, с. 133]. Адже відомо, що художній текст реалізує творчу функцію, є генератором нової інформації, і, як зауважують учені, сприймання інформації в системі художнього тексту виключає однозначність, оскільки адресат завжди знаходиться у відношенні співтворчості до отриманого повідомлення, яке він повинен розкодувати. Крім того художній текст містить не лише семантичну, а й художню естетичну інформацію [3, с. 22].

Мал. Інтеграція різних видів художньо-мовленнєвої діяльності

Учені (А. Богуш, Н. Гавриш) виокремлюють такі види художньо-мовленнєвої діяльності: театральномовленнєва, образотворчомовленнєва, музичномовленнєва, літературномовленнєва. Так, театральномовленнєва діяльність – це вид художньо-мовленнєвої діяльності дошкільників, пов'язаний з відтворенням засобами театального мистецтва художніх образів, навіяних літературними творами, і складанням на цій основі власних сценаріїв і сюжетів [Богуш, с. 220]. Зазначимо, що вчені (Л. Артемова, Н. Ветлугіна, Т. Дронова, Н. Михайленко, Л. Стрелкова), наголошували на природності поєднання літературної і театралізованої діяльності. Під час створення вистави дитина перетворюється у сценічний образ, створює його за допомогою експресивних засобів, вчиться творчо застосовувати художньомовленнєвий і музично-пластичний досвід.

У психолого-педагогічних дослідженнях (Л. Виготський, Д. Менджерицька, Л. Артемова, Н. Карпинська, Н. Кудикіна) наголошується на істотному значенні гри-драматизації в процесі розвитку інших видів театральної, мовленнєвої, комунікативної діяльності [22, с. 14]. За словами

Н. Карпинської, успішність гри полягає в повноцінному свідомому сприйнятті твору. Готуючи атрибути, елементи костюмів, діти вчаться домовлятися, хто буде виконувати головні ролі, а хто другорядні, діти оволодівають засобами вираження художнього образу, в них з'являється «здібність поєднувати виразність мовлення, рухів, міміки, жестів, підпорядковувати їх своїм намірам» [Карпинськ, с. 139]. К. Чуковський стверджував, що «в усіх таких іграх діти виступають як автори і водночас як виконавці казок, відтворюючи їх у сценічних образах» [Чуковський, с. 193].

С. Русова зазначала, що діти щиро включаються у театралізовану діяльність, стимульовану літературними, ігровим, особистісними мотивами. У них виникає потреба у грі, що формується під впливом літературного твору, а також потреба у самовираженні, спілкуванні, пізнанні себе через відтворення різних образів. У своїй праці «Дошкільне виховання» С. Русова дає такі настанови: драматизація не повинна бути «ані штучною, ані примусовою; вона має викликати лише творчі сили дитини, виявляти щирий настрій, щире почуття дитини, має бути виразом її захоплення; коли немає захоплення, коли дитина не перейнята уся вражінням того словесного художнього твору, який вона тільки що вислухала, – у неї не повстане жодної думки драматизувати його своїми власними силами [Русова, с.115].

А. Богуш наголошує, що театралізована діяльність є могутнім засобом мовленнєвого й комунікативного розвитку дітей, під час якої діти отримують зразки правильного, красивого, емоційно забарвленого зв'язного мовлення, насиченого влучними образними виразами, прислів'ями, приказками, мовлення стає більш зрозумілим, виразним, граматично оформленим [Богуш, с. 222]. У процесі театралізованої гри відбувається збагачення та активізація словника дітей, формування вміння самостійно складати, створювати власний сюжет, добирати необхідне мовленнєве оформлення для реалізації задуму, ідеї [Богуш, с. 225].

Музично-мовленнєву діяльність учені (А. Богуш, Н. Гавриш) визначають як вид художньо-мовленнєвої діяльності, пов'язаний із

вербалізацією музичних образів (у різних типах висловлювання), які сприймає чи відтворює дитина в різних способах музично-ритмічної активності [Богущ, с. 52]. Слухаючи мелодії, діти малюють у своїй уяві різні образи, які вони відображають у власних малюнках, а потім у своїх розповідях. Кожна дитина розповідає про те, що вона намалювала, або прослухала. Л. Гуцан наголошує на тому, що на заняттях з музики і хореографії діти мають можливість художньо інтерпретувати елементи народного мистецтва з різних календарно-обрядових свят: імітувати традиційні художні техніки обробки матеріалів, відображати послідовність художньо-трудових дій хореографічними рухами, інсценізувати звичаї у відповідності до календарно-обрядових дат (Гуцан, 2005, с. 93). Погоджуємось із дослідницею, що педагогічний розвиток «через мистецтво» має сформувати у кожної підростаючої особистості основи не лише діалектичного мислення, але й основи «діалогу культур» особистості й етносу. Діти дуже чутливі до сприйняття прекрасного і намагаються тягнутися до нього. Краса художньої форми, зрозумілий дитині зміст музичного твору викликають певне ставлення до художнього образу і через нього до життя, впливають на виховання художнього смаку. Виразне виконання пісні, танцю, гри викликають у дітей бажання багаторазово повторювати пісні та ігри, а також внести в їх зміст щось нове, що, безумовно, сприяє не тільки вихованню національно-патріотичних почуттів, а і розвитку дитячої творчості. Крім того, пізнання дитиною краси музики, її багатющої образності, засобів художньої виразності долучає його до світу прекрасного, розвиває потребу вносити музику в свій побут. І. Бех з цього приводу пише: «Згодом, за умови частого згадування пережитого, в дитини може розвинути стійке бажання до такої внутрішньої діяльності. Відтепер очікування позитивного емоційного переживання цього процесу поставатиме своєрідною (незалежною від зовнішньої підтримки) спонукою до діяльності. У вихованця може виникнути здатність змінювати і підсилювати свої спонуки висуванням на перший план одних думок і образів, відмежування

від інших» [Бех, с. 106]. А. Зіміна наголошує на тому, що співпереживання дитиною почуттів, виражених у музиці, – шлях до формування її моральності. Тобто музика впливає на дитину більш ефективно, ніж вмовляння або вказівки [Зими́на, 2010, с. 20-21]. Погоджуємось із поглядами науковця, що найбільший вплив музика має у поєднанні із художньою літературою та образотворчим мистецтвом. Слухаючи мелодії, діти малюють у своїй уяві різні образи, які вони відображають у власних малюнках, а потім у своїх розповідях. Кожна дитина розповідає про те, що вона намалювала, або прослухала.

Учені (Богущ А., Гавриш Н.) зазначають, що формування культури художньо-естетичного сприймання музичних творів, їх елементарного аналізу неможливо без участі мовлення, що може виступати в різних формах вербалізації музичних образів [Богущ, 2006, с. 269]. В. Сухомлинський стверджував, що краса музики – могутнє джерело думки, а після прослуховування музики «діти намагаються словами намалювати те, що створила уява, що вони відчують» [Сухомлинський, 1985, с. 166]. Дітям дошкільного віку властивий інтерес до почуттєво забарвлених музичних творів, вони із задоволенням визначають характерні ознаки музики, можуть передавати їх у рухах. Під час виконання українських народних пісень діти відчують емоційний стан, краще сприймають зміст пісень, знайомляться з побутом українського народу. У старшому дошкільному віці діти із задоволенням слухають козацькі пісні, які залучають їх до історії рідного краю, викликають захоплення силою, красою козаків, викликають бажання стати такими ж захисниками своєї Батьківщини. Глибокі почуття викликають у дітей народні думи та історичні пісні, через які вони дізнаються про такі якості, як любов до рідної землі, мужність, воля до перемоги, а музика підсилює негативне враження до якостей, які засуджує народ: зрадництво, боягузтво. Під час музично-мовленнєвої діяльності дитина не тільки слухає, а і драматизує українські народні казки із музичним супроводом, що сприяє накопиченню досвіду дитини, у неї формуються такі якості, як воля, почуття

відповідальності, бажання виконати свою роль найкраще. Великого значення в національно-патріотичному вихованні дітей набувають колядки, щедрівки, веснянки, які супроводжують народні свята, адже знайомство з ними допомагає дітям зрозуміти звичаї та традиції українського народу. Крім того під час музично-мовленнєвої діяльності дитина із задоволенням грає на музичних інструментах, педагоги знайомлять їх з історією виникнення музичних інструментів, розповідають легенди про них.

У руслі нашого дослідження вагомим значення набуває позиція Б. Теплова щодо музики як засобу виховання. Учений писав: «Музика дає можливість глибоко проникнути в зміст різних ідей, образів, подій, але лише за однієї умови: якщо цей зміст відомий, саме тоді можна глибоко його відчувати, пережити, зробити його своїм внутрішнім здобутком. У цьому міць музики, її пізнавальне значення» [Теплов, 1947, с. 21]. Б. Теплов зауважує, що музичні переживання є емоційними переживаннями і водночас застерігає, що вони не повинні бути тільки емоційними, оскільки сприйняття музики відбувається через емоцію, але емоцією не завершується. У музиці через емоцію пізнаємо світ. Музика є емоційне пізнання. Сприйняття музики у всій глибині і змістовності можливі тільки в контексті інших, що виходять за межі музики засобами пізнання. Світ музичних образів не може бути до кінця зрозумілий «сам із себе» [Теплов, 1947, с. 23].

Погоджуємось із думкою І. Газіної, що народна музика, створена в ході становлення та історичного розвитку, ввібрала ідеї, принципи, які сьогодні характеризують українську націю. Дитина, слухаючи українську музику, дізнається про історичне минуле, традиції, звичаї, вона пізнає свій національний світ, починає його шанувати. На глибоке переконання І. Газіної, завдяки застосуванню української музики можна досягти головної умови формування першооснов національної самосвідомості у дітей старшого дошкільного віку, а саме – поєднання когнітивного (знання) та емоційного (переживання) чинників [].

Учені (А. Богуш, Н. Гавриш) визначають образотворчо-мовленнєву діяльність як вид художньо-мовленнєвої діяльності, в якій мовленнєві дії підпорядковуються меті та змісту образотворчої діяльності дитини для її збагачення, спрямування, стимулювання і коментарю [Богуш, с. 251]. Щодо способів поєднання зображувальної діяльності та мовлення, художнього слова, то вони можуть виступати в таких формах, як словесне малювання, якщо педагог через сприймання поетичного тексту, пейзажної лірики показує дітям приклад художнього опису явища природи, предметів та об'єктів довкілля. Наступним способом інтеграції образотворчої і словесної творчості є коментар зображеного, коли вихователь спонукає дітей до вербалізації власних художніх переживань, висловлення думок [24, с. 116]. У процесі образотворчо-мовленнєвої діяльності діти супроводжують зображувальні дії активним мовленням. Такі мовленнєві дії А. Богуш визначає, як «штрих-мовлення», що будується за законами, відмінними від зв'язного висловлювання [Богуш, с. 252].

Зауважимо, що враховували рекомендації З. Футермана щодо забезпечення координації процесів збудження і гальмування у старшого дошкільника під час переходу з одного виду діяльності в інший. За словами автора, вихователь повинен створити такі умови, щоб своєчасно перейти, наприклад, від комунікативної ігрової діяльності до малювання, ліпки й організації спокійного спілкування під час цих видів діяльності» [Футерман, с. 53].

Наступна педагогічна умова – **взаємодія закладу дошкільної освіти і батьків у національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності.**

В основі «педагогіки партнерства» лежить визнання дитиноцентризму, доброзичливе, гуманне ставлення до особистості дитини, її здібностей і задатків, взаємодія усіх учасників освітнього процесу (вихователь – дитина – батьки), що забезпечує єдність і гармонізацію в освітній траєкторії. У Законі України «Про освіту» [] у статті 55 з-поміж прав та обов'язків батьків

здобувачів освіти виокремлено: настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема правди, справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства; виховувати у дитини повагу до державної мови та державних символів України, національних, історичних, культурних цінностей України, дбайливе ставлення до історико-культурного надбання України.

Проблема взаємодії «вихователь (вчитель) – дитина – батьки» не є новою, хоча все більш актуалізується на сучасному етапі, її сутність розкрита у працях класиків педагогіки – Ш. Амонашвілі [], А. Макаренка [], В. Сухомлинського [], М. Стельмаховича [] та ін. Вітчизняними (О. Киричук [], Я. Коломинський [], Г. Костюк [], О.Кульчицька [], В. Ляудіс [], А. Мудрик [], Н. Шкляр [] та ін.), й зарубіжними вченими (Е. Бершайд [], Е. Кларк [], Дж. Хоманс [], С. Фіске [] та ін.) висвітлено сутність поняття взаємодії, механізми партнерських відносин, продуктивні зв'язки між сім'єю та закладом дошкільної освіти, розкрито принцип активізації взаємодії різних освітніх інституцій тощо.

У працях класиків (М. Стельмахович [], В. Сухомлинський [], І. Франко [] та ін.) наголошується на важливій ролі сім'ї у становленні особистості дитини, розвитку її природних нахилів, почуттів, зокрема національно-патріотичних, реалізації особистісного потенціалу. Першочергове значення надавав родині І. Франко як першому й найвпливовішому осередку патріотизму, національного єднання й виховання, як місце прищеплення здорових норм і навичок поведінки, пошани рідної мови, народних звичаїв і традицій [Кульчицький, 2013, с. 77]. М. Стельмахович національно свідому українську сім'ю образно називав «духовним храмом України-матері» [Стельмахович, 1994, с. 4]. За його словами, сім'я – це найбільша вихователька підростаючих поколінь за всіх часів й у всіх народів, невтомна плекальниця високої духовності й гуманізму, національного духу, характеру, свідомості, психології й патріотизму. Справжня сім'я є совістю, честю і доблестю, національною гордістю кожного

народу, нації, надбанням педагогічної культури людства» [Стельмахович, 1994, с. 4-5]. Саме в родині дитина вперше набуває досвід позитивного ставлення до довкілля, засвоює шляхом наслідування батьків національно-патріотичні цінності й норми поведінки, про це засвідчують і перлини народної мудрості, як-от: «В хорошій сім'ї хороші діти ростуть», «Яке дерево, такі й віти, які батьки, такі й діти», «Молодь багата мудрістю батьків», «Яка сім'я – такий і я», «Який дуб, такий клин, який батько, такий син», «Який рід – такий і плід». Нормальні здорові взаємовідносини в родині відіграють важливу роль у становленні особистості дитини, про це постійно наголошував у своїх працях видатний педагог В. Сухомлинський: «Любов і дружба, взаємна підтримка батька й матері є для дитини наочним прикладом, який вводить її у світ складних людських відносин» [Сухомлинський, 1976]. Учений стверджував, що сім'я – це те первинне середовище, де людина повинна вчитися творити добро. Отже, дитина є активним суб'єктом усіх учасників освітнього процесу.

У працях учених (Т. Алексеєнко [], А. Богуш [], О. Долинна [], А. Залізник [], Б. Ковбас [], В. Котирло [], К. Крутій [], С. Ладивір [], А. Марушкевич [], О. Низковська [], В. Омеляненко [], В. Постовий [], Ю. Руденко [], П. Щербань [], В. Юркевич [] та ін.) акцентовано на взаємодії сім'ї і закладу дошкільної освіти, що є об'єктивною необхідністю.

Цінною для нашого дослідження є думка Б. Гершунського щодо природи взаємодії: «взаємодія соціумів на основі знання, розуміння і добровільної духовної конвергенції і інтеграції їх ментальностей – це моральне взаємозбагачення, взаємовигідне співробітництво, рівноправне партнерство. Це – урочище Добра. Це – мир» [Гершунський, 1998, 162]. Учений взаємодію розглядає з позиції трьох рівнів: *теоретичного*, що дозволяє пояснити її сутність; *системного*, спрямованого на вивчення різнобічної та різноякісної взаємодії для виявлення її ролі у певній системі; *технологічного*, що дозволяє виявити більш прості форми взаємодій та їх співвідношення для визначення внутрішніх механізмів реалізації взаємодії в

конкретних галузях науки. У трактуванні філософів, взаємодія – це «філософська категорія, яка відображає особливий тип відношення між об'єктами, при якому кожний з об'єктів діє (впливає) на інші об'єкти, приводячи до їх зміни, і водночас зазнає дії (впливу) з боку кожного з цих об'єктів, що, у свою чергу, зумовлює зміну його стану. Дія кожного об'єкта на інший об'єкт зумовлена як власною активністю об'єкта, виявом його динаміки, так і реакцією об'єкта на дію інших об'єктів («відгук» або «обернена дія»)» [Філософський енциклопедичний словник, с. 77 - 78]. У сучасній педагогічній науці взаємодія передбачає діяльність різних суб'єктів: «організацію спільних дій індивідів, груп, організацій, що дозволяє їм реалізовувати певну спільну для них роботу» [Мудрик, 1991, с. 31]; «індивідуальних (конкретних людей), групових (мікрогруп і колективів) і умовно соціальних інститутів виховання» [Подласьй, 2001, с. 66]; «взаємодія людей передбачає постановку особливих – виховних – завдань, а результатом її є зміна психологічних характеристик особистості» [Теория и практика воспитательных систем, 1993, с. 3]. Як бачимо з поданих трактувань, виховання дитини розуміється як результат взаємодії освітнього процесу.

Основоположні принципи взаємодії закладу дошкільної освіти і сім'ї розкрито у працях учених (В. Котирло, С. Ладивір, Т. Маркова [Маркова, 1986]. та ін.). Так, на думку В. Котирло, встановлення позитивних контактів із батьками залежить насамперед від зацікавленості батьків у спілкуванні з педагогами, їхнього розуміння того, які знання вони хочуть отримати. Учена переконана в тому, що довірливі взаєностосунки залежать від знань і досвіду вихователя, водночас В. Котирло застерігає, що довіра визначається передусім емоційними чинниками й наголошує на комунікативних уміннях педагога [Котырло, 1984].

Підтримуємо думку А. Назаренко щодо її розуміння взаємодії закладу дошкільної освіти та батьків, відповідно до якої педагоги й батьки постійно

обмінюються досвідом, упроваджуючи в практику найбільш цінні прийоми виховного впливу на дітей. Учена застерігає вихователів від надмірного застосування монологічної форми спілкування, а навпаки, закликає до діалогу, прислухатися до поглядів, думок батьків [Назаренко, 1997, с. 28 - 30]. Ця теза проголошується у працях сучасних науковців (Г. Беленька, С. Ладивір, М. Машовець, О. Кононко та ін.), в яких акцентовано на партнерській взаємодії між закладом дошкільної освіти та родиною.

Говорячи про педагогіку партнерства у національно-патріотичному вихованні старших дошкільників, важливо, щоб два осередки – заклад дошкільної освіти та батьки виступали у взаємодії, щоб їхні зусилля були спрямовані на головну мету – сформувати у дітей національну свідомість, патріотичні почуття. Відомо, що дитина наслідує поведінку батьків, ідентифікує свої вчинки з ними, що є поштовхом для розвитку самостійності, активності дитини, її самоконтролю, інтересу, що виступає метою діяльності. Саме у взаємодії з дорослими, на глибоке переконання В. Мухіної, формується структура самосвідомості дитини як уявлення про саму себе. В аспекті висвітлюваної проблеми слугує на увагу думка О. Майєра та Л. Богославець щодо педагогічної взаємодії в закладі дошкільної освіти, яка здійснюється на ґрунті соціальної перцепції, через такі провідні її форми: спілкування і діяльність [Майєр, 2012, с. 35].

У працях психологів наголошується на тому, що старший дошкільний вік є сенситивним для розвитку основ особистості, оскільки саме в цьому віці з'являються такі внутрішні інстанції, як образ «Я» (Л. Виготський, Д. Ельконін, О. Леонтьєв), оцінно-етичні судження (А. Богуш), самопереживання з приводу власних дій (І. Бех), що виступають певними регуляторами поведінки дитини, її вчинків, дій, прагнень, мотивів. Також ми керувались положенням Л. Виготського щодо зони найближчого розвитку дитини, яка, на нашу думку, досягається в умовах партнерства «вихователі – дитина – батьки» в різних формах навчання: заняття, повсякденне життя, самостійна творча діяльність дитини. Ми пам'ятали про те, що дорослий є

партнером для дитини, який визнає її унікальність і самостійність, і може виконувати такі ролі: організатора різних видів художньо-мовленнєвої діяльності, мовленнєво-розвивального національно-патріотичного середовища, партнера у виконанні творчих завдань.

Висновки з першого розділу

У дисертації з'ясовано джерельну базу з означеної проблеми, яка становить значну кількість досліджень, що дозволило систематизувати їх за напрямками: схарактеризовано сутність і структуру понять «патріотизм», «патріотичне виховання» (І. Бех, Л. Буєва, М. Боришевський, Н. Волошина, Л. Качур, Л. Сохань, В. Сухомлинський, В. Шинкарук та ін.); розкрито теоретичні й методологічні засади національного виховання (О. Вишневський, В. Демчук, В. Кузь, П. Ігнатенко, І. Мартинюк, Ю. Руденко, О. Савченко, М. Стельмахович, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, К. Шудря, П. Щербань та ін.); здійснено психолого-педагогічне обґрунтування національно-патріотичного виховання підростаючого покоління (І. Бех, А. Богуш, В. Будак, Т. Гавлітіна, О. Каплуновська, І. Кардашова, М. Чепіль, К. Чорна та ін.).

Виявлено, що у філософській та психолого-педагогічній студіях по-різному розуміють поняття «патріотизм»: як принцип, цінність, моральне почуття, соціально-психічне утворення, дієвість, моральний ідеал. Водночас домінують позиція, за якою патріотизм розглядають як одне з найглибших громадянських почуттів, змістом якого є любов до Батьківщини, відданість їй, готовність служити заради її процвітання й незалежності, що в сучасних умовах набуває особливої актуальності. Структуру патріотизму вчені визначають через такі її складники: почуття, потреби, мотиви, патріотичний досвід, усвідомлення, національні цінності.

Виокремлено такі особливості українського патріотизму: висока гуманістична спрямованість української патріотичної ідеї; демократичний рух; повага до інших народів; самопожертва в інтересах Батьківщини;

співчуття до страждання народу; вшанування старших за віком; дотримання народних традицій і звичаїв; спільна суспільно-корисна діяльність; любов до рідної природи. Констатовано, що патріотизм формується в особистості під впливом соціуму в єдності думки, почуття і дії.

Здійснено теоретичне осмислення понять «патріотичне виховання», «національне виховання», «національно-патріотичне виховання», з'ясовано особливості їх тлумачення у науковому дискурсі, що дозволило виявити в них спільні риси: національна ідея, гуманістичні цінності, толерантне ставлення до інших народів, виховний ідеал, духовна культура, національна самовідданість, українознавча інтегрована виховна взаємодія. Доведено термінологічний взаємозв'язок національно-патріотичного виховання з морально-етичним, духовним і громадянським вихованням, сутність яких широко розкрито вченими у науково-методичній літературі.

Теоретико-методологічними засадами дослідження слугували праці М. Антонця, С. Бойка, М. Боришевського, В. Роменця, Д. Тхоржевського та ін., в яких розкрито сутність понять «національна свідомість», «національна самосвідомість» як складних конструктів, дозволило констатувати їх нетотожність і водночас виявити їх спільність: усвідомлення, відчуття та осмислення належності до певної нації, що виявляється в етнічному самовизначенні, й оцінка себе як носія національних цінностей. Структура національної самосвідомості представлена компонентами: самооцінка, домагання, соціально-психологічні очікування (М. Боришевський).

Аналіз наукового доробку вчених дозволив визначити феномен «національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності» як цілеспрямований, організований процес, спрямований на передавання і засвоєння культурно-історичного досвіду українського народу, формування в дітей почуттєво-ціннісного ставлення до родини, рідного краю, Батьківщини, усвідомлення власної приналежності до української нації, активізацію їхніх патріотичних учинків і дій в інтегрованій художньо-мовленнєвій діяльності.

Результатом національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку є її національно-патріотична вихованість, яку визначаємо як інтегративну властивість, що характеризується наявністю та рівнем сформованості патріотичних знань, почуттів, якостей, достатнім запасом слів національно-патріотичного змісту, що є вираженням національної свідомості, та виявляються у практичних діях у різних видах художньо-мовленнєвої діяльності.

Феномен «художньо-мовленнєва діяльність» є результатом наукових студіювань, зокрема: визначено концептуальну природу художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку (А. Богуш, Н. Гавриш), досліджено морально-етичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами українського фольклору (О. Кисельова), формування оцінно-етичних суджень у художньо-мовленнєвій діяльності дітей старшого дошкільного віку (А. Богуш, О. Монке), виховання інтересу до змісту художнього твору (А. Просенюк), підготовка майбутніх вихователів до організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку (М. Батьо), до використання поетичних творів у процесі художньо-мовленнєвої діяльності (О. Швець).

Художньо-мовленнєву діяльність розглядаємо як специфічний вид діяльності, пов'язаний зі сприйманням, розумінням і відтворенням дітьми змісту творів національно-патріотичної спрямованості в різних видах мистецтва (образотворче, музичне, літературне, театральне), інтегрувальним домінуючим засобом яких виступає мовлення (А. Богуш, М. Батьо, Н. Гавриш).

Аналіз планів навчально-виховної роботи старших груп дозволив з'ясувати, що національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку відбувається систематично (переважно на заняттях із дитячої літератури, розвитку мовлення, ознайомлення з довкіллям) та з використанням різних методів і прийомів. Це – розгляд експонатів народознавчого куточка, бесіди, розповіді вихователя, перегляд ілюстрацій,

читання літературних творів. Водночас у планах недостатньо використано можливості художньо-мовленнєвої діяльності у національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку.

У дослідженні визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності:

- українськомовний супровід національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності;
- інтегрований підхід до національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності;
- взаємодія закладу дошкільної освіти і батьків у національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності.

Результати першого розділу висвітлено в таких публікаціях автора [??], [??], [??], [??].

РОЗДІЛ II
ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА МЕТОДИКА НАЦІОНАЛЬНО-
ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ
ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬО-МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

2.1. Характеристика рівнів сформованості національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку

Започатковуючи констатувальний етап дослідження, було визначено критеріальний апарат національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку (див. рис). Критерії – це певні показники, вимоги, орієнтири, норми, які поєднують у собі методи розрахунку, теоретичну модель розподілу і правила прийняття рішення про правдоподібність гіпотези. Критерії використовуються для перевірки гіпотез: приналежність вибірки генеральної сукупності, достовірність (або відсутність відмінностей між вибірковими середніми арифметичними, дисперсіями, зв'язки між ознаками, що вивчаються, достовірність впливу [225, с. 181]. Показник – «це ознака, що дає можливість виокремити найбільш суттєві аспекти педагогічної діяльності і дати їм адекватну оцінку. Вони поділяються на процесуальні, які розкривають як зовнішній бік освітньо-виховного процесу (дії, вміння), так і внутрішні його особливості (мотиви, оцінки, результат діяльності)» [80, с.].

Як бачимо, критеріями і показниками сформованості національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку, якими виступили: когнітивний, емоційно-почуттєвий, рефлексивно-діяльнісний. У визначенні показників користувалися нормативними документами й освітніми програмами.

Рис. 2.1. Критеріальний апарат національно-патріотичної

вихованості дітей старшого дошкільного віку

Відповідно до означених критеріїв було визначено їх показники, а саме:

1) когнітивний критерій із показниками:

- обізнаність дитини з державною та національною символікою, традиціями, оберегами, святами українського народу та розуміння їх змісту;
- обізнаність дитини із творчістю українських письменників, композиторів, художників, їхніми творами національно-патріотичної спрямованості;
- наявність у словнику дитини слів національно-патріотичної спрямованості.

2) Емоційно-почуттєвий критерій із показниками:

- вшанування культурної спадщини українського народу;
- гордість за бойові та трудові подвиги українського народу, зокрема рідного краю;
- вміння дитини виявляти національно-патріотичні почуття у реальних ситуаціях.

3) Рефлексивно-діяльнісний критерій із показниками:

- участь дитини у підготовці і проведенні свят, обрядів, виконанні репертуару української музики для дітей;
- вміння оцінювати патріотичні вчинки дітей у реальних ситуаціях;
- усвідомлення своєї належності до українського народу.

Відповідно до кожного показника розроблено діагностувальні завдання. Зауважимо, що, розпочинаючи з'ясування патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі, дітей насамперед познайомили з постійно дієвими героями (виготовленими за власними ескізами ляльки) – із хлопчиком Гарбузиком і дівчинками Калинкою та Горобинкою, які пропонували дітям діагностувальні завдання

(див. конспект заняття додаток Д). Опишемо перше знайомство з казковими ляльками. «Вихователь пропонує дітям послухати вірш:

На городі цибулини відзначають іменини.

Повсідалися в рядочки, одягли нові сорочки.

Запросили гарбуза, диню, моркву, огірка.

І танцюють, і співають. Боки сонцю підставляють.

Діти, щоб ви сказали про характер кожного овоча? Діти відповідають) Молодці! Можна впевнено сказати, що морквинка – модниця, вона яскрава, трохи любить похизуватися своєю довгою косою, тому так схожа на дівчину-українку; цибулина – господиня, бо вона кругленька, працювита, але справедлива, бо може кожного непослуха довести до сліз; буряк хвостатий та кругленький, наче багатий господар; капуста – біла, соковита, кругла, спокійна, як поважна пані. А Гарбузик – великий, круглий, чубатий, схожий на веселого, завзятого козака, який може і розсмішити, і потішити, і цікаву історію розповісти.

Діти, овочі, як і люди, мають свою Батьківщину. Гарбузик дізнався, що всі його родичі приїхали з інших країн, а всіх їх об'єднала у велику гарбузову родину щедра українська земля. І так захотілося Гарбузику більше дізнатися про гостинну країну, яка стала для нього рідною домівкою, що вирішив відправитись у подорож прекрасними куточками України. Завітав він сьогодні і до нашого дитячого садочка, щоб ви допомогли йому дізнатися більше про нашу Батьківщину. Завітав Гарбузик не один, а зі своїми друзями Горобинкою та Калинкою, які теж хочуть більше дізнатися про нашу країну. Діти, давайте допоможемо їм у цьому».

Когнітивний критерій

Показник: обізнаність дитини з державною та національною символікою, традиціями, оберегами, святами українського народу та розуміння їх змісту

Завдання 1.

Мета: з'ясувати обізнаність дітей із традиціями облаштування української оселі.

Матеріал: динамічне панно, на якому зображено українську хату, предметні картинки, на яких зображено хатнє начиння: коромисло, мисник, стіл, лава, лижник, коцюба, ночви, хлібна діжа, макітра, макогон, піч, ліжко, колиска

Процедура виконання: Вихователь повідомляє дитині, що до неї на гостини прийшов Гарбузик, який просить допомогти йому облаштувати українську хату (дитина називає і на динамічній таблиці виставляє (в прорізи) предметні малюнки із хатнім начинням).

Завдання 2.

Мета: з'ясувати обізнаність дітей із звичаями українського народу, пов'язаними зі святкуванням свят зимового й весняного циклу.

Матеріал: тло із зображенням пір року, сюжетні картинки, на яких зображені свята зимового (Святий Миколай, Різдво, свято Василя, Маланки, Водохреща), весняного (Стрітєння, Великдень), осіннього (Покрови), літнього циклів (Івана Купала, Спаса, Обжинки), картинки із зображенням атрибутів свят: Святий Миколай (митра, подарунки, солодоші, різочка), Різдво (різдвяна зірка, вертеп, різдвяні страви, діти співають колядки), свято Василя, Маланки (колядування, коза, подарунки, пшениця), Водохреща (водойма, вода), (Стрітєння (жайворонки, стрітенська свічка), Великдень (писанка, пасха, пасхальний кошик), Покрови (козаки), Івана Купала (вінок, вогнища, забави на Івана Купала), Спаса (мед, яблука, мак. Фрукти), Обжинки(дідух, пшениця),

Процедура виконання: Гарбузик приніс ілюстрації із святами, які відзначають в Україні, але вони переплутались, і загубились найголовніші речі, які пов'язані з цим святом. Допоможи Гарбузику пригадати назви свят, і в яку пору року вони святкуються (дитина викладає ілюстрації на тло, яке символізує ту чи ту пору року, називаючи свято і визначаючи, які атрибути відносяться до нього).

Завдання 3.

Мета: з'ясувати обізнаність дітей із традиційними українськими стравами.

Матеріал: предметні картинки, на яких зображено традиційні страви (борщ, вареники, балабушки, вергуни, юшка, куліш, голубці, пампушки, узвар, кутя)

Процедура виконання: Калинка повідомляє дитині, що однією з рис українського народу є його гостинність. Гість приносить у дім добробут, щастя. Тому в українських родинах прийнято частувати гостей традиційними й національними українськими стравами. Але Калинка заплуталася. Допоможи їй скласти меню із традиційних національних страв нашого народу.

Завдання 4.

Мета: з'ясувати обізнаність дітей з державними символами України та з'ясувати розуміння дитиною сутності державної символіки.

Матеріал: предметні картинки, (герби та прапори: Польщі, Румунії, Німеччини, Франції, України).

Процедура виконання: Гарбузик розповідає дитині, що, подорожуючи нашою планетою, він бачив багато країн, у яких живуть різні люди, які розмовляють на різних мовах, кожен із них має свою Батьківщину, свої пісні. Для того, щоб можна було розрізнити різні країни, у кожній з них існують державні символи. Гарбузик демонструє скриньку, в якій зібрано символи багатьох держав. Та ось біда – вони переплутались. Гарбузик пропонує дитині вибрати Державні символи України. Після того як дитина зробить свій вибір Гарбузик звертається до дитини з проханням пояснити йому, чому герб України називають ще тризубом? А чому на прапорі саме такі кольори зображені? Що означає гімн України?

Завдання 5.

Мета: з'ясувати обізнаність дітей із національними символами України та з'ясувати розуміння дитиною сутності національної символіки, призначення оберегів.

Матеріал: предметні картинки (рушник, верба, калина, сорочка-вишиванка, хліб, хустка, український вінок, барвінок, вишня, зошит, іграшка, чашка, сукня, букет квітів, прикраси).

Процедура виконання: Вихователь розповідає дитині, що Гарбузика запросили у гості друзі, які живуть в іншій країні. Він із задоволенням прийняв запрошення і вирішив привезти друзям подарунки, які найкраще змогли б розповісти про нашу країну, те, що найбільше любить і цінує наш український народ. Він назбирав стільки речей, що вони вже не вміщуються у валізи. Наш Гарбузик дуже засмутився і вже готовий ввічливо відмовитися від запрошення. Давай допоможемо йому. Обери ті символи, які найбільше цінуються нашим народом. Після того як дитина зробить свій вибір Гарбузик просить пояснити, чому саме такі квітки вишили на сорочці-вишиванки. І чому її називають оберегом? Поясни Гарбузику, чому саме такі кольори у стрічці та які квіти вплетені у нього.

Процедура виконання: Завдання 6.

Мета: з'ясувати розуміння дитиною сутності змісту понять «подвиг», «герой».

Матеріал: мікрофон.

Процедура виконання: Гарбузик запрошує дитину взяти участь в інтерв'ю: Калинка й Горобинка по черзі будуть тебе про щось запитувати, а ти відповідатимеш на їхні запитання (пропонувалися такі запитання: Кого можна назвати героєм? Що повинна зробити людина, щоб її назвали героєм? Чи зустрічаєш ти героїв у своєму житті? Що таке подвиг? Як ти думаєш, чи

всі здатні зробити такий вчинок? Які риси притаманні людині, яка може зробити подвиг?).

Завдання 7.

Мета: з'ясувати розуміння дітьми сутності змісту понять «Батьківщина», «рідний край».

Матеріал: аркуш паперу, олівці, трафарети

Процедура виконання: Горобинка запрошує дитину у чарівний світ мистецтва. Гарбузик хоче влаштувати виставку дитячих малюнків. Тематика цієї виставки така – у першій галереї будуть представлені картини на тему «Батьківщина», а у другій – «Мій рідний край». Давай домовимося так: ти намалюєш малюнок, а потім поясниш мені про те, що ти зобразив.

Зауважимо, що за кожним показником було визначено шкалу оцінювання від 0 до 3 балів. Так, за показником *«обізнаність дитини з традиціями, святами українського народу, державною та національною символікою та розуміння їх змісту»:*

3 бали – дитина добре орієнтується у державних (герб, прапор, гімн) та національних (сорочка-вишиванка, рушник, вінок, хліб, рослинна символіка) символах, розуміє і пояснює сутність державних і національних символів, знає, що означають кольори на прапорі, чому називають тризуб, його символічне значення; може пояснити, що означають кольори у стрічці, квіти у віночку, на сорочці-вишиванці, їх призначення, пояснює значення і роль, яку відіграє в житті людини рослинна символіка, самостійно розповідає про історію їх походження, символічне значення кольорів; знає і розповідає про традиції облаштування української оселі, свята зимового (Андрія, Миколая, Маланки, Святого вечора) та весняного (зустріч Весни, Першого Жайворонка, Великдень) циклів дитина; дитина правильно передає на малюнку розуміння нею понять «Батьківщина», «рідний край», «подвиг», «герой», із задоволенням розповідає про зображене;

2 бали – дитина знає державні (герб, прапор, гімн) та національні (сорочка-вишиванка, рушник, вінок) символи, розуміє і пояснює сутність лише деяких державних і національних символів, знає, що означають кольори на прапорі, їх символічне значення; може пояснити, що означають певні квіти у віночку, розповідає фрагментарно про їх символічне значення; називає хатне начинення української оселі, свята зимового (Миколая) та весняного (зустріч Весни, Великдень) циклів; дитина правильно передає на малюнку розуміння нею сутності понять «Батьківщина», «рідний край», «подвиг», «герой», водночас спостерігається поверхове розуміння нею цих понять, подекуди спостерігається не тотожність понять «Батьківщина» і «рідний край»; із задоволенням малює, водночас доповнює зображене стислим коментарем .

1 бал – дитина знає державні (герб, прапор) та національні (вінок) символи, дитина розуміє і пояснює сутність 1 державного (прапор) і 1 національного символів, знає, що означають кольори на прапорі, їх символічне значення; може пояснити призначення певних рослин-оберегів; водночас не може розповісти про їх символічне значення; не орієнтується у традиціях облаштування української оселі; знає свята зимового (Миколая) та весняного (Великдень) циклів, водночас розповісти про традиції їх святкування викликає у неї труднощі; дитина поверхово розуміє сутність понять «Батьківщина», «рідний край», «подвиг», «герой»; із задоволенням малює, водночас не завжди зміст малюнку відповідає темі, коментує зображене на прохання дорослого.

0 балів – дитина не виконала завдання.

Кількість балів одержана кожною дитиною за когнітивним критерієм підраховувалась за такими параметрами: 1-7 – низький рівень; 8-14 – середній рівень; 15-21 – високий рівень

Показник: обізнаність дитини із творчістю українських письменників, композиторів, художників, їхніми творами національно-патріотичної спрямованості

Зазначимо, що відповідно до цього показника було розроблено подорож Країною Мови із відповідними діагностувальними завданнями. Опишемо їх.

Завдання 1.

Мета: визначити обізнаність дітей із прислів'ями і приказками.

Матеріал: картина Країни Мови, Королева Мова, Чарівник Слово, будиночки казкових героїв, струмочки, камінчики, за допомоги мнемотехніки написане прислів'я: «Без верби і калини нема України»

Процедура виконання: Діти відправляються у подорож. Їх зустрічає Гарбузик. На дошці картина Країни Мови. Гарбузик показує перший струмочок, який складається із прислів'їв і приказок. Дитині пропонується пригадати, які вона знає прислів'я про Україну (мову, відвагу, працьовитість). Дитина називає прислів'я, а Гарбузик поступово звільняє струмок від каміння.

Завдання 2.

Мета: з'ясувати обізнаність дітей із легендами.

Матеріал: картина Країни Мови, Королева Мова, Чарівник Слово, будиночки казкових героїв, струмочки, камінчики

Процедура виконання: Калинка звертає увагу дитини на наступний струмочок і повідомляє, що він наповнений легендами. Пам'ятаєте, на занятті ми малювали ілюстрації до легенд. Подивіться це ж вони на галявині біля річки. Пригадай, які ти знаєш легенди? Тобі хтось розповідав їх?

Завдання 3.

Мета: з'ясувати обізнаність дітей із українськими піснями.

Матеріал: відеозапис пісень для дітей, картина Країни Мови, Королева Мова, Чарівник Слово, будиночки казкових героїв, струмочки, камінчики.

Процедура виконання: Калинка повідомляє дитині, що річечка стала глибше і яскравіше. Але все одно ще струмочки залишилися забрудненими. Подивіться уважно і спробуйте здогадатися, який це струмок. Так.

Правильно. Це струмок українських пісень. Наступний струмочок заграє, якщо ти зможеш відгадати назви українських дитячих пісень (Звучить музика, дитині пропонується за мелодією вгадати назву пісні).

Завдання 4.

Мета: з'ясувати обізнаність дітей із українськими поетами й письменниками.

Матеріал: ілюстрації з віршів Т. Шевченка «Садок вишневий коло хати», «Тече вода з-під явора», «Сонце гріє, вітер віє»; Лесі Українки «На зеленому горбочку», «Вишеньки», «Літо краснеє минуло»; Марійки Підгірянки «Марш українських дітей»; Миколи Вінграновського «Далекими світами».

Процедура виконання: Гарбузик звертає увагу дітей, що наступний струмочок – це твори наших українських поетів і письменників. Щоб струмочок звільнився від пут Словоїда, треба пригадати і назвати, яких письменників українських ти знаєш. Чи знаєш ти їхні твори про Батьківщину, родину? Чи можеш пригадати твори, в яких оспівуються подвиги українських героїв? Яких ти знаєш поетів, які пишуть для дітей? Зауважимо, якщо дитина не могла назвати письменника, то Горобинка показувала дитині ілюстрації й пропонувала пригадати, з яких вони творів.

Завдання 5.

Мета: з'ясувати обізнаність дітей із українськими художниками.

Матеріал: репродукції картин Т. Шевченка «Селянська родина»; Тетяни Яблонської «Ранок», «На лісовій галявині»; Михайла Ряснянського «Старий млин», «Соловейко»; Андрія Антонюка «Рідна земля», «Мигіївські камні», «Весна».

Процедура виконання: Гарбузик звертає увагу дітей, що останній струмочок, який чекає на своє звільнення – це картини українських художників. Пригадай, яких українських художників ти знаєш? Які картини вони написали? Зауважимо, якщо дитина не могла назвати художника, то

Калинка показувала дитині репродукції картин і пропонувала пригадати, як вони називаються та хто їх написав.

Результати виконання дітьми завдань за показником *«обізнаність дитини із творчістю українських письменників, композиторів, художників, їхніми творами національно-патріотичної спрямованості»* визначалися на основі шкали оцінювання:

3 бали – дитина знає напам'ять і розповідає прислів'я, приказки (5-6), легенди, зокрема про рідний край (3-4), знає і співає українські дитячі пісні (5-6), українських письменників, художників, може назвати картини, зокрема миколаївських художників.

2 бали – дитина знає напам'ять і розповідає прислів'я, приказки (3-4), легенди, зокрема про рідний край (1-2), знає і співає українські дитячі пісні (3-4), обізнана з українськими письменниками, художниками, може назвати картини, зокрема миколаївських художників, водночас може плутати їх твори.

1 бал – дитина знає напам'ять і розповідає прислів'я, приказки (1-2), знає і співає українські дитячі пісні (1-2), водночас може знати лише початок пісні; плутається у назвах художніх творів; знає українських письменників, але не завжди може пригадати їхні твори; не обізнана з творами миколаївських письменників і поетів, які пишуть для дітей.

0 балів – дитина не виконала завдання.

Кількість балів одержана кожною дитиною за когнітивним критерієм підраховувалась за такими параметрами: 1-5 – низький рівень; 6-9 – середній рівень; 10-15 – високий рівень

Показник: наявність у словнику дитини слів національно-патріотичної спрямованості

Завдання 1.

Мета: виявити наявність у словнику дитини лексем патріотичного змісту.

Матеріал: скринька.

Процедура виконання: Калинка звертається до дитини: Ти, мабуть, чула таке прислів'я: «Слово до слова буде розмова». Я принесла скриньку Королеви мови, у ній зібрано багато слів української мови. Але Королева хоче, щоб вона постійно поповнювалась новими словами. Давай допоможемо зібрати до неї різні слова. Я буду називати слова, а ти їх будеш «одягати» своїми словами. (пропонувалися такі запитання: Що роблять українці заради України? (передбачені слова: захищають, працюють, воюють, скоюють подвиги, будують, звеличують, навчаються). Мова яка?, Українські люди які? Герой який? Українці Батьківщину що роблять? (оспівають, люблять, пишаються). Рідний дім який?)

Завдання 2.

Мета: з'ясувати вміння дитини добирати синоніми до слів національно-патріотичного змісту.

Матеріал: набір слів національно-патріотичного змісту.

Процедура виконання: Горобинка звертається до дитини з проханням пограти у гру: є різні слова, якими можна назвати одні і ті самі події та предмети. Давай поміркуємо, якими іншими словами можна замінити слова Батьківщина, нація, патріот, прапор, охороняти, родина, відданий, незалежність, сором, слава, відважний.

Зауважимо, що наявність у словнику дитини лексем патріотичного змісту виявлялась нами і у процесі виконання дітьми попередніх завдань.

Результати виконання дітьми завдань за показником *«наявність у словнику дитини слів національно-патріотичної спрямованості»* визначалися на основі шкали оцінювання:

3 бали – дитина вміє висловлювати свої національно-патріотичні почуття, виявляє при цьому активність та ініціативність; у її словнику наявні лексеми патріотичного змісту: добирає іменників – 5 - 6, прикметників – 5 - 6, дієслів – 5 - 6, прислівників – 5 - 6; використовує у мовленні слова чи словосполучення з віршів, розповідає прислів'я.

2 бали – дитина вміє висловлювати свої національно-патріотичні почуття, при цьому не завжди виявляє ініціативність; у її словнику наявні лексеми патріотичного змісту: добирає іменників – 3 - 4, прикметників – 3 - 4, дієслів – 3 - 4, прислівників – 3 - 4; може використати у мовленні прислів'я.

1 бал – дитина вміє висловлювати свої національно-патріотичні почуття, при цьому не проявляє активність та ініціативність; у її словнику наявні лексеми патріотичного змісту: добирає іменників – 1 - 2, прикметників – 1 - 2, дієслів – 1 - 2, прислівників – 1 - 2; не використовує у мовленні прислів'я, слова з віршів.

0 балів – дитина не виконала завдання.

Кількість балів одержана кожною дитиною за когнітивним критерієм підраховувалась за такими параметрами: 1-14 – низький рівень; 15 –30 середній рівень; 16-42 – високий рівень

Результати виконання дітьми діагностувальних завдань за когнітивним критерієм подано в таблиці 2.1. Розглянемо їх.

Таблиця 2.1.

Рівні національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку за когнітивним критерієм (%)

Показники	Група	Рівні		
		Достатній	Задовільний	Низький
обізнаність дитини з державною та національною символікою, традиціями, оберегами, святами українського народу та розуміння їх змісту	експерим	7,1	70	22,9
	контрол.	10	70,7	19,3
обізнаність дитини із творчістю українських письменників, композиторів, художників, їхніми творами національно-патріотичної спрямованості та розуміння їх змісту	експерим	12,9	66,4	20,7
	контрол.	10,7	69,3	20
наявність у словнику дитини слів національно-патріотичної спрямованості	експерим	8,6	66,4	25
	контрол.	7,9	65	27,1

Загальний показник	експерим	9,5	67,6	22,9
	контрол.	9.5	68,3	22.1

Як свідчить таблиця, 7,1 % дітей експериментальної і 10 % контрольної груп визначили високий рівень обізнаності дитини з державною та національною символікою, традиціями, оберегами, святами українського народу та продемонстрували високий рівень розуміння їх змісту. Наприклад, Петрусь П. (ЕГ): «виставив на динамічну дошку такі предмети, як ослінчик, рушник над віконцем і на комод, при цьому ще сказав, що піч у багатьох українських хатах розписували»; Діана Б. (ЕГ): «моя бабуся готує смачний борщ із пампушками, цю страву люблять багато українців, а на весілля випікають коровай і шишки. А ще можна приготувати смачний узвар і вареники з грибів. Я знаю, які гриби можна їсти»; Тетяна В. (КГ) назвала всі свята зимового й весняного циклу, традиції та обряди їх святкування, розповіла про подарунки, які отримала від Миколая і про те, як з батьками розписували писанки, а її бабуся робить крашанки і пече паски». Щодо державних і національних символів, то ці діти знають їх і символічне значення. Сергійко С. (ЕГ): «я знаю, чому наш прапор синьо-жовтий. Це означає, синє небо і жовту пшеницю. Пшениця це важливо, бо це хліб. Він як оберіг. Його цілують, коли зустрічають гостей, на весіллі. Кладуть на нього сіль». На додаткове запитання «Чому кладуть сіль» пояснив: «так положено». Клавдія Х. (КГ): «я знаю, що у віночку ці квіти обов'язково вплітають маленьким дівчаткам. Це ромашка (показала), вона захищає голову нашу від хвороб, наче лікує, а це барвінок. Я знаю, але не пам'ятаю, чому він тут». Марина С. (КГ) під час інтерв'ю відповідала таким чином: «герой – це той, хто нічого не боїться. Герой багато працює і тоді його можна так назвати. А ще захищає нас від ворогів. Мій дідусь герой, бо він служив в Афгані, він нам з братиком це розповідав. Він сміливий. Подвиг – це (думає), тоді, коли когось спасаєш. Мій дідусь спасав свого друга». На запитання «Як ти думаєш, чи всі здатні зробити такий вчинок?» сказала впевнено «ні».

70 % дітей експериментальної і 70,7 % контрольної груп визначили задовільний рівень обізнаності з державною та національною символікою, традиціями, оберегами, святами українського народу та розуміння їх змісту. Ці діти орієнтувались у назвах державної та національної символіки, свят весняного й зимового циклу, водночас не завжди могли пояснити традиції та обряди їх святкування, подекуди плутались. Наприклад, Катруся Б. (ЕГ): «це герб України, його ще називають (думає, але так і не згадала), він означає єдність – це я, тато і матуся. Так і в нашій державі повинні бути всі разом»; Павло В. (КГ): «я знаю, що вишиванка це символ нашого народу. Мені бабуся вишивала таку сорочку».

22,9 % в експериментальній і 19,3 % – контрольній групах) показали низький рівень. Ці діти називали лише 1 символ; намагалися розповісти про них, але плутались у визначенні. Проілюструємо прикладами: «Я знаю прапор, він жовто-синій» (Даня М., КГ). Як бачимо, дитина назвала один символ, але переплутала як правильно розташовані кольори.

Як бачимо з таблиці 2.1, результати виконання дітьми діагностувальних завдань за показником «обізнаність дитини із творчістю українських письменників, композиторів, художників, їхніми творами національно-патріотичної спрямованості» виявилися такими. 12,9 % дітей експериментальної і 10,7 % дітей контрольної груп визначили високий рівень. Переважна кількість дітей 66,4 % дітей експериментальної і 69,3 % – контрольної груп засвідчили задовільний рівень. Дітьми називалися такі прислів'я («Один день літа весь рік годує», «Скажи мені, хто твій друг, і я скажу, хто ти», «Друг пізнається в біді», «Весна всім красна»), приказки («Мовчання – золото»); легенда про калину. З-поміж українських дитячих пісень діти називали не народні, а сучасні: «Одна калина за столом», «Я не здамся без бою», «Ніжно», «Я і Сара». Зазначимо, що діти обізнані із сучасними артистами, називали Тіну Кароль, Дзідзьо, групи Океан Ельзи, Бумбокс. На додаткове запитання, звідки вони знають їхні пісні, діти відповідали, що слухає мама; дивляться програму Голос. Діти обізнані із

творами Т. Шевченка, Д. Павличка, П. Тичини, Л. Українки, водночас пригадати і розповісти напам'ять повністю вірші діти не всі могли. Щодо обізнаності дітей із українськими художниками, зокрема миколаївськими, то діти одразу не назвали, а впізнали на запропонованих Калинкою репродукціях картини Т.Яблонської «Ранок» і «На лісовій галявині». Жодного миколаївського художника та їхніх картин діти не назвали.

Як свідчить таблиця 20,7 % дітей експериментальної, так і 20 % контрольної груп визначили низький рівень знань. Ці діти називали лише по 1 прислів'ю чи приказці; намагалися пригадати вірші, художні твори українських письменників, але не повністю розповідали їх, не обізнані з творами миколаївських письменників і поетів, які пишуть для дітей.

Згідно з даними таблиці 2.1, результати виконання дітьми діагностувальних завдань за показником «наявність у словнику дитини слів національно-патріотичної спрямованості» засвідчили, що високий рівень був характерний для 8,6 % дітей експериментальної і 7,9 % – контрольної груп. Проілюструємо прикладом. Тарас П. (ЕГ): до словосполуки рідний дім дібрав такі характеристики: «у ньому живуть дорогі люди, яких дуже люблю – це матуся, тато, дідусь і бабуся. Ми піклуємося про один одного, бережемо, допомагаємо. Бо ми рідні. У ньому завжди весело й затишно. А ще бабуся постійно каже: « в своїй хаті – своя правда». Як бачимо, дитина використала по 2 прикметники і прислівники, 5 дієслів, вжила вислів – початок прислів'я: «В своїй хаті – своя правда, і сила, і воля». 66,4 % дітей експериментальної і 65 % контрольної груп зазначили задовільний рівень. Проілюструємо відповідями дітей. Діти не завжди правильно передавали на малюнку розуміння легенд, плутали поняття «Батьківщина» і «рідний край», наприклад, Анатолій К. (ЕГ) намалював на першому малюнку будинок, на якому майорив прапор, за ним поле, річку, на небі зобразив сонечко, на прохання вихователя розповів про нього; на другому малюнку була також зображена річка, поле і два будинки. На прохання розповісти про цей малюнок сказав, що він не знає, що малювати, адже на першому малюнку він

намалював те, що знаходиться біля його будинку. На додаткове запитання «А що таке Батьківщина?» дитина відповіла, що це рідний дім і всі, хто в ньому живуть.

25 % в експериментальній і 27,1 % – контрольній групах засвідчили низький рівень. Наприклад, Марія В. (КГ): «Україна – велика, а українці – працьовиті, веселі»; Микола Г.(ЕГ): «герой відважний, смільчак», Софія К. (ЕГ) на запитання «Що роблять українці заради України?» відповіла одним словом – працюють, не змогла назвати синоніми до таких слів, як відданий, незалежність, слава, відповідно й не назвала антонімів до слів відданий, незалежність, сором. 2, 1 % дітей експериментальної і 2,8 % – контрольної груп не виконали завдання: вони не змогли пояснити значення символів, оберегів, хоча й малювали, водночас їхні малюнки не відповідали запропонованим завданням.

Загальний показник за когнітивним критерієм становив: високий рівень засвідчили 9,5 % в експериментальній і в контрольній групах, 67, 6% в експериментальній і 68,3 % в контрольній групах дітей продемонстрували задовільний рівень, 22, 9 % в експериментальній і 22,1 % дітей засвідчили низькій рівень.

Опишемо завдання за другим критерієм.

Емоційно-почуттєвий критерій

Показник: вшанування культурної спадщини українського народу

Завдання 1.

Мета: виявити ставлення дитини до державних символів.

Матеріал: предметні картинки, відеозапис, сюжетні картинки, на яких зображено сюжет патріотичного змісту.

Процедура виконання: Гарбузик звертається з проханням до дитини допомогти розібратися йому, як правильно поводитись. Я буду показувати картинки тобі, і вмикати відео, а ти скажеш, чи все правильно на них зображено. Пропонуються картинки і відео із зображенням такого змісту:

1. На змаганнях піднімають прапор України, а всі сидять на своїх місцях.

2. Звучить гімн України, а дорослі розмовляють.
3. Заграв гімн, а діти продовжують гратися.
4. Вітер скинув прапор, а діти проходять повз нього.
5. Діти розмальовують графіті на зображенні на стіні прапори.
6. Продавчиня на касі відповіла покупцю українською мовою, а хлопчик став сміятися, говорити, що не знає цієї мови.

Завдання 2.

Мета: з'ясувати ставлення дитини до національних символів.

Матеріал: оповідання Василя Сухомлинського «Пшеничний колосок», предметні картинки (із зображенням ягідок калини, квіток чорнобривців, волошок, світлини з батьками, колосок пшениці), скринька, відеозапис.

Процедура виконання: Вихователь пропонує Гарбузику та дитині послухати оповідання Василя Сухомлинського «Пшеничний колосок»:

«Сергійків старший брат Максим пішов служити в армії. Надіслав брат додому листа. Пише, що служить далеко-далеко, біля самого моря. А там усе не таке, як удома: скрізь каміння, і море безкрає, суворе...
«Сергійку, – пише брат. – Піди в поле, зірви колосок пшениці, поклади в конверт і надішли мені». Пішов Сергійко, зірвав колоска й замислився: що в ньому, в цьому колоску? Нащо він братові? Поклав Сергійко колоска в конверт, і написав: «Колоска я зірвав на ниві, що починається за нашою хатою». І як написав це, то зразу збагнув, чого брат колоска просив».

Гарбузик показує дитині скриньку з предметними картинками, пропонує назвати їх і сказати, які із з цих предметів ти взяв би із собою у далеку подорож на згадку про свою країну? Чому? Потім пропонує подивитись відеозапис із різними ситуаціями:

1. Хлопчик прийшов додому і кинув на підлогу сорочку-вишиванку.
2. Дівчинка кинула свій віночок біля сміття.
3. Діти качалися на гілках калини і зламали її.
4. Хлопчик не доїв хліб і викинув його на підлогу.

5. Діти приїхали до бабусі, взяли з комоду вишитий рушник і почали ним кидатися.

Завдання 3.

Мета: з'ясувати ставлення дітей до рідної мови.

Матеріал: предметні картинки із зображенням трави, поля, лугу.

Процедура виконання: Вихователь читає вірш «Найдзвінкіше слово» Миколи Сингаївського (див. додаток В). Гарбузик і Калинка запитують у дитини, чому слово рідне найдзвінкіше? Чи так це насправді? Чи може говорити трава, поле, луг? Якою мовою ти спілкуєшся вдома, а на вулиці, в магазині?

Результати виконання дітьми завдань, спрямованих на з'ясування сформованості показника *«вшанування культурної спадщини українського народу»* оцінювалися за балами:

3 бали – дитина емоційно реагує на хибне ставлення до державних та національних символів рідного народу, виявляє особисте переживання, пояснює почуття, що виникають під час прослуховування державного гімну, проявляє пошану до прапора та гербу, національних символів, виявляє шанобливе ставлення до рідної мови, бажання нею спілкуватись.

2 – бали дитина реагує на хибне ставлення до державних та національних символів рідного народу, водночас не в усіх випадках, виявляє особисте переживання під час прослуховування Державного гімну, подекуди спостерігається нейтральне ставлення до прапора, гербу, національних символів, виявляє шанобливе ставлення до рідної мови, водночас виявляє прихильність спілкуватись удома мовою батьків.

1 бал – дитина не проявляє емоційного переживання щодо державних та національних символів у більшості випадків, не може пояснити почуття, що виникають під час прослуховування державного гімну, до української мови ставиться нейтрально.

0 балів – дитина не виконала завдання.

Кількість балів одержана кожною дитиною за емоційно-почуттєвим критерієм підраховувалась за такими параметрами: 1-2 – низький рівень; 3-4 – середній рівень; 5-6 – високий рівень.

Показник: гордість за бойові та трудові подвиги українського народу, зокрема рідного краю

Завдання 1.

Мета: з'ясувати здатність дітей емоційно сприймати та виявляти поважне ставлення до праці дорослих.

Матеріал: оповідання В. Сухомлинського «Кожна людина повинна».

Процедура виконання: вихователь повідомляє дитині, що Гарбузик приніс послухати цікаве оповідання, але біда в тому, що він потрапив під дощ і останні рядки оповідання змило водичкою. Гарбузик дуже засмутився, допоможи Гарбузику дописати останні рядочки оповідання (вихователь читає оповідання В. Сухомлинського «Кожна людина повинна»). Після того, як дитина висловила, пропонує відповісти на запитання Гарбузика: Що ти відчуваєш, коли людина зробила якесь відкриття? Як ти вважаєш, правильно зробив дід Захар, що працював цілу ніч на комбайні, але все ж таки встиг зібрати весь урожай з поля? Можливо, краще б він відпочив, а зранку продовжив? Як ти думаєш, можна назвати такий вчинок дідуся трудовим подвигом?

Завдання 2.

Мета: виявити вміння дітей емоційно сприймати, виявляти почуття вдячності за бойові заслуги нашого народу.

Матеріал: світлини (із зображенням обеліску, біля якого плаче дідусь; пам'ятник невідомому солдату, біля якого стоять діти), оповідання В. Сухомлинського «Конвалії біля каменя», картина із зображенням могили героя.

Процедура виконання: Вихователь пропонує дитині розглянути світлини, які приніс Гарбузик. Яке свято зображене на картині? Чому плаче дідусь? Що це за обеліск? Чому діти схилилися біля обеліску? Вихователь читає оповідання В. Сухомлинського «Конвалії біля каменя» (див. додаток В). Потім Гарбузик просить дитину поспілкуватись із ним: Чи знаєш ти про подвиг своїх дідусів? Щоб ти сказав / сказала солдатам, які захистили нашу країну та зберегли мир? Які почуття викликає у тебе зустріч із героєм? Чому не можна забувати подвиг героїв?

Завдання 3.

Мета: з'ясувати здатність дітей виявляти ставлення та висловлювати почуття гордості, захоплення здобутками українського народу.

Матеріал: сюжетні картинки: спортсмен отримує нагороду, будівельники звели новий будинок, рятівники врятували дитину, фото видатних Миколаївських спортсменів: Кваша Ілля, Ольга Харлан; Інга Бабакова та інш.

Процедура виконання: Горобинка просить дитину поспілкуватись із нею: Чи знаєш ти когось зі своїх співгромадян, хто має значні успіхи перед містом? Людину, яка зробила щось вагоме для свого міста, можна назвати героєм? Які почуття викликає в тебе людина, яка досягла значних успіхів? Як треба до неї ставитись? Якщо дитина вагалась із відповідями, то Калинка пропонувала розглянути сюжетні картинки, на яких зображені місцеві герої та їхні заслуги перед містом, а потім дитині пропонувалося пригадати, чи знає вона людей, зображених на картинках, та про їхні здобутки. Які почуття виникали в неї при розгляді картинок?

Результати виконання дітьми завдань, спрямованих на з'ясування сформованості показника *«гордість за бойові та трудові подвиги українського народу, зокрема рідного краю»* визначалися за балами:

3 бали – дитина виявляє емоційне-почуттєве ставлення до бойових та трудових подвигів нашого народу, емоційно відгукується на зображене словами «гордий, схвильований, переповнює радість, викликає повагу,

співчуття, шану, треба берегти героїв, цінувати їхні здобутки», висловлює бажання в майбутньому теж досягти успіхів і щось зробити для своєї країни, міста.

2 бали – дитина виявляє повагу до бойових та трудових подвигів нашого народу, емоційно відгукується на зображене словами «гордий, викликає повагу, бережливе ставлення», висловлює бажання в дорослому житті зробити щось цінне для свого міста.

1 бал – дитина виявляє повагу до бойових та трудових подвигів нашого народу, відгукується на зображене словами «треба поважати», водночас у відповідях на запитання висловлює бажання в дорослому житті допомагати своїй родині.

0 балів – дитина не виконала завдання.

Кількість балів одержана кожною дитиною за емоційно-почуттєвим критерієм підраховувалась за такими параметрами: 1-3 – низький рівень; 4-6 – середній рівень; 7-9 – високий рівень

Показник: уміння дитини виявляти національно-патріотичні почуття в реальних ситуаціях

З метою з'ясування сформованості означеного показника було застосовано такий метод, як створення ситуацій. Опишемо їх.

Ситуація 1. У другу половину дня у групі після полуденка дітям було запропоновано пограти. Через деякий час вихователь без попередження вмикала запис державного гімну (з'ясовувалось, як реагували діти на почуте, чи переставали грати і чи вставали з килимка).

Ситуація 2. На прогулянці Сашко та Петро (діти із середньої групи, на прохання вихователя) тримали в руках прапорці. Сашко вихопив у Петра прапорець і почав від нього тікати. Петро кинувся за ним, але наздогнати не зміг. Сашко подивився на прапорці і кинув їх на землю. Увесь цей час вихователь акцентувала дитину на тому, що відбувається (з'ясовувалось, як реагували діти на побачене, чи підняли прапорці із землі).

Ситуація 3. На екскурсії до парку вихователь підвела дітей до калини,

запропонувала дітям пригадати, які прислів'я і вірші вони знають про калину. З чим вона асоціюється? Чому так її люблять в Україні? Потім (приховано від дітей) дістала гілочку й звернула увагу дітей на те, що це, мабуть, хтось зламав гілочку в калини (з'ясовувалось, як реагували діти на побачене, чи співчували калині, проявляли турботу тощо).

Ситуація 4. Вихователь просить дітей передати вітання Гарбузику та його подругам Калинці й Горобинці, які на деякий час поїхали у відрядження. Попереджала, що зараз увімкнеться відео й до них звернеться відео оператор, лише після цього можна передавати вітання (оператор навмисне звертався до дітей російською мовою).

Результати виконання дітьми завдань, спрямованих на з'ясування сформованості показника *«здатність дитини виявляти національно-патріотичні почуття у реальних ситуаціях»* визначалися на основі шкали оцінювання:

3 бали – дитина швидко реагує на ситуацію, проявляє ініціативу та допомагає дорослому, виявляє прихильне ставлення до старших, бережливе ставлення до національних символів, усвідомлює власний вибір поведінки в різних ситуаціях, спілкується українською мовою.

2 бали – дитина реагує на ситуацію, але не одразу, допомагає дорослому, шанобливо ставиться до державних і національних символів, не завжди усвідомлює власний вибір поведінки в різних ситуаціях, спілкується українською мовою в будь-якій ситуації.

1 бал – дитина реагує на ситуацію тільки, коли бачить реакцію інших дітей, допомагає дорослим, не усвідомлює власний вибір поведінки в різних ситуаціях, не завжди спілкується українською мовою, залежно від ситуації може говорити тією мовою, якою до неї звернулись.

0 балів – дитина не виконала завдання.

Кількість балів одержана кожною дитиною за емоційно-почуттєвим критерієм підраховувалась за такими параметрами: 1-10 – низький рівень; 11-20 – задовільний рівень; 21-30 – високий рівень

Результати виконання дітьми діагностувальних завдань за емоційно-почуттєвим критерієм подано в таблиці 2.2. Розглянемо їх.

Таблиця 2.2.

Рівні національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку за емоційно-почуттєвим критерієм (%)

Показники	Група	Рівні		
		Достатній	Задовільний	Низький
вшанування культурної спадщини українського народу	експерим	13,6	46,4	40
	контрол.	12,1	60,7	27,1
гордість за бойові та трудові подвиги українського народу, зокрема рідного краю	експерим	16,4	63,6	20
	контрол.	16,4	61,4	22,1
уміння дитини виявляти національно-патріотичні почуття в реальних ситуаціях	експерим	-	75	25
	контрол.	-	72,1	27,9
Загальний показник	експерим	10	61,7	28,3
	контрол.	9,5	64,8	25,7

Як свідчить таблиця, високий рівень отримали 13,6 % дітей експериментальної та 12,1 % контрольної груп. Наприклад, Іванко П. (ЕГ) емоційно сприймав державні символи, пояснив, що відчуває радість, коли спостерігає, як піднімають прапор на змаганнях; відчуває якість щемлення у грудях, коли звучить гімн наш на футбольному полі, і тато теж переживає. На додаткове запитання «Тато переживає за результат гри команди, за яку вболіває, чи він реагує на музику і слова державного гімну України?» Іван сказав, що він переживає за команду, але тато завжди вдома говорить, що,

коли звучить гімн, то це якось надихає наших ігреків на перемогу і вони відчують підтримку «своїх».

Задовільний рівень засвідчили 46.4 % дітей експериментальної та 60,7% контрольної груп. Наприклад, Федір К. (КГ) не відреагував на перші три ситуації щодо зневаги державних символів; спокійно відреагував і на ситуацію із віночком, пояснивши «мабуть, уже він старий, тому вона його і залишила біля сміття». Федір не вибрав нічого із скриньки, оскільки він би взяв із собою лише світлини рідних, бо так завжди робить матуся, коли тато їде у відрядження, вона кладе йому в сумку. Наприклад, Іринка Г. (ЕГ) емоційно відреагувала на те, що покупець сміявся з продавчині: «так не можна робити, це не повага до неї. І мову треба любити, бабуся моя, і ми в садочку розмовляємо українською мовою, я її знаю». На додаткове запитання «А якою мовою ти спілкуєшся вдома?» дитина відповіла, що російською, бо всі так говорять удома і на вулиці. 40 % – експериментальної і 27,1 % – контрольної груп продемонстрували низький рівень.

За даними таблиці, результати виконання дітьми експериментальних завдань за показником «гордість за бойові та трудові подвиги українського народу, зокрема рідного краю» виявилися такими. Високий рівень отримали 16,4% дітей як експериментальної так і контрольної груп. Ці діти виявляють емоційне-почуттєве ставлення до бойових та трудових подвигів нашого народу, проявляють чемне ставлення до героїв, людей похилого віку; розуміють, що треба віддавати пошану людям, які захищали нашу Батьківщину та прославили її трудовими подвигами. Миколка В. (ЕГ): «дідусь Захар викликає повагу, він же теж хоче спати, як і всі вночі, а він трудився, значить, переживав, щоб вистачило всім хліба. Героїв треба поважати, добре до них ставитися і пам'ятати, бо якщо б не вони, то і нас би не було. Мій прадідусь весь час згадує, як боровся з фашистами, щоб був мир. Я теж хочу зробити щось для своєї країни, щоб мною гордились мої діти. Це приємно». Наталка В. (КГ): «у мене був прадідусь, який воював на війні. Я його дуже любила і допомагала йому, коли приїжджала до нього в

гості. Він герой, бо спас нас від фашистів. Я не знаю героїв у нашому місті, але б сама хотіла щось зробити для свого міста, щоб про мене знали, тоді б мною пишалися всі».

Переважна кількість дітей засвідчили задовільний рівень 63.6 % дітей експериментальної і 61,4 % контрольної груп. Проілюструємо прикладами відповідей дітей. Ці діти виявляли своє шанобливе ставлення до героїв, водночас не розділяли бажання віддавати себе повністю на благо держави. Наприклад, Петрусь П. (ЕГ): «так, це подвиг, але не розумію, чому дід Захар не поспав спочатку, а потім би пішов на роботу, і більше б сили у нього було»; Іванна Т. (КГ): «я не знаю такого чоловіка. Це його картини? Він що художник?». Отримавши відповідь від вихователя, не погодилась із тим, що його можна вважати героєм міста: «картини ж можуть усі писати, ми ж не можемо знати всіх». На додаткове запитання «Як ти вважаєш, якщо він зображує рідні краєвиди, значить він бажає прославити наше рідне місто, щоб про нього всі знали? відповіла: «можливо». 20 % дітей експериментальної і 22,1 % продемонстрували низький рівень. Ці діти не проявляли ініціативу у спілкуванні.

Як бачимо з таблиці 2.2, за показником «здатність дитини виявляти національно-патріотичні почуття у реальних ситуаціях» високий рівень ніхто із дітей не продемонстрував. 75% дітей експериментальної та 72,1 % – контрольної груп засвідчили задовільний рівень. Наприклад, Марічка Д. (ЕГ) одразу встала, як почула гімн, і навіть робила зауваження іншим дітям; на прогулянці підбігла й підняла прапорці, пояснила, що так не можна робити, оскільки це прапорці не іграшкові. Передала вітання, але, зауважимо, дівчинка звернула увагу, що оператор говорить російською, запитала, якою їй говорить, коли не почула відповіді, звернулась українською. 25 % експериментальної і 27.9 % – контрольної груп) засвідчили низький рівень. Наприклад, Марія Ф. (КГ): «Гарбузик, привіт! Приїжджай до нас, (після попередження оператора «говорите громче») одразу перейшла на російську: приезжай, нам с тобой интересно и с твоими подружками. Мы тебе еще

много поможем».

Загальний показник за емоційно-почуттєвим критерієм становив: високий рівень засвідчили 10 % експериментальної та 9,5 % контрольної груп, задовільний рівень – 61,7% експериментальної та 64,8 % контрольної груп, а низький рівень продемонстрували 28,3 % експериментальної та 25,7 % контрольної груп.

Рефлексивно-діяльнісний критерій

Показник: участь дитини у підготовці і проведенні свят, обрядів, виконанні репертуару української музики для дітей

Завдання 1.

Мета: з'ясувати участь дитини у виконанні репертуару української дитячої музики

Матеріал: магнітофон, записи пісень «Я маленька Українка» муз. Ігор Іванців, сл. Степан Іванців у виконанні Ірини Крутиголової (вивчалася на занятті з музики); народна пісня «Ой на горі та й жінці жнуть», оповідання В. Сухомлинського «Деркач і Кріт».

Процедура виконання: Вихователь читає принесене Гарбузиком оповідання Василя Сухомлинського «Деркач і Кріт». Після читання Гарбузик повторює слова із тексту: «Іде собі деркач й тихенько пісеньку співає про далекий північний край, про гніздечко під кущем лози на зеленому лузі - там його мила Батьківщина». Пропонує дитині прослухати два записи й обрати пісню, яку разом проспівасмо.

Завдання 2.

Мета: виявити участь дитини у підготовці й проведенні українських свят.

Матеріал: атрибути для проведення театралізованої гри «Водіння Кози» (маски кози, діда, лікаря, вивернутий кожух із прилаштованими рогами, символічна зірка-провісниця).

Процедура виконання: вихователь повідомляє дитині, що до них сьогодні завітав Гарбузик, він хоче влаштувати веселе українське свято. Але

зовсім заплутався, бо їх дуже багато. Гарбузик хоче, щоб ти допоміг йому в підготовці до свята – продумати, яке українське свято можна влаштувати, декорації до нього, які вірші, пісні треба знати, придумати ролі для інших, а потім розіграти з іншими дітьми.

Завдання 3.

Мета: виявити участь дитини у підготовці й проведенні українських свят.

Матеріал: фарби, аркуші паперу.

Процедура виконання: вихователь повідомляє дитині, що Горобинка й Калинка хочуть допомогти Гарбузику підготуватися до проведення свят упродовж року, але не встигають. Вони просять тебе про допомогу: намалюй на папері, яке свято ти б хотів зустріти, а потім розкажи про нього, як треба підготуватись, чи треба щось знати для того, щоб брати участь у ньому.

Результати виконання дітьми завдань, спрямованих на з'ясування сформованості показника *«участь дитини у підготовці і проведенні свят, обрядів, виконанні репертуару української музики для дітей»* визначалися на основі шкали оцінювання:

3 бали – дитина виявляє бажання та бере активну участь у підготовці та святкуванні народних свят, емоційно сприймає музику, із задоволенням вчить і співає українські дитячі пісні; правильно передає в малюнку сюжет обраного свята, проявляє ініціативність у розповіданні за власним малюнком, як треба підготуватись до проведення цього свята; називає пісні, фольклорні жанри, вірші, які слід промовляти під час дійства.

2 бали – дитина виявляє бажання та бере активну участь у підготовці та святкуванні народних свят, емоційно сприймає музику, із задоволенням вчить і співає українські дитячі пісні; правильно передає в малюнку сюжет обраного свята, водночас не завжди проявляє ініціативність у розповіданні за власним малюнком, як треба підготуватись до проведення цього свята;

називає пісні, фольклорні жанри, які промовляють під час дійства, водночас не знає їх повністю, або плутається у словах.

1 бал – дитина виявляє бажання, водночас не виявляє ініціативи у підготовці та святкуванні народних свят, емоційно сприймає музику, але не проявляє активної участі у виконанні репертуару дитячих пісень; не зовсім правильно передає в малюнку сюжет обраного свята, не проявляє ініціативність у розповіданні за власним малюнком, як треба підготуватись до проведення цього свята; може пісні, які промовляють під час дійства, водночас не знає їх повністю, називає перший рядок.

0 балів – дитина не виконала завдання.

Кількість балів одержана кожною дитиною за емоційно-почуттєвим критерієм підраховувалась за такими параметрами: 1-3 – низький рівень; 4-6 – середній рівень; 7-9 – високий рівень

Показник: вміння оцінювати патріотичні вчинки дітей у реальних ситуаціях

Завдання 1.

Мета: виявити вміння дитини на елементарному рівні усвідомлювати себе представником українського народу.

Матеріал: відео, оповідання, предметні картинки

Для виконання даного завдання дітям пропонувалась ігрова ситуація. Дітям розповідали про патріотів, хто може стати патріотом. Після бесіди до дітей завітав Гарбузик з Калинкою Вони повідомили, що в їх казковій країні проводиться конкурс «Хто найкращий патріот» і щоб перемогти в конкурсі необхідно виконати завдання, подолати всі перешкоди, але Гарбузик з Калинкою не знають як правильно вчинити і просять твоєї допомоги. Таким чином, дітей занурювали у штучно створену ситуацію, коли дитина повинна була робити вибір, оцінювати дії героя. Завдання діти виконували у вигляді гри. Наприклад: На початку гри дітям пропонують обрати казкового героя, за допомоги якого вони будуть долати перешкоди, далі гра пропонує обрати для казкового героя: одяг серед якого український, сучасний; мову, якою буде

розмовляти казковий герой; страви, які він буде ласувати, оберіг, який він візьме із собою. Дитина разом із казковим героєм обирала правильну, на його думку, поведінку героя. Наприкінці гри дитина отримувала значок «Ти – патріот» або «Я вчуся бути патріотом».

Показник: усвідомлення своєї належності до українського народу

Завдання 1.

Мета: виявити вміння дитини на елементарному рівні усвідомлювати себе представником українського народу.

Матеріал: предметні картинки із зображенням представників різних національностей, оповідання В. Сухомлинського «Що найтяжче журавлям».

Процедура виконання: Вихователь читає оповідання Василя Сухомлинського «Що найтяжче Журавлям» (див. додаток В). Потім пропонує дитині разом із Гарбузиком розглянути картки із зображенням представників різних національностей, відібрати тих, хто представляє українську націю. Наприкінці Гарбузик запитує у дитини, а яку націю представляє вона, чому так вважає?

Завдання 2.

Мета: виявити у дитини почуття самоповаги до себе як українця.

Процедура виконання: вихователь повідомляє дитині, що Гарбузик вирішив провідати своїх родичів в Південній Америці і йому хочеться як найкраще розповісти про нашу гостинну Землю, про нас українців. Допоможи, будь ласка, Гарбузику, розкажи йому про себе.

Завдання 3.

Мета: з'ясувати вміння дитини усвідомлювати себе представником українського народу.

Матеріал: фарби, олівці, аркуш паперу.

Процедура виконання: Калинка просить дитину виручити її, бо дуже хоче потрапити на конкурс найкращої реклами. Дитині пропонується придумати рекламу про нашу Батьківщину й пояснити зображене.

Результати виконання дітьми завдань, спрямованих на з'ясування сформованості показника *«усвідомлення своєї належності до українського народу»* визначалися на основі шкали оцінювання:

3 бали – дитина усвідомлює свою належність до українського народу, розуміє, що вона є представником української нації; впевнена, що в майбутньому буде патріотом свого народу; в її продуктах прослідковується зв'язок із національно-патріотичними цінностями, свідомо використовує знання про Україну в образотворчо-мовленнєвій і літературно-мовленнєвій діяльності, відчуває гордість за свою національну приналежність.

2 бали – дитина усвідомлює свою належність до українського народу, розуміє, що вона є представником української нації; в її продуктах прослідковується зв'язок із національно-патріотичними цінностями, використовує знання про Україну в образотворчо-мовленнєвій і літературно-мовленнєвій діяльності, водночас спостерігається поверхове їх представлення.

1 бал – дитина поверхово усвідомлює свій зв'язок із Україною в цілому, не використовує знання про Україну в художньо-мовленнєвій діяльності, не ідентифікує себе з українським народом.

0 балів – дитина не виконала завдання.

Кількість балів одержана кожною дитиною за рефлексивно-діяльнісним критерієм підраховувалась за такими параметрами: 1-7 – низький рівень; 8-14 – середній рівень; 15-21 – високий рівень

Результати виконання дітьми діагностувальних завдань за рефлексійно-діяльнісним критерієм подано в таблиці 2.3. Розглянемо їх.

Як бачимо з таблиці, за показником «участь дитини у підготовці і проведенні свят, обрядів, виконанні репертуару української музики для дітей» 10 % дітей експериментальної і 8,6 % – контрольної груп отримали

високий рівень. 75.7 % старших дошкільників експериментальної і– контрольної груп засвідчили задовільний рівень. Дітьми здебільшого називалися свята: Різдво, Великдень, Водохреща, Вербна неділя, розповідали свої спогади про названі свята, водночас не завжди проявляли ініціативу розповісти за власним малюнком, як треба підготуватися до проведення свята, що треба вивчити. Проілюструємо прикладом. Сергій Ш. (ЕГ) намалював на малюнку ялинку, поряд ліжко, велика на ньому подушка, а поряд лежить хлопчик. Після пояснив, що це він зобразив свято Миколая,

Таблиця 2.3.

Рівні національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку за рефлексійно-діяльнісним критерієм (%)

Показники	Група	Рівні		
		Достатній	Задовільний	Низький
участь дитини у підготовці і проведенні свят, обрядів, виконанні репертуару української музики для дітей	експерим	10	75,7	14,3
	контрол.	8,6	75,7	15,7
вміння оцінювати патріотичні вчинки дітей у реальних ситуаціях	експерим	-	64.3	35.7
	контрол.	-	66.4	33.6
усвідомлення своєї належності до українського народу	експерим	-	71,4	28,6
	контрол.	-	75	25
Загальний показник	експерим	3.3	70,5	26.2
	контрол.	2.9	72.4	24.8

адже він приходить до дітей і кладе під подушку подарунки. Сказав, що це свято святкується і в дитячому садочку. Його люблять усі діти. Треба вивчити пісню «Ой хто, хто Миколая любить» і знати віршики. На додаткове запитання вихователя, чи може він навчити Калинку і Горобинку цієї пісні, сказав, що повністю її не знає. Віршів теж не міг пригадати, але

він вчить їх кожного року. Коли віддавав малюнок, то висловив бажання розіграти це свято, бо йому подобається водити хороводи і співати пісні.

14,3 % дітей експериментальної і 15,7 % – контрольної груп продемонстрували низький рівень. Ці діти у своїх малюнках і висловах називали переважно Новий рік. Знали, що під час зимових свят співаються колядки і щедрівки, водночас повністю тексти не могли пригадати, наприклад, Дарина К. (ЕГ): «коли приходять новий рік співають колядки. Я знаю таку: «колядую, дую, ковбасу чую (думає), а далі я не пам'ятаю»; Жанна Б. (КГ) намалювала ялинку, гірлянди на весь аркуш і дітей, які тримаються за руки біля ялинки. Пояснила свій малюнок таким чином: «я люблю Новий рік, треба нарядити ялиночку, розвішати скрізь гірлянди, потім вивчити вірші про діда мороза і снігуроньку і коли вони прийдуть, розповісти їм. А ще треба вивчити пісні». 3,5 % дітей експериментальної і 2,1 % – контрольної груп отримали 0 балів.

За даними таблиці 2.3, результати за показником «усвідомлення своєї належності до українського народу» ніхто із дітей не виявили високий рівень. Переважна більшість дітей 71,4 % дітей експериментальної і 75% – контрольної груп засвідчили задовільний рівень. Наприклад, Зіна К. (ЕГ): «українці працюють багато, а потім люблять відпочивати». Миколка В. (ЕГ), розказуючи про себе як українця, використав порівняння із казкою «Котигорошко»: «Ми українці дуже сміливі. От мій тато як Котигорошко – сильний і все вирішує сам. І я таким буду, коли виросту. Зустріну Змія – Горинича і переможу його, бо нам треба захищати свої родини, свою землю. А ще ми любимо гостей. У нас їх завжди багато». Наталка З. (КГ): «Українці дуже веселі й дружні. Ми з мамою любимо співати, а дідусь грає на баяні. А ще ми працюємі».

28,6% експериментальної і 25 % контрольної груп продемонстрували низький рівень. Із них 10,7 % дітей експериментальної і 12,1 % – контрольної груп не виконали завдання.

Загальний показник за рефлексивно-діяльнісним критерієм становив: високий рівень – 3,3%, задовільний рівень – 70,5% експериментальної та 72,4 % контрольної груп, а низький рівень продемонстрували 26,2 % експериментальної та 24,8 % контрольної груп.

За результатами виконання дітьми діагностувальних завдань було визначено і схарактеризовано рівні національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку: достатній, задовільний, низький.

Достатній рівень характерний для дітей старшого дошкільного віку, яка знають державні (герб, прапор, гімн) та національні (5-6) символи, знають і самостійно розповідають про традиції, обереги, свята українського народу, розуміють їх символічне значення; розуміють, із задоволенням розповідають про зображене. Діти цього рівня знають і розповідають напам'ять прислів'я, приказки, легенди (7-9), твори українських письменників (7-9), знають українських художників, можуть самостійно назвати їхні картини (3-4); знають і співають українські пісні для дітей (5-6); вміють висловлювати свої патріотичні почуття, виявляють при цьому активність та ініціативність, використовують у мовленні слова чи словосполучення із художніх творів національно-патріотичного змісту. Виявляють пошану до культурної спадщини українського народу, позитивне емоційно-почуттєве ставлення до бойових і трудових подвигів українського народу, висловлюють бажання в майбутньому досягти успіхів. Виявляють бажання та беруть активну участь у підготовці та святкуванні народних свят, із задоволенням вчать і співають українські дитячі пісні; самостійно оцінюють патріотичні вчинки дітей, наслідують поведінку героїв твору в реальних ситуаціях; усвідомлюють свою належність до українського народу, розуміють, що вони є представником української нації; свідомо використовують знання про Україну в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності.

Задовільний рівень властивий дітям старшого дошкільного віку, які обізнані з державними (герб, прапор) та національними (3-4) символами,

знають і розповідають про традиції, обереги, свята українського народу, водночас їхні знання поверхневі, орієнтуються у їх символічному значенні, водночас не завжди правильно передають на малюнку їх зміст, розповідають про зображене за допомогою виховательки. Діти цього рівня знають і розповідають напам'ять прислів'я, приказки, легенди (4-6), твори українських письменників (4-6), знають українських художників, можуть назвати їхні картини (1-2); знають і співають українські пісні для дітей (3-4); вміють висловлювати свої патріотичні почуття, водночас потребують підтримки виховательки, подекуди використовують у мовленні слова чи словосполучення із художніх творів національно-патріотичного змісту. Виявляють пошану до культурної спадщини українського народу, позитивне емоційно-почуттєве ставлення до бойових і трудових подвигів українського народу. Діти виявляють бажання, водночас не завжди проявляють активну участь у підготовці та святкуванні народних свят, із задоволенням вчать і співають українські дитячі пісні; водночас виявляють труднощі в оцінюванні патріотичних вчинків дітей у реальних ситуаціях, не завжди наслідують поведінку героїв у реальних ситуаціях; поверхнево розуміють, що вони є представником української нації; використовують знання про Україну в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності.

Низький рівень характерний для дітей старшого дошкільного віку, які обізнані з державними (прапор) та національними (1-2) символами, знають і розповідають про традиції, обереги, свята українського народу, водночас їхні знання фрагментарні; орієнтуються у їх символічному значенні, водночас не можуть передати на малюнку їх зображення, не виявляють бажання розповідати про зображене. Діти цього рівня знають і розповідають напам'ять прислів'я, приказки, легенди (1-3), твори українських письменників (1-3), не впізнають українських художників, їхні картини; знають українські пісні для дітей (1-2), водночас не можуть відтворити текст пісень повністю; не вміють висловлювати свої патріотичні почуття, епізодично використовують у мовленні слова чи словосполучення

із художніх творів національно-патріотичного змісту. Досить епізодично виявляють пошану до культурної спадщини українського народу, наявне нейтральне емоційно-почуттєве ставлення до бойових подвигів українського народу. Діти виявляють бажання, водночас не завжди проявляють активну участь у підготовці та святкуванні народних свят; оцінюють патріотичні вчинки дітей у реальних ситуаціях переважно словами «правильно», «неправильно»; не усвідомлюють себе з українським народом; епізодично використовують знання про Україну в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності.

Загальні рівні національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності подано в таблиці 2.4.

Таблиця 2.4

**Загальні рівні національно-патріотичної вихованості
дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій
діяльності на констатувальному етапі (%)**

групи	Рівні		
	Достатній	задовільний	низький
експериментальна	7,6	66,6	25,8
контрольна	7,3	68,5	24,2

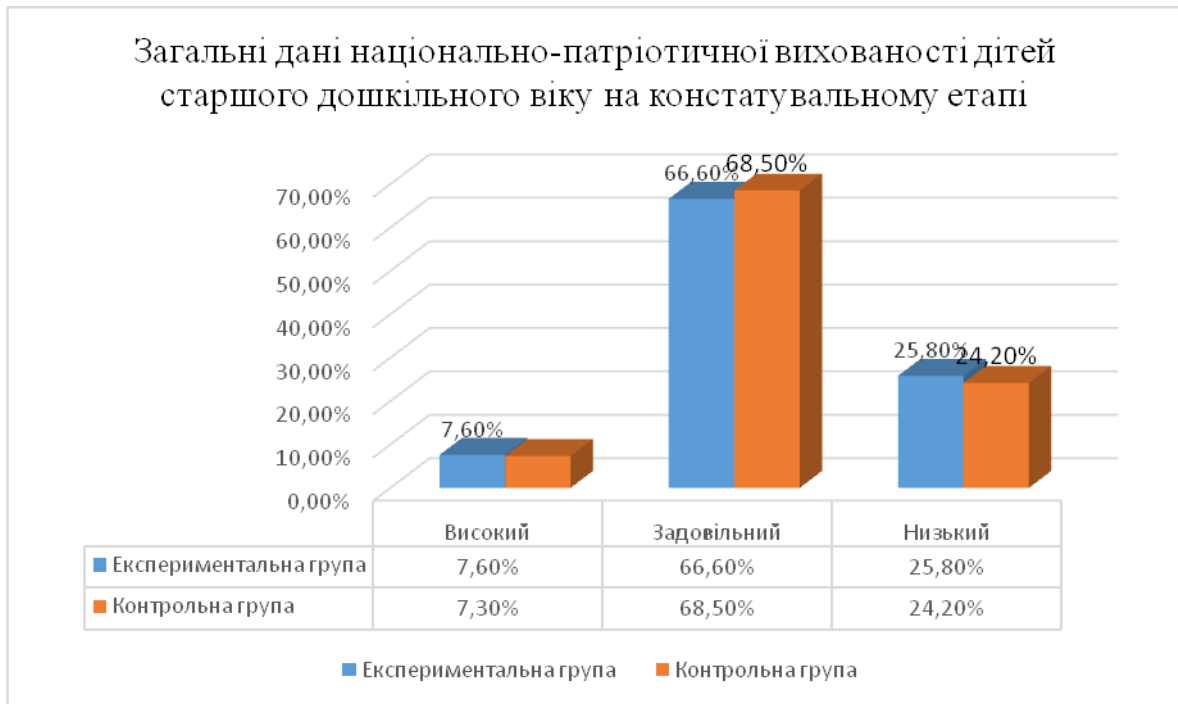

Рисунок 2.1

Як свідчить таблиця, достатній рівень продемонстрували 7,6% дітей експериментальної та 7,3%- контрольної груп. Задовільний рівень національно-патріотичної вихованості був характерним для 66,6% дітей експериментальної і 68,5 % – контрольної груп. 25,8 % в експериментальній і 24.2 % – контрольній групах засвідчили низький рівень.

Така ситуація спонукала нас до розробки експериментальної методики національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій діяльності, опис якої подано в наступному розділі.

2.2. Модель та експериментальна методика національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності

Методологічними засадами дослідження виступили діяльнісний (Л. Виготський, І. Зимня, О. Леонтєв, С. Рубінштейн та ін.) та інтегративний (І. Бех, Н. Гавриш, М. Іванчук, Т. Піроженко, О. Савченко, С. Якименко та ін.)

підходи до організації експериментального навчання та методологічні принципи, як-от: взаємозв'язку діяльності, свідомості й особистості (О. Леонтьєв, Б. Ломов, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та ін.); принцип позитивної мотивації та сприятливого емоційного клімату в освітньо-виховному процесі закладу дошкільної освіти (адже саме в процесі оволодіння нормами рідної мови формується національна свідомість, відбувається процес самоідентифікації, саме через мовлення старший дошкільник виражає свою любов до рідного краю, Батьківщини), домінуючої ролі ігрової діяльності та емоційної насиченості заняття (А. Богущ, Н. Луцан), (А. Богущ, Л. Божович, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн); принцип метапредметності освітньо-виховного процесу закладу дошкільної освіти; принцип ситуативного навчання; принцип освітньої рефлексії [С. Гончаренко].

Поняття «модель» увів до наукового обігу відомий німецький філософ і математик Г. Лейбніц. У Великому тлумачному словнику сучасної української мови категорія «модель» (від лат. *modulus* – міра, зразок) потрактовано в кількох значеннях, з-поміж яких таке: «уявний чи умовний (зображення, опис, схема і т.ін.) образ якого-небудь об'єкта, процесу або явища, що використовується як його «представник» [1, с. 690]. Учені (Ю. Бабанський [Бабанский, 1988], В. Беспалько [Беспалько, 1994. С. 28-30.] та ін.) розуміють модель як систему елементів, що відтворюють певні зв'язки і функції предмета дослідження. Дослідники О. Новіков та Д. Новіков зазначають, що в процесі моделювання задіяно начебто чотири «учасники»: «суб'єкт» – ініціатор моделювання та/або користувач його результатів; «об'єкт-оригінал» – предмет моделювання, тобто та педагогічна, освітня система, яку хоче створити і використати в подальшому «суб'єкт»; «модель» – образ, відображення об'єкта; «середовище», у якому знаходяться і з яким взаємодіють усі «учасники» [Новіков, 2004, с. 43].

Використання моделі, як зауважує О. Трифонова, дозволяє зберегти уявлення про досліджуваний процес як про цілісне явище і полегшує

проникнення в його сутність [Трифонова, 2012, с. 364]. Ураховуючи рекомендації вчених (А. Братко, Н. Глузман, Е.Маркарян, І. Новик, А. Уемов, В. Штофф та ін.) було розроблено й упроваджено модель національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності, що охоплювала сукупність динамічно пов'язаних складників (мети, завдань, принципів, форм, методів, прийомів, засобів і педагогічних умов).

Модель національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку у процесі художньо-мовленнєвої діяльності містить три етапи: інформативно-змістовий, діяльнісно-творчий, оцінно-рефлексійний (див. рис.). *На першому – інформативно-змістовому* етапі моделі дітей старшого дошкільного віку знайомили із творами української літератури, усної народної творчості, репродукціями картин українських художників, піснями для дітей патріотичного змісту, з яких діти дізнавалися про звичаї та обряди, традиції, свята, героїв українського народу, державну й національну символіку, збагачували словник дітей словами патріотичного змісту. Відповідно до порад учених (А. Богуш, Л. Виготський, Н. Гавриш,

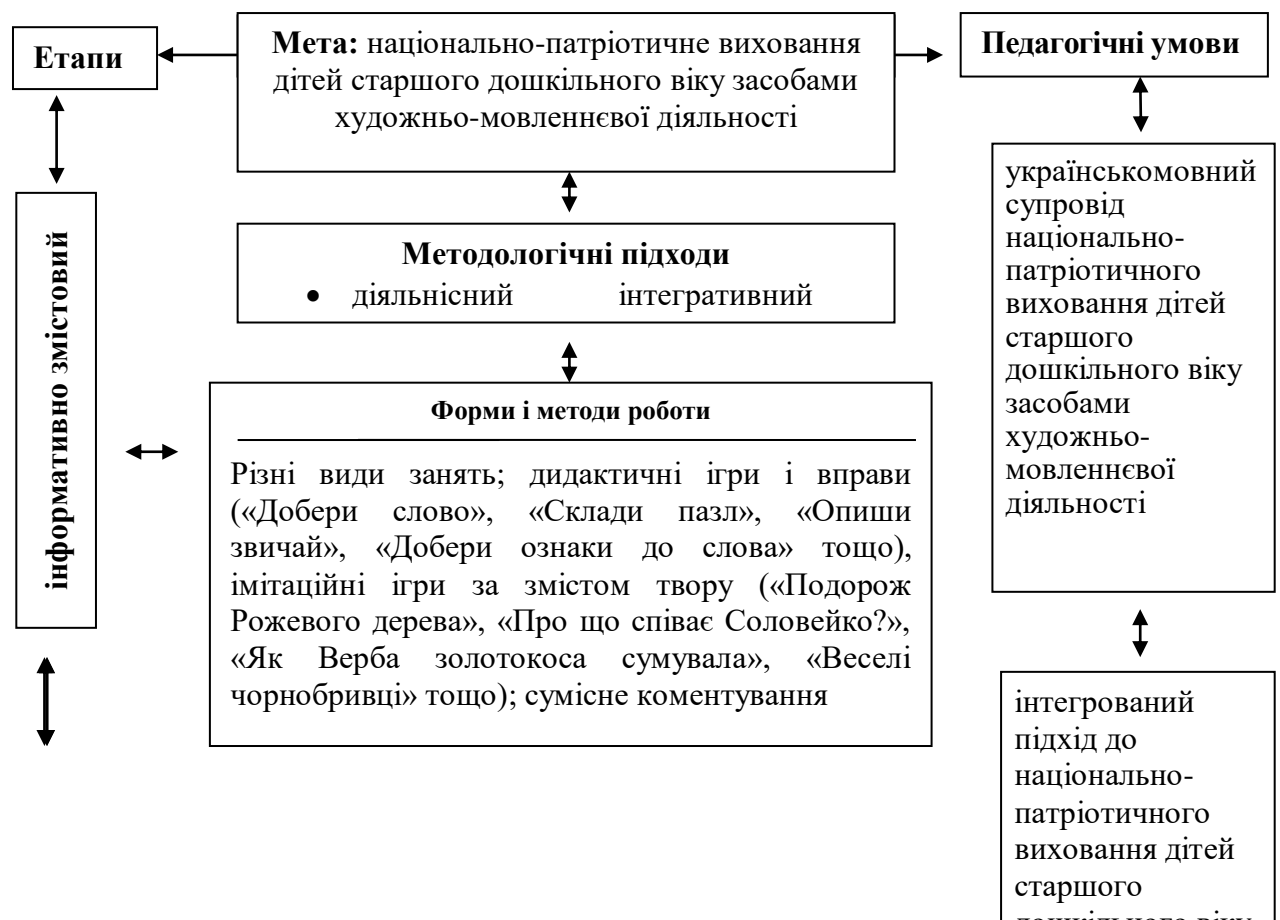

Рис. Модель національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами ХМД

Б. Ельконін, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.), на цьому етапі використовували прийом сумісного коментування, який спонукав дитину до роздумів, вираження свого емоційного ставлення до подій та поведінки героїв твору. На першому етапі експериментальна робота здійснювалася за таким алгоритмом: попереднє розглядання наочного супроводу → накопичення знань дітей за змістом творів національно-патріотичної спрямованості → етична бесіда за змістом твору, під час якої акцентували на словах-порівняннях, образних висловах (*колір червоної калини, колір землі-годувальниці, рушник як райдуга-доріжка*), збагачували словник дітей синонімами (наприклад, *рушник (який?) – вишиваний, мальовничий, таємничий, різнобарвний, загадковий, волошковий*) → залучення дітей до

різних видів художньо-мовленнєвої діяльності. Крім того активно використовували дидактичні ігри і вправи («Добери слово», «Склади пазл», «Опиши звичай», «Добери ознаки до слова» тощо), імітаційні ігри за змістом твору («Подорож Рожевого дерева», «Про що співає Соловейко?», «Як Верба золотокоса сумувала», «Веселі чорнобривці» тощо).

На другому – діяльнісно-творчому етапі збагачували чуттєвий досвід дітей, поглиблювали знання дітей старшого дошкільного віку з історії, символіки, звичаєвості українського народу, розвивали вміння дитини шанувати його культурну спадщину, виявляти свої почуття. Провідною формою роботи на цьому етапі виступили інтегровані заняття (з художньої літератури, рідного мовлення, малювання, музики).

З-поміж методів і прийомів на другому етапі застосовували: творчі ігри, подорожі-презентації (до країни Мови, сорочинських майстрів, Запорізької Січі), квест-подорожі («Скарби рідного міста», «Бабусина хата»); словесний коментар до власних малюнків, ігри-драматизації, дидактичні ігри, створення пластилінового мультфільму за змістом творів патріотичного змісту; з-поміж технологій – STREAM, ІКТ (ІКТ-гра «Дива нашого міста») та АРТ, за допомогою яких діти спільно з вихователькою створювали колажі, комікси, нові казки, віртуально подорожували різними містами, музеями України, побували на гостинах у відомих українських митців.

На третьому, оцінно-рефлексійному етапі створювали реальні емоційно збагачені життєві ситуації, в яких діти виявляли свої патріотичні почуття, вчили дітей оцінювати й аналізувати власні й чужі вчинки, наслідувати поведінку героїв твору в реальних ситуаціях.

На цьому етапі було задіяно такі методи і прийоми: моделювання проблемних ситуацій (ситуації вибору, ситуації оцінки), ток-шоу («Топ-5 найкращих українських дитячих пісень», «Топ-5 улюблених свят українця»), ігри-стратегії («Збираємось на прогулянку рідним містом», «Допоможемо курчатам знайти найкраще місце на Землі»), комунікативно-творчі ситуації

(«Гості із Польщі», «Славні наші козаки!», «Українські страви»), створення мультфільмів за змістом творів патріотичного змісту.

Безпосередньо експериментальному навчанню передувала пропедевтична робота – підготовка матеріалів, методичного супроводу та вихователів до роботи з дітьми. Було розроблено тематичні словнички до кожної теми парціальної програми «Виховуємо патріотів змалку» («Рідне слово моє», «Українська земля – мов колиска золота»; «Пісня – душа мого народу»; «Ними пишається Батьківщина!», «Традиції та обряди українського народу», «Моє бачення квітучої країни») (див. Додаток).

Проілюструємо прикладом тематичного словника

Іменники: Великдень, Христос, символи, калина, верба, герб, Гімн, прапор, верба, сережки, явір, намистинка, зірочки, кетяги, оберіг, крапелька, зернятко, серденько, хрущ, рушник, сорочка-вишиванка, котики-воркотики, ненько, свято, божество, забави, крашанки, мальованки, крапанки, галунки, воля, хата, мережка, стрічечка до стрічечки, Берегиня, святиня, паляниця, полонини, мати, батько, хата, тризуб, стрічка, вінок, клейноди, клейноди, родина, щастя, доля, квітка-оберіг, рослина-оберіг, булава, гетьман

Прикметники: державні, цілюща, вишневий, пишна, червона, зеленолиста, світле, радісне, давні, великий народ, могутнє слово, батьківська, щедра, рідна, благословенна, порядна, власні, вишиті, світлі та радісні свята, найрідніша, прекрасна, світла, безкраї, державний, хліб святий, найрідніша, великоднева, свята, народні, державні, українські, традиційні, старовинні

Дієслова: любіть Україну, росла-зростала, зацвітала, червоніла, пламеніла, палохтить, розцвітайся, веселитися, писати, розговлятися, христосуватися, символізують, захищають, шанували, панувати, любити, берегти, шанувати, прикрашати, танцювати, зберегати,

Образні слова: довгі коси розпускала, не калина, а пожар, символ любові до рідного краю, вітер колихати, одягнула верба сережки, слово живе, шумлять степи, наче вміють говорити. не вмирає воля, темні моря, радісний,

море всміхнеться, як Великодня дзвін, золота верба, ой то не кора, а то ненька стара, У Києві, як на небі, писанки червоні, півні, зорі, кожне просить на писанці його написати, краю милий, рідна матінка, як маків цвіт, вишнева Україна, душа народу, посадить коло серця, синьбока чарівниця, чкрвоне намисто, на сонце схоже,

Було дібрано художні тексти, казки, оповідання патріотичного змісту (дивись додатки), загадки, прислів'я, приказки, які були систематизовані відповідно тем парціальної програми «Виховуємо патріотів змалку».

Проілюструємо прикладами. Прислів'я: без верби і калини немає України; без труда нема плода; більше діла — менше слів; вік живи — вік учись; губами говори, а руками роби; діло майстра величає; добре роби — добре й буде; добрий початок — половина діла; за горами, за долами; косо і криво; ніколи не треба нехтувати товариською допомогою; по роботі пізнати майстра; слово до слова — зложиться мова; сім потів зійшло; хто що вмів, то і діє; що ранком не зробиш, то в вечорі не здогониш і т.ін.

Було дібрано репродукції художніх картин українських художників: (див додаток Є).

Наведемо приклад переліку картин до теми «Українська календарна обрядовість» парціальної програми «Виховуємо патріотів змалку»: К. Трутовський «Колядки на Україні», М. Пимоненко «святоче ворожіння», К. Трутовський «Одягають вінок», М. Івасюк «Жнива», І. Сколоздра «Веснянки»; з теми «Степ та воля-козацька доля»: М. Івасюк «Богун під Берестечком», «В'їзд Богдана Хмельницького в Київ», «Кубанські козаки у Львові».

Враховуючи, що важливою умовою успішної роботи з патріотичного виховання – готовність самого педагога до впровадження в роботу з дітьми методик національно-патріотичного виховання, на пропедевтичному етапі було проведено семінари з вихователями закладів дошкільної освіти, які були задіяні в експерименті з теми «Національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленневої діяльності».

Орієнтований план проведення семінару подано у додатку. Наведемо план проведення семінару з теми «Інноваційні технології національно-патріотичного виховання дошкільників»: «STREAM-технології –дієвий засіб патріотичного виховання», «Медіа-технології на допомогу вихователям у патріотичному вихованні», «Лайфаки педагогам з використання інноваційних технологій у національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку». З вихователями закладів дошкільної освіти було проведено майстер класи з виготовлення солом'яної іграшки, свищиків, виготовлення великодневих ляльок-мотанок, розписування писанок за допомоги писачка та воску, проведені квести. На практичних заняттях вихователі опановували створення мультфільмів, використання програм для створення колажів разом з дітьми, опрацьовували веб ресурси створення відеофайлів, хмарні технології, створення доповненої реальності, створення вебквестів, складала тематичні словнички, зашифровували прислів'я і приказки. Вихователям було запропоновано відповідний методичний супровід, вони одержали практичні матеріали: конспекти занять, репродукції художніх картин, алгоритми побудови інтегрованих занять, квестів, ігор-стратегій, створення мультфільмів, презентації відповідно тем парціальної програми, відео, музичні твори, рекомендації для створення портфоліо, лепбуків, дидактичні ігри, ляльок наскрізних героїв хлопчика Гарбузика та дівчинок Калинку та Горобинку, які супроводжували дітей під час вивчення матеріалу. Беручи до уваги, що під час аналізу планів вихователів нами було зроблено висновки, що хоча театралізована діяльність і планується вихователями, але твори національно-патріотичного виховання використовуються недостатньо, вихователям було запропоновано планування театралізованої діяльності з дітьми та розроблено сценарії літературних ранків та драматизації за змістом літературних творів, конспекти інсценізації мініатюр В.О. Сухомлинського, які підібрані відповідно тем парціальної програми «Виховуємо патріотів змалку».

В експериментальних закладах дошкільної освіти було організовано виставки. Це були періодичні виставки, які організовувались в групі напередодні вивчення певної теми парціальної програми. Виставка наповнювалась спільно вихователями, дітьми, батьками. Вона виступала як сюрпризний момент, як мотивація пізнавальної діяльності, як засіб, який допомагав дітям планувати роботу з пошуку необхідної інформації так і важливим інструментом оцінювання знань дітьми та педагогом, обговорення всією роботи під час проходження тієї чи іншої теми парціальної програми.

Наведемо приклад роботи з тематичної виставки:

Вихователь: Діти, сьогодні до мене з проханням звернулись наші казкові герої. Вони занепокоєні, що не можуть бути з вами на кожному занятті, а значить не зможуть дізнатися, що ви вивчали нового, про які цікавинки дізналися. Вони дуже засмутилися. Я пропоную, для наших друзів створити виставку, на якій ми будемо виставляти всі наші знахідки, все, що ми вивчимо, про що дізнаємось. Подивіться на нашій виставці дошка досягнень, ви зможете оцінити, що вам найбільше сподобалось, а ще на виставці є таємнича скринька, в якій будуть знаходитись предмети секретів яких нам необхідно буде дізнатися. У нас з вами буде можливість проводити екскурсії для Гарбузика з Горобинкою, дітей молодшої групи, ваших батьків. Подивіться, діти, а ось і перші таємничі експонати, що це? (діти розглядають, називають: пір'їнка, камінець, солома, тканина, глина, кукурудза та висловлюють свої думки, що це за предмети, чому вони з'явилися, які таємниці приховували. Вихователь приймає всі міркування дітей та звертає увагу ще на два предмети: солом'яного бичка та робота та робить висновок, що на цьому тижні вони будуть збирати інформацію про українські іграшки). Далі за допомоги підготовлених вихователем картинок діти створили колаж: що ми знаємо про українські іграшки, а про що я хотів би дізнатися. Кожного дня діти відмічали своє просування до поставленої мети за допомоги виготовлених фішок-смайликів, а на виставці з'являвся новий предмет. Після завершення вивчення теми діти проводили екскурсії для однокласників,

батьків, записували відео екскурсії, фотографували експозиції виставки, визначали за допомоги смайликів найцікавіші, на думку дітей, завдання, моменти.

. Після проходження теми у дітей була можливість переглядати світлини, обмінюватися враженнями, розповідати казковим героям про свої досягнення. На нашу думку, тематичні виставки не тільки стимулювали пізнавальний інтерес дитини, а і сприяли міцному засвоєнню знань, рефлексії, формували у дітей оцінні судження, вміння висловлюватися, давали можливість прожити ситуацію ще раз, досліджувати, сприяло формуванню інтересу до пізнавальної діяльності та результатів цієї діяльності. Ми відмітили, що таке спільне планування роботи з дітьми сприяло налагодженню сприятливого емоційного ~~клімату~~ в групі, встановленню зворотного зв'язку з дітьми та батьками

У процесі реалізації означених тем було використано різні види і типи занять (односпрямовані – предметні, інтегровані, комбіновані, групові, колективні, індивідуально – групові та індивідуальні), види роботи, методи і прийоми навчання (бесіди за змістом прочитаного, дидактичні ігри та вправи, імітаційні ігри за змістом твору т.ін.).

Робота за кожною темою відбувалася за таким алгоритмом: →
 попереднє розглядання наочного супроводу накопичення знань дітей за змістом творів національно-патріотичної спрямованості етична бесіда за змістом твору, під час якої акцентували на словах-порівняннях, образних висловах (*колір червоної калини, колір землі-годувальниці, рушник як райдуга-доріжка*), збагачували словник дітей синонімами (наприклад, рушник (який?) – вишиваний, мальовничий, таємничий, різнобарвний, загадковий, волошковий) залучення дітей до різних видів художньо-мовленнєвої діяльності. Попередня робота відбувалась перед кожним заняттям, на якому планувалось давати знання національно-патріотичного змісту: це і розглядання картин, і перегляд відеоматеріалів, і бесіда, і читання літературних творів, і пояснення важких для сприймання історичних подій,

застарілих слів. Особливо така робота була важлива для дітей, які показали низький рівень знань. Накопичення знань дітей за змістом творів національно-патріотичної спрямованості відбувалось на заняттях з художньої літератури, ознайомлення з довідками, на музичних заняттях, заняттях з розвитку мовлення. Набуті знання закріплювались і уточнювали на заняттях з розвитку мовлення, на заняттях ознайомлення з довідками та художньої літератури. Отримання дітьми чуттєвого досвіду відбувалось у процесі етичних бесід, перегляду презентацій, відеофільмів патріотичного спрямування, полілогів, спостережень у природі, розгляданні репродукцій картин, прослуховування музичних творів.

Безпосередня практична діяльність дітей здійснювалась на заняттях з розвитку мовлення, самостійній художній діяльності з відповідним словесним коментарем дітей та вихователів на основі художнього матеріалу (вірші, приказки, образні вирази і т.ін.), під час створення театральних вистав, екскурсій до тематичної виставки, виготовлення подарунків для дітей молодших груп, воїнам АТО, ветеранам, під час роботи з портфоліо, на заняттях в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності. Завершальним етапом роботи у визначеному алгоритмі були заняття з художньо-мовленнєвої діяльності. Крім того активно використовували дидактичні ігри і вправи («Добери слово», «Склади пазл», «Опиши звичай», «Добери ознаки до слова» тощо), імітаційні ігри за змістом твору («Подорож Рожевого дерева», «Про що співає Соловейко?», «Як Верба золотокоса сумувала», «Веселі чорнобривці» тощо).

Експериментальна робота здійснювалась у три етапи.

Опишемо послідовний зміст роботи на кожному етапі.

На першому – інформативно-змістовому етапі моделі дітей старшого дошкільного віку знайомили із творами української літератури, усної народної творчості, репродукціями картин українських художників, піснями для дітей патріотичного змісту, з яких діти дізнавалися про звичаї та обряди, традиції, свята, героїв українського народу, державну й національну

символіку, збагачували словник дітей словами патріотичного змісту. Відповідно до порад учених (А. Богуш, Л. Виготський, Н. Гавриш, Б. Ельконін, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн та ін.), на цьому етапі використовували прийом сумісного коментування, який спонукав дитину до роздумів, вираження свого емоційного ставлення до подій та поведінки героїв твору. Запитання педагога допомагали задуматися про важливість кожного слова в тексті, зосереджували увагу на мові художнього твору.

Особливе місце в роботі з фольклорним матеріалом відводилося прислів'ям і приказкам, оскільки, на наше глибоке переконання, ці малі жанри фольклору впливають на формування в дітей старшого дошкільного віку національно-мовної самосвідомості, що є підґрунтям національно-патріотичної вихованості майбутніх громадян української держави. Ми пам'ятали про психолінгвістичний чинник художніх творів патріотичного змісту. Наприклад, розпочинаючи знайомство з віршем Наталки Поклад «Наша хата», обов'язково здійснювалась попередня робота: діти розглядали рушники, які висять у музичній залі, коридорах, сімейні. Вихователь знайомив дітей з такими приказками: «Де сяє вишиття, там злагода й добре життя», «Хата без рушників, як родина без дітей». Пояснювали, що рушники вважали сімейними оберегами, бо вони оберігали рідну домівку від нещастя. Особлива увага вихователя акцентувалась на тому, що «рушники вважають національним символом українського народу, до них треба бережливо ставитись і бажано, щоб у кожній родині був вишитий сімейний рушничок». Наприклад, після розповідання вірша Марії Хоросницької «В нашій домі» (див. додатку Г), проводилась етична бесіда за змістом твору. Запитання до дітей: – Чи любила сім'я вишивати? – Добре чи погано, що дівчинка навчилася вишивати рушник? – Чому дівчинка хотіла вишити рушник саме до свята Тараса Шевченка й оздобити його портрет власним вишитим рушничком? – Діти, якими нитками вишитий рушник? (*Червоними і чорними*). – Що означає червоний колір? (*Це колір любові, доброти, кохання, це колір червоної калини, яку дуже люблять і шанують в Україні*). – Що

означає чорний колір? *(Це колір землі - годувальниці, колір багатства, статку).* – Чому потрібно берегти рушники-обереги? Так, діти, рушник супроводжує нас упродовж усього життя, як кажуть у народі, «і в радості, і в горі». Такий рушничок-оберіг повинен бути в кожної людини, вишивати його повинна хрещена мати, і загортаючи в нього немовля, вона промовляла, щоб його життєвий шлях був таким же світлим і радісним, як і рушник. Діти, рушники-обереги потрібно шанувати, берегти, бо це наша історія, обереги від лиха, які дарували нам наші бабусі, прабабусі, щоб наше життя було щасливішим. Коли син вирушав у далеку дорогу, мати дарувала йому вишитий нею рушник, який оберігав його від злого лиха, нагадував про рідну домівку, матусю.

На заняттях з розвитку рідного мовлення збагачували словник дітей синонімами (наприклад, рушник (який?) – вишиваний, мальовничий, таємничий, різнобарвний, загадковий, волошковий), складали описові розповіді про них. Значна увага надавалась роботі з образними словами, які поступово вводились в активний словник дітей. Наприклад, за віршем В. Симоненка «Вишивальниці» після того, як вихователь двічі повторила цей вірш на занятті, звертала увагу на образні вислови: Діти, скажіть, з чим порівнював Василь Симоненко у своєму вірші рушник? (відповіді дітей). Так, правильно, з райдугою-доріжкою. А чому автор так назвав рушничок? Тому що український рушник – це символ нашого народу і вишивальниці вишивають його різними кольорами, майже як у райдузі. А оскільки український символічний рушник довгий, то Василь Симоненко порівняв його з доріжкою і білими човнами, адже ці рушнички – білі. І вишиті на них лебеді, як символ чистоти, вірності, мужності, – начебто плавають на човні.

На заняттях з музики діти розучували танок з вишитими рушниками, прослуховували у запису відому українську пісню «Рідна мати моя». Під час мовленнєво-зображувальної діяльності діти ліпили, робили аплікації, ескізи-замальовки своїх рушничків, які пропонували надалі з батьками їх вишити. За малюнками дітей складали розповіді, використовувався такий прийом, як

штрих-мовлення. І завершувала роботу з віршем театральномовленнєва творчість дітей: їм пропонувалося розіграти певні ігри.

На першому етапі реалізовувалися такі методи і прийоми: читання і розповідання казок, оповідань, віршів патріотичної спрямованості, бесіди за змістом прочитаного («Моє улюблене свято», «Цінності моєї родини», «Калина як символ єдності», «Улюблені місця моєї родини» та ін.), дидактичні ігри і вправи («Добери слово», «Склади пазл», «Опиши звичай», «Добери ознаки до слова», «Який це вчинок?» та ін.), імітаційні ігри за змістом твору («Подорож Рожевого дерева», «Про що співає Соловейко?», «Як Верба золотокоса сумувала», «Веселі чорнобривці» та ін.).

Оскільки основним компонентом патріотичного виховання дошкільників – це опора на міцні знання, то завданнями першого етапу було знайомити дітей із художніми творами патріотичного змісту, збагатити й уточнити знання дітей щодо звичаїв, обрядів рідного краю, традицій, свят, героїв українського народу, державної й національної символіки, активізувати словник дітей лексикою національно-патріотичної символіки. Слід зазначити, що для того щоб вихователям було зручно організовувати освітній процес нами було розроблено та запропоновано для використання вихователям інтелектуальні карти-схеми до кожної теми парціальної програми «Виховуємо патріотів змалку». Такі інтелектуальні схеми, на нашу думку, не тільки допомагали вихователям планувати роботу системно, а і давали можливість для творчого використання наданого матеріалу, оскільки у вихователів була можливість доповнювати зміст роботи, враховуючи індивідуальні особливості та вподобання дітей своєї групи. Ми розуміємо, що завданням освітнього процесу в ЗДО є не тільки національно-патріотичне виховання та проаналізувавши роботу вихователів ми рекомендували використовувати можливість проведення такої роботи під час прийому дітей, під час проведення прогулянок, під час різних режимних моментів, а саме використання прислів'їв, приказок, створених ситуацій. Нами було розроблено структуру тематичного дня, за яким вихователі організовували

свою роботу.

Проілюструємо прикладом: ранкова зустріч, читання віршів, полілогів, спеціально організовані заняття з художньо-мовленнєвої діяльності, інтегровані заняття, проведення різних форм роботи на прогулянці, що сприяють закріпленню знань дітей засвоєних під час організованих форм навчання на практиці, організація різних видів діяльності: театральної діяльності, образотворчо-мовленнєвої діяльності, ігри, розігрування етюдів, уявлювальних діалогів. Обов'язковим елементом тематичного дня, тижня – це підсумкова експертиза – діти повинні оцінити власну діяльність, досягнення, поведінку.

Нами було запропоновано перелік прислів'їв, приказок, які можна використовувати під час режимних моментів. Щоб у вихователів такі прислів'я були під рукою ми запропонували їх на форматі А4, які можна приклеювати в зручному місці, щоб вони були завжди перед очима вихователя, а для заучування прислів'їв та приказок з дітьми записали їх за допомоги мнемотехніки. Дуже важливо, на нашу думку, для міцного засвоєння знань – фіксації результатів досягнень дітей під час проходження парціальної програми «Виховуємо патріотів змалку». З цієї метою дітям пропонувалось декілька форм роботи: портфоліо (заготовки портфоліо також було надано вихователям Додаток), колажі, фотоальбоми, лепбуки.

Проілюструємо роботу з портфоліо, в яких діти спільно з вихователями та батьками фіксували отримані результати.

Слід зазначити, що сторінки портфоліо відповідають темам парціальної програми «Виховуємо патріотів змалку». На сторінках портфоліо діти фіксували свої результати та виконували завдання.

Любов до України починається з любові до рідного міста.. Саме тому робота з національно-патріотичного виховання розпочиналась з теми «Моє місто – моя гордість»). Зазначимо, що надані конспекти занять, ігор-стратегій, квестів з цієї теми, присвячені саме Миколаєву, але в додатках розміщено алгоритми створення таких видів занять, що спрощують процедуру

створення форм роботи з дітьми іншого регіону.

Оскільки у дітей старшого віку вже достатні знання про Миколаїв, основним завданням було розширити знання дітей про рідний край, мешканців рідного краю, про людей, які прославляли рідне місто, поповнити словник дітей образними словами.

Перші заняття з цієї теми були присвячені творчості миколаївських митців. Дітей знайомили як і з творчістю класиків так і із сучасними поетами та письменниками Миколаївщини: Дніпрової Чайки, М. Вінграновського, В. Марущак.

Наведемо фрагмент такої роботи.

На початку опрацювання зазначеної теми вихователь розташував на виставці зображення чайки, портрети Шевченко, Л. Українки, книги, ручку та фотографію тендітної дівчинки. Діти зацікавились, що ці предмети означають і як вони пов'язані? Стали проводити припущення і дійшли висновку, що всі предмети пов'язані із письменниками. Вихователь підвела підсумки, що вони на наступному тижні будуть знайомитись із творчістю письменників, які живуть на Миколаївщині та прославляють рідний край. Наведемо приклад фрагментів занять із ознайомлення дітей із творчістю миколаївських письменників.

Тема: Пишаємось героями Миколаєва

Мета: поглибити знання дітей про рідний край, продовжувати знайомити з піснями, віршами, в яких описується рідний край, з прислів'ями, легендами рідного краю. Виховувати любов до рідного міста, відчуття причетності до історії рідного краю.

Матеріал: вірш, Гарбузик, ілюстрації із зображенням рідного міста, портрети героїв.

Словник: рідне місто, щедро, мальовниче, славні корабели, річечка, Південний Буг, Інгул, земляки, прославляють, віддано.

Хід заняття:

Вихователь: Діти, пам'ятаєте на попередніх заняттях ми з вами розглядали картини миколаївських художників, на яких зображені пейзажі рідного міста. З якою любов'ю вони зображували куточки Миколаєва. Давайте пригадаємо імена художників.

Діти: Макушин Юрій, Ольга Лебідь, Семерньов Віктор.

Вихователь: Молодці, діти. А сьогодні ми з вами зібралися, щоб ще більше дізнатися про наш рідний край, де ми з вами живемо. (Вихователь читає дітям вірш В.В. Дієнич «Рідне місто» (див. додаток Г).

Діти, як ви здогадалися, що цей вірш присвячений нашому рідному місту Миколаєву? Якими словами автор оспівує наше місто? Як ви думаєте, як автор ставиться до рідного міста? (любить своє місто, закоханий у рідне місто, поважає місто, гордиться містом) А давайте поміркуємо, що означає поважати місто? Гарбузик: Я пригадую прислів'я: Поважай батько й неньку буде тобі завжди гарненько. Це означає не засмучувати батьків, бути слухняними, допомагати батькам, турбуватися про них. А місто – це ж не батьки, я не знаю як це поважати місто.

Вихователь: Діти, ви погоджуєтесь з Гарбузиком?

Таня П.: Я думаю, що Миколаїв – це наше рідно місто і його також треба поважати, як батьків. Для мене це означає не смітити, не ламати дерева;

Даня Ш: А я думаю поважати місто це означає робити так, щоб воно стало ще гарнішим, квітучим;

Даша П.: А я думаю, що поважати Миколаїв це означає любити.

Вихователь: так, діти, правильно. Отже, поважати – це означає своїми вчинками не шкодити, а навпаки робити все, щоб місто стало гарнішим. Поважати – це означає бути патріотом, людиною, яка любить свій рідний край. Подивіться, Гарбузик приніс нам картинки. Давайте роздивимось ілюстрації і допоможемо Гарбузику розібратися, цінують люди своє місто, чи ні?(ілюстрації: дівчина саджає квіти, діти саджають дерева, родина на березі річки залишила сміття, діти розпалюють багаття із опалого листя, дівчина

підмітає, діти вішають годівничку, вихователь із дітьми прибирають могилу невідомого солдата, хлопчик зламав гілку, діти відвідують музей).

Вихователь дає зразок відповіді: Я впевнена, що дівчинка поважає своє місто, тому що від квітів воно стає ще кращим. А як ви гадаєте, можна сказати, що ми поважаємо наше місто, якщо не будемо вивчати його історію, не будемо знати легенди нашого краю? Отже, поважати місто означає вивчати його, захищати природу нашого міста, прикрашати його, любити місто і наших земляків.

Діти, а чи знаєте ви знаменитих людей, які проживають у нашому місті. Людей, які живуть в одному місті називають земляками. У нашому місті є багато знаменитих людей, які прославляють наше місто не тільки в Україні, а і в інших країнах світу. Це Микола Аркас, Яна Клочкова. Але сьогодні я хочу познайомити вас з творчістю видатної письменниці Дніпрова Чайка, яка народилась у селі Зелений Яр Доманівського району Миколаївської області в родині священика. Дитинство та молодість її проминули на півдні України. Батьки дівчинки любили свою країну, захоплювались українською мовою, саме вони навчили дитину любити та берегти рідну мову, казки, пісні, які дівчинка знала безліч. Подорослівши, майбутня письменниця стала вчителькою. «Кобзар» Т. Шевченка вплинув на виховання патріота. У своїй записній книжці вона записала: «Знаю тепер, що я українка, а не росіянка: ніякі біди, слова і події... не хвилюють моє серце так як історія України».

Вихователь: Дійсне ім'я Дніпрової чайки Людмила Олексіївна. Образ чайки прилинув до поетеси з берегів Славути (Дніпра), неподалік від якого минуло її дитинство, з тої народної пісні про яку співали у родині маленької Люди:

Ой горе тій чайці,
Чаєчці-небозі,
Що вивела часняток
При битій дорозі.

Ця пісня про Україну, про горе її дітей, яких гнали в неволю турки і татари. Д. Чайка створила чимало віршів, оповідань, казок. Одну з них я пропоную вам послухати.

Другу половину дня, під час ранкових зустрічей дітей познайомили із уривками твору Д. Чайки «Дівчинка-чайка», «Казка про Сонце та його сина», «Морське серце», «Коза-Дерева», «Пан Коцький». Читаючи твори письменниці, вихователь звертав увагу дітей на образи, які створювала письменниця: сонця сердиться, сонце веселиться, промінчик бешкетник, медуза – символ зради та інші. Вихователь запропонував під час прогулянки перетворитися на детективів та знайти свої цікаві образи. Для вихователів було здивуванням, що запропонована робота захопила дітей. Вони стали більш спостережливими: спостерігаючи за природними явищами, погодою діти зазначали: «сонечко сердиться», «знову промінчик шкоду зробив», «сонечко виблискує напевно свято в родині», сонечко поцілувало кульбабку, вона така красива як сонечко. У другу половину дня вихователь прочитав дітям легенду Д. Чайки «Медуза», створений образ вразив дітей. Вони розповідали про свої відчуття від зустрічі з медузою, робили висновок як точно підбрала письменниця образ – боязливого, несміливого, холодного серця у вигляді медузи. Враховуючи ситуацію вихователь запропонував дітям придумати власні образи, пошукати їх у навколишньому середовищі. Наведу приклади образів, які нав'яли твори Д. Чайки: на ділянці дошкільного закладу розкинула гілки стара акація, а біля неї притулилось маленьке деревце каштан вони нав'яли дітям такий образ: у акації не було синів, довго вона самотньо росла на ділянці та сумувала довгими зимовими вечорами, а вітер залітав до неї на гостину та протяжно співав сумних пісень. Тільки весною, коли дітки бігали на ділянці вона розквітала білими квітами, розпускала пахощі, хотіла порадувати всім, хто був біля неї. Втіхою для акації було, коли вона своїми гілочками могла захистити дітей від сонці і вони залюбки ховалися під її вітами. Але надходила осінь і акація знову сумувала. Та якось біля корінчиків впав

каштанчик. Його принесли діти із сусідньої групи і він почав рости. Сумно було молоденькому деревцю далеко від свої рідних. Важко було деревцю: то дощик поливав його та хлистав краплинками, то сонце нещадно палили. Побачила акація малюка, пожаліла його, опустила віти та захистила від дощу та сонця. І каштанчик своїми вітами став тягнутися до акації. Так і ростуть вони на ділянці мовчазна акація та веселий дубочок. Неначе син та мама.

У другу половину дня вихователь організував етюди за змістом казки Д. Чайки «Сонце та його промінчики», провели інсценізацію казки.

Наступним етапом з ознайомлення дітей із творчістю миколаївських митців – цікава подорож країною письменників. Проілюструємо прикладами

Заняття з художньої літератури

Тема: Читання віршів патріотичної спрямованості. Знайомство з творчістю М. Вінграновського

Мета: поглибити знання дітей про життя і творчість відомого митця Миколаївщини Миколи Вінграновського. Продовжити вчити дітей виразно декламувати вірші, показати мелодійність, красу рідного слова. Виховувати любов до рідного слова, до рідного краю, історичних надбань українського народу, традицій, співучої рідної мови.

Словник: митець, відомий, земляк, Микола Вінграновський, мала Батьківщина, хата, Дніпро, солодкі хмаринки, барвисто, український народ, гостинність.

Хід заняття

Вихователь: Діти, ми з вами розпочинаємо наші подорожі по поетовій країні. Це не звичайна країна. У кожного поета вона своя. Це не просто країна, подорожуючи нею ми дізнаємось про землю, де народився, зростав, де вбирав у себе безліч вражень дитинства, про людей, які вплинули на поета: батько, і мати, сусіди, друзі й ровесники, дізнаємось про народ, про великі книги й великі імена, до яких тягнувся. Сьогодні ми подорожуємо по поетовій країні Миколи Вінграновського – видатного миколаївського поета,

письменника. Послухайте вірш Миколи Вінграновського «Сама собою річка ця тече», давайте уявимо його поетову країну.

Вихователь: Якщо ви були художниками, яку картину ви намалювали?

Молодці. Доведіть мені, що у вірші зображено саме природа України (хата пахне борщем, Дніпро). Чи любить поет місцевість, де народився, як це ми відчуваємо: (багато лагідних слів: річечка, вузенька, маленька, тихенька, донечка, солодкі хмаринки).

Вихователь: Так. Правильно, діти, але особливо ніжно поет розповідає про річечку. Послухайте (розповідає вірш). Річка для поета – це символ малої батьківщини, де він народився, а любить він її як маму й тата. Для кожного з нас є куточок рідної землі, куди нам хочеться повертатися, який нам сниться у снах – це місто, де ми народилися. Розкажіть про свій улюблений куточок.

Діти: я люблю парк біля дому. Ми там з мамою саджаємо квіти і читаємо казки. А мені подобається берег біля річки, де ми гуляли з дідусем. Він розповідав мені, як будував кораблі. Я стану капітаном, але завжди буду повертатись до рідного міста. А мені все подобається в нашому місті. А я згадую калину біля бабусиної хати. Ми її саджали разом з бабусею. Вона каже, що я красива як калина.

Вихователь: Молодці! А давайте і ми скажемо про нашу любов до країни, як поет Микола Вінграновський: Я люблю свою країну: ніжно, як життя, щиро, як повітря, як сонце.

Вихователь: Молодці! Я відкрию вам секрет. Микола Вінграновський наш земляк, він народився на нашій прекрасній миколаївській землі в місті Первомайську на Миколаївщині. Він з великою радістю писав для дітей і про дітей. Поета вже немає з нами. Він помер декілька років назад, але і сьогодні наш славетний земляк прославляє нашу рідну землю не тільки в нашій країні, але і за кордоном. Його твори перекладено російською, естонською, литовською, чеською, англійською мовами. Микола дуже

любив природу, умів помічати деталі, красу, фантазувати. Давайте підслухаємо розмову поета та хмаринки!

Читання вірша М. Вінграновського «Молоденька хмаринка».

Вихователь: Що шукала хмаринка? Як допомогли хмаринці? Як її запрошували?

Вихователь: Так., діти, правильно. Український народ дуже добрий та гостинний. Гість в домі – це Господнє благословення, господар робив все, щоб гість був задоволений. Гостю давали найкращі страви. Саме, про цю рису, яка притаманна українському народу поет передав у віршику за допомоги діалогу.

Вихователь: давайте розіграємо розмову з хмаринкою та проявимо гостинність.(діти запрошують хмаринку до себе в гості).

Уявна ситуація «Зустріч із хмаринкою»

Зразок: Йди до нас у хатинку, бо у нас весело

Йди до нас в хатинку, бо у нас квітне калина

Вихователь: Молодці, діти. Ви дуже гостинні. Яка ж поетова країна Миколи Вінграновського? Якою ви її уявляєте?

Діти: яскравою, барвистою, рідною, українською, лагідною, дитячою

Вихователь: Так. Діти, правильно. Поетична країна Миколи Вінграновського – це любов до рідної країни, до рідної хати, до природи рідного краю. Ми будемо з вами і далі відкривати для себе поетичну країну нашого видатного земляка Миколи Вінграновського.

Ознайомлюючи дітей з творчістю миколаївських письменників, спирались на їх твори патріотичної спрямованості. Такий підхід надавав можливість сформуванню гордисті до відомих земляків та накопичувати чуттєвий досвід дітей, формувати патріотичну поведінку завдяки образу, який створює художній твір. Наведемо приклад такої роботи

Заняття з художньої літератури

Тема: Читання вірша Миколи Вінграновського перша коліскова.
Бесіда за змістом вірша

Мета: продовжувати знайомити дітей з творами миколаївських поетів патріотичного змісту, вчити дітей помічати і відтворювати своєму мовленні образні вислови з твору. Активізувати словниковий запас емоційно-оцінювальною лексикою: дитина золота, тривого кароока, дитинка, тіні сплять і сонна яворина, не спить хай Україна, вчити підбирати лагідні слова. Виховувати любов та повагу до матері, рідної Батьківщини.

Словник: дитинка золота, тривого кароока, рідний край, різнобарвний, квітучий, чарівний, гарний, символічний.

Хід: Вихователь: Діти, сьогодні ми продовжуємо подорожувати поетовою країною Микола Вінграновського . Твори Миколи Степановича для дітей – це чарівний світ, де легко та просто народжується казка, де живуть її добрі герої, де природа оживає та дивує й захоплює людину. Всі його твори оспівують красу рідної природи та підкреслюють любов до рідного краю. Які вірші Вінграновського ви знаєте? Сьогодні я підготувала для вас ще один вірш поета, але аркуш потрапив під дощ і частинка літер зникла. Допоможіть мені відновити віршик.

«У ластівки ластовенятко»

Вихователь: Молодці. Чи сподобався вам віршик? Як ви думаєте, чому зажурилася старезна скеля та дуба всохле стовбурище? Так. Правильно, бо у неї немає родини. Ми радіємо в колі родини. Радіємо нашим близьким. Сім'я, родина, рідні люди – підтримують нас все життя. Микола Вінграновський дуже любив свій рідний край. Він у своїх творах закликає дітей любити рідну землю. Сам він стверджував: Той любов'ю повниться до світу, Хто рідну землю має над собою...

Вихователь читає вірш В. Вінграновського

Вихователь: Чи сподобався вам вірш. Яку б назву ви йому дали?

Діти: Мама та дитина, Сон, Колискова

Вихователь: Так. Правильно, молодці. Дійсно, цей вірш схожий на колискову, і називається він Перша колискова. Якщо ви були художниками, що ви б намалювали до цього вірша?

Діти: колиску, зборене небо, Дніпро, матусю, дитину.

Вихователь: Діти, давайте пофантазуємо і намалюємо, що може снитися маленькій дитині?

Діти: бабуся, соловейко, пшеничне поле, калина, море, друзів, робота

Вихователь: Молодці. Діти, а як мати звертається до дитинки

Діти: дитинко золота, тривого кароока.

Вихователь: Так, діти правильно. Так лагідно і ніжно до дитинки може звертатися тільки матуся. Про що мріє матуся?

Діти: щоб дитина булла здорова, щаслива.

Вихователь: так. Правильно, діти, а ще мама благає і просить долю, щоб не спала в дитині Україна. Це означає, щоб дитина завжди пам'ятала свою рідну Батьківщину та виросла справжнім патріотом! А що означає бути патріотом?

Діти: Бути патріотом, любити рідний край.

Як ви думаєте, хто такий патріот? Що треба робити, щоб ним стати?

Вихователь: Молодці!

Літературні твори використовували для проведення полілогів, бесід патріотичного змісту з дітьми дошкільного віку. Найчастіше таку роботу проводили у другу половину дня, на прогулянці або як елемент інтегрованого заняття.

Наведемо приклад такої роботи

Бесіди «Цінності моєї родини» за змістом вірша М. Вінграновського «Сон».

Мета: продовжувати знайомити із творчістю видатного миколаївського поета М. Вінграновського, формувати уявлення про сім'ю, родину, рід.

Вчити аналізувати вірш, знаходити образні слова. Розвивати мовленнєву активність дітей, увагу, стриманість, відповідати реченням, працювати командою. Виховувати повагу до членів сім'ї.

Матеріал: д/вправа «Ромашка», папір, олівці, календарі, Гарбузик.

Словник: квітка-родовід, вчинок, магічний, краєвид, мальовничий, захоплюючий, герой, відважний, цінності.

Хід заняття. Вихователь: Діти, послухайте вірш М. Вінграновського (Читання вірша)

Вихователь: Чому каченя відразу заснуло? Як ми відчули, що каченяті спокійно, затишно біля мами?

Діти: Біля мами спокійно, мама захистить. Мама – найдорожча людина.

Так. Діти, дійсно, мама – найрідніша людина. Які ви знаєте прислів'я про маму? Що треба робити, щоб мама була щаслива?

Д/гра «Моя сім'я» (діти збирають квітку-родовід своєї родини)

Вихователь: Молодці. Головним центром життя кожної людини є ДІМ. Будинок найдорожче місце на землі, він повинен бути наповнений любов'ю, таким щастям, щоб на далеких відстанях ви відчували, що вас там чекають. В кожній родині існують погляди, уявлення про правила поведінки, ставлення до рідних та інших людей, правила спілкування, про якості характеру, які поважають та виховують у родині. Такі уявлення дуже важливі, вони передаються із покоління в покоління та дуже цінуються у родині. Такі погляди називають цінностями.

Вправа «Ромашка» (діти беруть пелюстку та розповідають, які цінності зображені у малюнках)

Наприклад: У нашій родині цінність – любити один одного

У нашій родині цінність – поважати один одного;

У нашій родині цінність – допомагати один одному, бути чесним, працьовитим;

У нашій родині цінність – берегти державні символи України;

У нашій родині цінність – захищати Україну

Вихователь: Молодці, діти. Для батьків найголовніша радість побачити вас здоровими, вихованими. Цінності, погляди, уявлення про норми поведінки українського народу відображені у казках, прислів'ях, приказках.

На наступних заняттях знайомили дітей із сучасними митцями. Оскільки, життєвий досвід дітей ще незначний, а також з огляду на своєрідність процесу сприймання та мислення дуже важливо розповідати дітям здебільшого про сучасну історію міста, а історію подавати з огляду на події сучасності.

Проілюструємо зазначену роботу фрагментами заняття

Заняття з художньої літератури для дітей старшого дошкільного віку. Ознайомлення дітей із творчістю Віри Марущак. Читання «Казки про соловейка»

Мета: поглибити знання дітей про життя і творчість сучасної письменниці Миколаївщини Віри Марущак. Продовжити вчити дітей аналізувати дії казкових героїв, робити висновки, створювати уявлювальні діалоги. Виховувати любов до рідного слова, до рідного краю, історичних надбань українського народу, традицій, співучої рідної мови.

Хід заняття. Вихователь: Ми продовжуємо подорожувати поетичною країною. Сьогодні ми познайомимось з сучасною миколаївською письменницею Вірою Марущак. Народилась вона в районному центрі Арбузинка Миколаївської області. Писати почала ще в шкільні роки. В дитинстві дуже любила читати. Її герої живуть серед нас, а оповідання навчають добру, любити рідну культуру, рідне слово. Віра Марущак нагороджена багатьма почесними званнями та нагородами. Сьогодні я прочитаю вам казку, яку написала В. Марущак. Вона так і називається «Казка про соловейка» (читання казки).

Як зачаклував злий чаклун країну Соловейка? Якою ви уявляєте країну Соловейка? Як соловейко потрапив на чужину? Про що мріяв Соловейко? Як ви розумієте вислів «щеміло серце у соловейко так, немов солі насипали

йому на рану? Про що співав Соловейко в неволі? Як повернувся на рідну землю? Як розумієте вислів «ніякі золоті ланцюги не можуть зупинити любляче серце»? Як Соловейко врятував людей? Як ви думаєте, про що була пісня Соловейка?

Уявлювальні діалоги. Діти, давайте уявимо діалог між Соловейком і злим чаклуном. Діалог між Соловейком і заморським гостем.

Гра «**Комплімент**» Щоб ви сказали Соловейку

Діти: Соловейку, ти сміливий, ти добрий, ти – патріот, ти дуже любиш рідний край, ти – відважний, ти – герой.

Малювання соловейка із казки «Казка про солов'я».

У другій половині дня діти розігрували сюжет казки та придумували її продовження. А одного дня до них завітав Соловейко і попросив придумати йому нові пісні. Діти із задоволення підключились до роботи і стали пропонувати про що можна заспівати пісні. Дітей познайомили із професією композитора. Діти самостійно придумували невеличкі віршики, а на заняттях із музики разом із музичним керівником підбирали музику. Так виникла ідея записати пісні дітей і подарувати їх мешканцям чудової та казкової країни, в якій мешкає сміливий Соловейко. Наведемо приклади.

Таня: Мій рідний край – ти так прекрасен. Я чую як співає мати, як джмеликі шумлять у вишні, як братик мій читає віршик. Мій край – найкращий на землі. Скажи: ти згоден? Ні?

Даня Ш.: У садочку дружно ми живем, зростаєм і край наш прославляєм.

Саша Г.: Соловейко-ти герой. Патріот мій дорогий. Буду я так само землю захищати. Мамо, тато і бабуся я до вас так пригорнуся. Буду я сміливим дуже, захищу свій рідний край!

Знайомство з письменниками рідного краю не тільки розкрило перед дітьми особливості культури рідного краю, виховувало любов до рідного землі, відданість, а й спонукало дітей на другому етапі придумувати власні вірші та оповідання, розігрувати за їх змістом вистави. А в групі з'явилися

карта поетичної країни Миколаївщини, на якій почесне місце зайняли: Микола Глазовий, Микола Вінграновський, Микола Аркас, Людмила Чижова. Віра Марущак, Анатолій Качан, Дністрова Чайка.

Художні твори, які використовували під час експериментальної методики збуджували уяву дітей, формували певні чуттєві образи, наповнювали словник дітей образними словами, прислів'ями. Для систематичної роботи над збагаченням, уточнення та активізації словника дітей словами патріотичного змісту та забезпечення домінування психолінгвістичного чинника нами було рекомендовано вихователям для роботи з дітьми створити на прохання наскрізних героїв Гарбузика та Горобинки скарбницю країни мови: це була самотужкистворена з дітьми шкатулка, в яку діти клали намистинки-слова, які вони вивчали, упродовж проходження тем парціальної програми. Така робота захопила дітей і вихователь запропонував дітям влаштувати змагання: у кожного з'явилася така скарбничка, яку вони виготовили спільно з батьками і в яку вони вкладали намистинки, якщо вивчили нове слово або вислів. В лютому місяці було організоване свято рідної мови, на якій і були і нагороджені переможцями змагання. А ними виявилися всі члени групи.

Дієвим методом на цьому етапі були ігри імітаційного характеру. Саме вони сприяли тільки засвоєнню практичного матеріалу а і забезпечували входження дитини у світ образів і форм. що спонукало дитину до міркувань, пошуку відповідей, сприяло міцному засвоєнню знань дітей, надало можливість відпрацювати дії патріотичного спрямування.

Наведемо приклад такої роботи

Імітаційна гра за змістом твору Юрія Ярмаши «Летюче дерево»

Мета: вчити дітей міркувати, логічно, послідовно, змістовно будувати розповідь, передавати стан казкового герою за допомоги вербальних і невербальних засобів мовлення.

Процедура виконання: Діти розглядають ілюстрації до казки «Рожеве дерево», пригадують сюжет казки. Вихователь пропонує уявити себе рожевим деревом та передати його настрій на початку твору.

Вихователь: Як розмовляло дерево?

Діти: пихато, все не подобалось.

Вихователь: Так, діти правильно. Не цінувало Рожеве дерево все, що знаходилося поруч. Як воно розмовляло з вітром?

Діти: лагідно, улесливо.

Вихователь: Діти, розіграємо діалог Дерева з вітром

(діти відтворюють діалог вітру та дерева)

Вихователь: Молодці, діти! Ви – справжні майстри слова! Давайте поміркуємо, що могло побачити дерево під час подорожі? З ким розмовляло?

(діти обирають картину із торбинки і імітують розмову Рожевого дерева із тим героєм, якого зображено на картинці)

Приклад: Розмова дерева та хмаринки

Хмаринка: Добрий день, незвичне дерево

Дерево: Вітаю, Вас

Хмаринка: куди ви подорожуєте?

Дерево: Подалі від набридлих кленів, берізок

Хмаринка: Ви не будете скучати

Дерево: Не буду. Я хочу як ви, весь час подорожувати

Хмаринка: Так. Я подорожую все життя. Бачу багато заморських країн, але з великим нетерпінням чекаю, коли Вітер почне дмухати в сторону моєї Батьківщини. Там і дихається легше, і серце радіє. Моя сторінка – найкраща.

Вихователь: Молодці, діти. Як змінився настрій дерева на чужій землі?

Чому? Про що мріяло?

(діти імітують розмову дерева та солов'їв)

Вихователь: Про що мріяло дерево, коли поверталось додому? Молодці, діти.

(діти імітують монолог Рожевого дерева)

Пам'ятайте все життя: Кожному мила своя сторона! У народі кажуть: де народився, там і згодився.

Імітаційні вправи ми використовували під час всього етапу експериментальної роботи. Вони збуджували уяву дітей, розвивали мовлення. Їх використовували як під час організованих занять так і в другу половину дня. На тематичній виставці знаходилась поштова скринька, в якій діти знаходили завдання від казкових героїв та наскрізних героїв Калинки та Горобинки. Серед завдань було відтворити розмову між казковими героями, придумай про що мріє сонце, розкажи, про що співає соловейко, роздуми старого дуба, щоб ти сказав Кирилу Кожум'яці. Така робота сприяла накопичення у дітей чуттєвого досвіду, кращому розумінню характеру героя, засвоєння патріотичної поведінки. У другу половину дня дітям пропонували під час самостійної художньої діяльності намалювати листи героям літературних творів, які супроводжувались коментованим мовленням. Під час організації уявлу вальних діалогів цікавою формою було застосування інформаційно-комунікативні технологій . Дітям пропонували вийти на скайп-зв'язок з казковим героєм. Напередодні з дітьми обговорювали кого із казкових героїв вони би хотіли запросити, пропонували подумати про що діти хотіли би спитати, що розповісти, що побажати. Сучасні технології, казковий сюжет спонукали дітей до міркування, планування та сприяли кращому розумінню та засвоєнню літературних творів.

На другому етапі в роботі з дітьми використовували мовленнєві етюди – спеціальні комунікативні ситуації з мовленнєвим матеріалом, які використовували як під час повсякденного життя та і під час організованих занять.

Проілюструємо прикладом

Мовленнєвий етюд «Як Верба золотокоса сумувала»

Мета: формувати в дітей вміння, висловлювати власну думку, розвивати уяву, креативне мислення, виховувати повагу до подвигів героїв, патріотичні почуття.

Хід заняття

Вихователь: Сьогодні, я хочу вас познайомити з легендою «Чому сумує верба». Діти, а ви знаєте, що таке верба? Так, правильно. Це дерево. Давайте його розглянемо. Верба – це символ України. В народі кажуть; «Де верба-там і вода». Дійсно, вербу саджали біля водойм, щоб укріпляти берега річки від руйнування. В традиціях святкування, якого свята зустрічається верба? Існує декілька видів верби: верба козача, верба плачуча. Порівняйте два зображення, на якому з них зображено плачуча верба? Поясніть свій вибір.

Діти: гілочки опущені донизу. Наче схилилась і плаче.

Вихователь: Так, діти, правильно. А коли дмухає вітер та колише гілочки, то здається, що верба розповідає свою сумну історію та плаче. А ви знаєте, що таке легенда?

Діти: розповідь про події, які були давно, схожа на казку .

Вихователь: Так, діти, правильно. *Легенда* – це поетична розповідь про яку-небудь історичну подію, усне народне оповідання про чудесну пригоду, розповідь про те, що відбувалося в незапам'ятні часи. Легенди передаються із покоління в покоління. Вони покликані зберегти у народній пам'яті й передати майбутнім поколінням знання про історичне минуле народу. Сідайте рівненько, слухайте уважно (розповідає, див. додаток Г).

Бесіда за змістом легенди

Про що просили благословення сини?

Чому мати не пускала найменшого сина?

Що він відповів матері?

Чому друзі схиляли голову перед матір'ю?

Вихователь: сумує, верба. Давайте втішимо, заспокоїмо її

Мовленнєвий етюд

Діти: Не сумуй, вербонько, твої діти – справжні герої!

Не сумуй, вербонько, я розкажу тобі веселу казку

Не сумуй, вербонько, твої діти – патріоти

Не сумуй, вербонько, ти красива.

Не сумуй, вербичко, тебе люблять в Україні

Не сумуй, вербичко, ти – символ України.

До запропонованих художніх творів до парціальної програми «Виховуємо патріотів змалку» подано ряд орієнтовних етюдів відповідно їх змісту.

Тема: Розповідання легенди Цвіркун.

Словник: соловейко, трелі, справжні артисти, чарівна пісня, зворушлива, мелодійна, мелодія надзвичайної краси, крилатий вираз «Співає як соловей».

Хід заняття. Вихователь: Діти, до нас сьогодні в гості завітав Гарбузик. Він приніс нам легенду. Що таке легенда? Послухайте легенду і подумайте, яку назву можна придумати до цієї легенди.

Читання легенди. За що любили хлопця? Про що співав хлопець у своїх віршах? Що прославляли у кожній пісні? (рідний край) Що відповів хлопчик на запитання Як йому вдається писати такі гарні пісні? А ви як гадаєте, у чому секрет таланту хлопчика? (він дуже любив свою земля, свій рідний край). Так, діти правильно. А як можна назвати хлопчика за його віддану любов до рідного краю? (патріот) . Діти, а чи можемо ми із легенди уявити, яка була зовнішність у хлопчика? А давайте, уявимо і спробуємо розповісти про зовнішність та риси характеру хлопчика.

Даня Ш.: Я думаю, що хлопчик мав русяве волосся, невеличкий на зріст. У нього дуже красиві очі, тому що хлопчик добрий, а ми вивчали прислів'я, що Очі-це дзеркало душі.. Він одягнутий у сорочку-вишиванку, а руки у нього соплка. Хлопчик ходить тихенько, не поспішаючи, щоб побачити як стає сонечко, почти, як співають пташки, розпускаються квіти.

Даша П.: А я думаю, що у хлопчика чарівна усмішка, тому що він посміхається всім кого зустрічає, бо він любить свій рідний край. Саша Г. А я думаю, що хлопчик сміливий, тому що він не злякався злого володаря.

Соня Г.: А ще хлопчик справжній патріот, він відданий своїй країні, він не захотів співати на чужині, навіть під страхом смерті.

Вихователь: Дякую діти, гарно намалювали портрет хлопчика. А давайте з вами уявимо, про що розмовляли злий володар і маленький хлопчик з України і розіграємо з вами уявлю вальний діалог.

Діти складали уявлю вальний діалог.

Володар: Чув я що ти гарно співаєш

Хлопчик: Так може співати кожен

Володар: І я? Спочатку заспівай мені своїх пісень, а потім навчи співати мене

Хлопчик: Я не можу засівати, бо сумую за рідним сонечком, травою, квітами, деревами, сонячним сяйвом.

Володар: ти обманюєш мене! Сонце, місяць, квіти навколо однакові. Я дам тобі багато золота. Заспівай.

Хлопчик: Я не можу, на чужині моє серце мовчить!

Володар: Навчи мене співати так, як співаєш ти

Хлопчик: Ти не зможеш співати, бо у тебе зле серце і батьківщина в ньому мовчить.

Вихователь: Молодці, діти. А хто з вас чув як співають цвіркуни? Я для вас записала спів цвіркуна, послухайте його, та розкажіть, що ви почули в його піснях.

Розповіді дітей.

Петрик В.: Коли я слухав спів цвіркуна, я пригадав літо, безкрає пшеничне поле, серед яких, наче оченята виглядають волошки. Я запитав, чому волошки на пшеничному полі, а бабуся сказала: Там, де Хлібне поле там волошки трохи. Я подумав: Яка ж красива моя Україна!

Даня Ш.: Коли я слухав цвіркуна, я уявив як козаки захищали нашу землю, мені почулося як ляскають мечі, та співає козацьку пісню

Даша П.: А я згадала вечір в бабусиній хаті. На небі сіяли зірки, небо було темне, темна, за вікном співав цвіркун. Я запитала у бабусі що він співає, а вона каже це він допомагає мені розповідати тобі цікаві казочки.

Карина Д. А я почула в цій пісні звуки сопілки.

Вихователь: Молодці, діти гарно розповідаєте. Діти, давайте поміркуємо, а кого у нас в групі можна назвати патріотом

Д гра «Мій друг патріот».

Накопичені знання діти закріплювали за допомоги дидактичних вправ та ігор. Проілюструємо прикладом.

Дидактична гра «Склади пазл»

Хід гри: Дітям пропонують за вказівкою вихователя зібрати герб; Миколаєва, Первомайська, Снігурівки, України та назвати його символічне значення.

Дидактична гра «Наші символи»

Мета: закріпити в дітей знання про державні символи України; розвивати пам'ять, мислення.

Обладнання: розрізані на 5–6 частин картки із зображенням герба, прапора (для ускладнення дати 2–3 зайві частини).

Хід гри. Запропонувати дітям зібрати необхідне зображення. Гра може проходити у вигляді змагання, як в індивідуальній формі, та і за підгрупами. Команди або окремі діти не лише збирають відповідне зображення, а й розповідають про походження державних символів.

Дидактична гра «Що тут зайве»

Мета: закріпити уявлення дітей про народні свята, їх традиції та звичаї; виховувати інтереси до національної культурної спадщини свого народу.

Матеріал: картинки, символи свят.

Хід гри. Вихователь пропонує дітям розглянути ілюстрації. Художник переплутав свята і зробив багато помилок. Давайте виправимо помилки і наведемо лад (діти називають, що зображено неправильно).

В кінці проходження теми вихователь пропонував дітям провести екскурсію до тематичної виставки, розповісти про виставлені експозиції, пригадати роботу, яку проводили під час опанування теми, розповісти, що більше всього сподобалось. Слід зазначити, що у дітей була можливість за допомоги фішок визначити ту форму роботи, яку вони би хотіли повторити.

Наприклад: прочитати твір, намалювати, послухати музику, переглянути відео, зателефонувати казковому герою, провести виставу, обговорити тему. Така робота також сприяла накопиченню досвіду дітей, рефлексії та міцному засвоєнню знань.

На другому – діяльнісно-творчому етапі збагачували чуттєвий досвід дітей, поглиблювали знання старших дошкільників з історії, символіки, звичаєвості, легенд рідного краю, розвивали вміння дитини висловлювати свої почуття, володіти своїми емоціями, адекватно використовувати в мовленні слова національно-патріотичного змісту, формували патріотичні почуття (повага до державних і національних святинь; шанобливе ставлення до рідної мови, української звичаєвості; гордість за бойові та трудові подвиги рідного народу). Провідною формою роботи на цьому етапі виступили інтегровані заняття (з художньої літератури, рідного мовлення, малювання, музики).

На цьому етапі увагу спрямовували зокрема на ситуації успіху (І. Бех, І. Єфімова, В.Ільїн, Л.Спірін та ін.), що дозволяли дітям старшого дошкільного віку отримувати задоволення від виконання різноманітних завдань і вправ, активної участі у заходах. Дітям пропонували підготувати виставу для гостей, записати телепередачу для дітей молодшого дошкільного віку, створити виставку, підготувати подарунки до Дня незалежності, взяти участь у конкурсі на найкращого читця, «Хто найкращий знавець України». Ситуацію успіху допомагали створювати наскрізні герої Гарбузик та Горобинка з Калинкою для яких діти створювали вистави, читали вірші, малювали. Зауважимо, що на цьому етапі продовжували збагачувати та активізувати словник дітей словами патріотичного змісту. З цією метою продовжували використовувати скриньки скарбів рідної мови, намистинки золотого кольору дітям вручали Гарбузик та Горобинка за знання прислів'їв, приказок, найбільш влучне використання слів патріотичного виховання під час складання розповідей тамініатюр.

З-поміж методів і прийомів на другому етапі застосовували: творчі ігри, подорожі-презентації (до країни Мови, сорочинських майстрів, Запорізької Січі), квест-подорожі («Скарби рідного міста», «Бабусина хата»); словесний коментар до власних малюнків, ігри-драматизації, дидактичні ігри, створення пластилінового мультфільму за змістом творів патріотичного змісту; з-поміж технологій – STREAM, ІКТ (ІКТ-гра «Дива нашого міста») та АРТ, за допомогою яких діти спільно з вихователькою створювали колажі, комікси, нові казки, віртуально подорожували різними містами, музеями України, побували на гостинах у відомих українських митців.

На другому – репродуктивно - діяльнісному етапі робота з розвитку зв'язного мовлення відбувалася за таким алгоритмом: читання літературних творів – планування роботи за допомоги тематичної виставки – обговорення проблеми під час ранкової зустрічі – бесіди за змістом теми-малювання за змістом літературних творів – проведення занять в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності – інтегровані заняття – підсумок (літературні ранки; розваги, конкурси, переглядання портфоліо- екскурсії до виставки та інш).

На другому етапі експерименту на заняттях в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності та інтегрованих заняттях, під час повсякденного життя намагались поєднувати набуті дітьми знання за допомоги практичної діяльності дітей (залучали дітей до активної участі у соціально значимих акціях, у відзначенні свят та визначних подій, виготовлення малюнків для ветеранів, батьків, іграшок для молодших, висаджування квітів, допомога дорослим та інш). Зазначимо, що на другому етапі продовжувалась реалізація педагогічних умов експериментальної методики: забезпечення домінування психолінгвістичного чинника у структурі художньо-мовленнєвої діяльності, спрямування методів і форм організації художньо-мовленнєвої діяльності, що ґрунтується на інтеграції різних знакових систем (мова, література, музика, театр, образотворчого мистецтва на усвідомлення дітьми національно-патріотичної поведінки, реалізація педагогіки партнерства та

створення атмосфери емоційно-творчої насиченості занять, що припускає перенесення засвоєних знань у практичну діяльність.

Проілюструємо як реалізовувався запропонований алгоритм роботи та педагогічні умови на другому етапі експериментальної методики під час опрацювання теми «Свята моєї країни» парціальної програми «Виховуємо патріотів змалку».

Під час ранкової зустрічі вихователь організував бесіду «Як ви провели вихідні».

Фрагмент бесіди

Вихователь: Доброго дня, діти. Коли я сьогодні поспішала до вас, мені здавалося, що природа радіє разом зі мною. Наші берізки на подвір'ї привітно склонилися у привітанні, ласкаво шелестіли молодими листочками, травичка усміхалася різнокольоровими фіалковою усмішкою, а пташки співали якимось по особливому, святково. Здавалось, що не тільки люди, а і все навколо наповнюється передчуттям свята. Ви уже знаєте, до якого свята ми готуємось?

Після проведеної бесіди вихователь привернув увагу дітей на тематичну виставку. Що нового з'явилося? Чи відомий вам цей інструмент? Чому на виставці з'явилися яєчка, борошно, фарби? Діти робили висновок, що на цьому тижні ми будемо дізнаватися багато нового про традиції святкування Великодня. Вихователь запропонував дітям створити карту ідей, на якій зобразити, що ми вже знаємо про традиції святкування Великодня, а що нам необхідно ще дізнатися. Карту створювали за допомоги колажу. Діти спланували таку роботу: дізнатися про секрети розписування писанки, вивчити вірші, пісні, навчитися розписувати писанку та дійшли висновку, що для реалізації поставлених завдань у дітей ще недостатньо знань. Діти зайнялися пошуком інформації про традиції святкування Великодня в Україні. Виставка почала поповнюватися матеріалом: поступово з'явилися репродукції картин, різні види писанко, крашанок, альбоми зі зразками розписування писанки, карта мальовничої України, на якій діти за допомоги

наліпок прикріплювали писанки певного регіону. Розширювали уявлення дітей на інтегрованих заняттях Наведемо приклад такого заняття

Інтегроване заняття

Тема: «Великоднів писанки»

Мета: продовжувати ознайомлювати дітей з народними традиціями святкування Великодня, розширити уявлення дітей про народне мистецтво-писанкарство, познайомити із символічним значенням візерунків та кольору, розвивати зв'язне мовлення, бажання дізнатися про народні традиції святкування Великодня. Виховувати інтерес та повагу до історичного минулого нашого народу.

Словник: галунка, трав'янка, мальованка

Попередня робота:

Хід заняття

Вихователь: Сьогодні ми з вами поговоримо про традицію розписування яєчок.

Гарбузик: Цікаво, а чому на Великдень прикрашають саме яєчка?

Ось послухайте легенду (читання легенди)

Так, правильно. Великдень – це свято радості, надії, пробудження природи. Ми багато з вами читали легенд про це свято. Давайте пригадаємо, з яким ім'ям пов'язане це свято. Правильно, Ісус Христос – заступник, свята людина. Які традиції святкування Великодня ви знаєте?

Послухайте вірш

А ось як згадує про традиції святкування Великодня Марія Гринченко.

Вихователь показує дітям крашанки, писанки, дряпанки та крашанки. Чим вони відрізняються? Так, одні просто пофарбовані, інші розписані, а є такі, на яких зображені крапочки. Може, хтось із вас знає, як називаються ось ці яєчка? Так, правильно, це – крашанка, бо вона просто пофарбована, а це – крапанка, бо прикрашена крапками, а ось це яєчко називається – писанка. Як ви думаєте чому? Молоці, дійсно, на них намальовані різні візерунки. А

червону крашанку називають галунками, а ще є трав'янка так називають яйце, на якому залишаються відбитки від листочків рослин. І крашанки, і писанки, і крапанки готують до Великоднього свята.

Якими словами можна описати їх?

Писанки малюють майстрині – писанкарки. Візерунки, кольори, якими прикрашені писанки – незвичайні, кожний елемент візерунка – певний символ, у якому криється таємниця. Хочете дізнатися про таємницю візерунка? Тоді слухайте уважно.

Використовуючи мультфільм-презентацію вихователь розповідає дітям про символи, якими прикрашають писанку.

Розписувати писанку дуже відповідальна справа. Розписувати писанку треба у гарному настрої, з добрими думками, у чистій прибраній хаті. Щоб писанка була гарна, потрібно багато уміння, терпіння і праці.

Розписували писанки за допомогою писачка і воску. Діти, а ви хочете навчитися розписувати писанки? Ми обов'язково спробуємо розписати писанки, але сьогодні потренуємось розписувати картонні заготовки.

(діти обирають символи, які хочуть зобразити і створюють візерунки)

В кінці заняття діти обговорюють свої вироби, пояснюють зашифрований зміст своїх писанок.

Діти в традиціях святкування Великодня були різні ігри з писанками, які проводилися на подвір'ї. Сьогодні я познайомлю вас з грою «Знайди писанку», «Вербова дощечка»

Зазначимо, що роботу по ознайомленню дітей з традиціями святкування народних свят продовжували у другу половину дня: віртуальні подорожі до музею писанки, розучування віршів, народних ігор, пісень, підготовка свята для малят, проведення дидактичних ігор, придумування казок та їх драматизація, виготовлення крашанок та великодневих ляльок.

Проілюструємо прикладом створення нової казки. Вихователь запропонував дітям придумати казку для малюків і розіграти її.

Вихователь: Діти, що необхідно, щоб показати театр. Так, правильно придумати сценарій.

Діти із задоволенням долучилися до цієї роботи. Так спільно, вони придумали історію про пригоди Писанки. Дітям дуже сподобалась казка Т. Коломієць «Гарна хатка у Курчатка» і вони вирішили на її основі придумати казку про писанку «Як хатинка писанкою стало».

Жило собі на світі маленьке курчатко, була у нього гарна хатинка. Одного разу напередодні Великодневих свят на гілку берізки сіла сорока і затріщала, що всі навколо прикрашають яєчка, а твоя хатина залишилась не розфарбованою. Ой засмутився зайчик, а я не вмію розписувати писанку, да і фарби у мене немає. Як же я буду святкувати Великдень. Не засмучуйся каже сорока, треба попитати у лісових мешканців може вони тобі допоможуть.

Узяв курчатко торбинку і відправився у подорож. Іде він по стежинці і бачить поле із яскравих жовтих кульбабок. Хитаються вони на вітру, наче танцюють і пісеньку співають. Так це було красиво, що курчатко подумало: Ось би мені такий колір на писанку.

О прекрасні квіти, подаруйте мені свого кольору для писанки.

Добре відповіли кульбабки ми подаруємо тобі жовтий колір, але ми не були би такими яскравими, як би не наша матінка сонечко. Воно зігріває нас і напоює цілющою силою. Намалюй на писанці сонечко

Добре відповіло курча. Захитали кульбаби голівками і подарували жовту фарбу. Поспішає курчатко, в'ється стежка і завела курчатко до лісу. Які красиві дерева, як виблискують їх листочки на сонці, яку приємну прохолоду дарують. Ось би мені цей колір для писанки.

О кремезні дуби, подаруйте, будь ласка, зелений колір для писанки. Добре, курчатко, але ми би не були такими кремезними, якби не матінка земля, вона напуває нас цілющою силою. Зобрази, будь ласка, землю.

Добре пообіцяло курчатко.

Поспішає воно далі побачило як красиво посміхають до нього червоними щічками сестрички – сунічки.

Сунички, подаруйте мені с яскравий червоний колір . Добре кажуть сунички, але ми би не вирости і не раділи сонечку, якби не дощик, який напуває нашу землю. Намалюй на писанці, дощик.

Добре, пообіцяло курча.

Ось вже і низько сонечко над землею. На землю опускається вечір. Втомилося курча, час повертатися додому. Підняв він очі і побачив сине пре синє небо, неначе волошки та фіалки розквітали так високо.

Небо, подаруй мені для писанки свого кольору синього. Добре каже небо, але таку красу створюють маленькі зірки, які живуть ось тут на небосхилі. Намалюй їх на писанці. Повернулося курчатко додому. А вранці взялося до роботи. Взяло писачок у руки і розписало хатку.

Так заграла, засяяла хатка кольорами, що всі зійшлися подивитися на неї. Тут і сорока повернулася.

Ось так диво це не хатка, а справжня писанка, курчатко!

Як же звуться кольори? Запитаймо в дітвори. Хто їх зможе всі назвати в хатці будуть гостювати.

Далі діти прийшли до висновку, що їм необхідно розподілити ролі, придумати декорації, написати афішу, запросити малюків, придумати для них подарунки. До роботи долучилися батьки, які допомагали дітям виготовити костюми, створити книжку великодневих казок, написаних дітьми, яку вони подарували малятам. Така підготовка сприяла не тільки закріпленню знань про українські свята, а і сприяла великій мотивації та формуванню усвідомлення своєї національної приналежності та сприяла відтворенню своїх знань у творчій діяльності.

Але найбільшого задоволення отримали діти під час майстер-класів, коли вони разом з батьками навчалися розмальовувати крашанки та створювати великоднєву ляльку –мотанку. Проілюструємо прикладом.

Фрагмент спільної роботи дітей, батьків та вихователя «Розмалюємо писанку»

Вихователь: Наші дорогі батьки, раді вас вітати у нашої світлини. Сьогоднішню зустріч для вас підготували діти. Вони так багато дізналися про традиції святкування Великодня, що готові поділитися з вами.

(діти проводять екскурсію по тематичній виставці)

Діти розповідають про виготовлення фарби та виготовляють їх разом з батьками.

Проводиться гра «Розшифруй побажання» (діти створюють їх за допомоги символів, а дорослі пробують їх розшифрувати)

На свято приходить Гарбузик. Просить допомогти батьків визначити хто із дітей найкращий знавець великодних традицій

Діти виконують завдання, які приніс Гарбузик, а батьки їх оцінювали.

Під час проведення конкурсу «Хто знає більше слів та прислів'ї про Великдень» діти називали такі: писанка-дивосвіт, писаночка червоненька, писанки чарують, символи, писанкарка, гарна писанка, писанка-колисочка. Писанка в серці, писанка-оберіг, пишні пасочки, святковий настрій, святість, великий день, писачок, майстриня, воск, Таврія, «Христос Воскрес», «Воістину воскрес», Великий день, звичай, чарівне яечко, кошук, мереживо, мальованка, пасха, паска; «Красна річка берегами, а Великдень – пирогами», «Діждалися ми паски, а далі діждемо і Божої ласки», «На Великдень і крашанки цілуються»

Гарбузик зазначив, що він бачить як багато діти знають про Великдень час розкрити секрет інструмента, який знаходився на тематичній виставці – це писачок і сьогодні ми будемо вчитися розписувати писанки справжніми писачками і створювати власні крапанки та писанки.

Діти спільно з батьками, використовуючи віск, писочок, фарби створювали самостійно. Діти ще довго в групі обговорювали як вони розписували писанки разом з батьками.

Зазначимо, що ефективною формою роботи з національно-патріотичного виховання на другому етапі виступили інноваційні технології. Так, за допомогою ІКТ-технології діти спільно з вихователем створювали

колажі, комікси, нові казки, віртуально подорожували різними містами, музеями України, завітали в гості до відомих українських митців. Використання STREAM-технології вплинуло на розвиток критичного мислення старших дошкільників, вміння спостерігати, діалогічний характер спілкування в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності. Проілюструємо прикладом з теми парціальної програми «Символи моєї Батьківщини».

Заняття з використанням STREAM-технології

Тема: Цілющі квіти рідної Землі

Мета: вчити дітей спостережливості, підбирати синоніми, використовувати в мовленні образні слова, продовжувати знайомити дітей із цілющими властивостями квітів. Виховувати любов до рідної природи, рідного краю.

Хід заняття: Вихователь: Діти, сьогодні ми будемо досліджувати цілющі квіти нашого рідного регіону – Півдня України. Дізнаємось як використовував цілющі властивості квітів і трав, які виростили на нашій благодатній землі. Готові подорожувати? Тоді вперед! Подивіться на ілюстрацію, що на ній зображено? (квіти)

Вихователь: Чи знали ви, діти, що раніше біля кожної української хати мали рости ружа, шавлія, любисток, м'ята, чорнобривці, нагідки. Українці вірили, що вони лікують не тільки від хвороб, а й надають силу всім, хто за ними доглядають. Після тяжкої праці біля квітника збиралися перепочити, спланувати наступний день.

Послухайте вірш миколаївської поетеси Людмили Чижової «Квіти України»

Вихователь: З чим порівнює квіти України автор? (з піснею про волю й надію, ясна-квітка легенда красива)

Давайте пригадаємо, які цілющі квіти ми з вами знаємо

Діти: чорнобривці, ромашка, мак, М'ята, нагідки.

Вихователь: В чому їх цілюща сила?

Вихователь: Так, правильно, діти кожна травинка, яка росте на нашій землі має свою силу. На потрібно знати цілющі властивості кожної травинки, прислухатися до природи, відчувати її серцем, а значить відчувати рідну країну.

Я хочу познайомити вас з цікавою квіткою материнкою. Давайте її розглянемо. На що вона схожа?

Вихователь: Материнку разом з чередою, ромашкою кидали в купіль, щоб дитинка була здоровою, спокійною. Від якого слова пішла назва?

Так, діти, дійсно схоже зі словом мати. Яка матуся? Як ви думаєте, що символізує квітка з такою назвою?

Діти: материка як мати символізує доброту, квітка схожа на слово мама, тому символізує ласку, біля мами спокійно, затишно, а значить і квітка теж про спокій та затишок.

Вихователь: Молодці, діти, є ще одна квітка, пов'язана з маленькою дитиною. Послухайте вірш Л. Чижової «Квіти дитинства»

Читання вірша.

Вихователь: Як описує поетеса цю квітку, Яка її назва? Для чого її використовують. Так, правильно. Ви бачите, як спостережливий наш народ, як він вивчав властивості трав і давав їм влучні назви. Спробуйте знайти цю квітку за описом у вірші. Послухайте вірш ще раз.

Молодці! Правильно обрали квітку сон-трави. Рухаємось далі. І знову звучать вірші Л. Чижової

Посаджу біля хати я барвінок хрещатий. Він як мамини очі, зацвіте голубим. І дитинство крилате, й рідна батькова хата – все у серці сплететься й не розтане, мов дим.

З чим порівнює цвіт барвінку поетеса. Де ж ця квітка? Так. Правильно. В народі вважалося, що той, хто посадив біля хати барвінок, дочекається щастя, саме тому він ріс біля кожної хати. І кожний українець, коли зустрічав барвінок згадував рідну хату та рідну маму.

Рухаємось далі. Є ще одна квітка з дивовижно назвою Любисток . Як ви думаєте з чим пов'язана назва цієї квітки.

Дійсно, назва любистку пішла від слова люби мене. У любистку купають дівчат, щоб їх, як виростуть, любили хлопці. В народі кажуть: З любистку коса шовкова, З любистку дівка здорова

У любистку мати донечку купала,
щоб міцне здоров'я на все життя мала
Щоб зростала люба донечка вродлива
і була у неї доленька щаслива.

Мовленнєвий етюд «Я-цілюща квітка»

Діти, пропоную вам обрати квітку, яка вам сподобалась. Уявіть себе нею і розкажіть нам про себе.

Молодці, діти. Як ви багато знаєте.

Д/гра «Впізнай за запахом»

Д/гра «Впізнай за описом»

Народ використовував цілющі властивості трав у лікуванні багатьох хвороб. Зараз зима і нам можна спробувати приготувати за народним рецептом чаї, які захищають від застуди та укріплюють імунітет.

Діти за таблицями створюють лікувальні суміші для чаїв.

Вихователь: Наша подорож закінчується, але ми обов'язково будемо дізнаватися про властивості квітів нашого південного регіону.

У групі за допомоги ІКТ-технологійми створили онлайн книгу квітів Півдня України, а на ділянці садочку з'явився квітник із цілющих квітів України.

Проілюструємо фрагментом заняття з використанням інноваційних технологій.

Заняття з використанням STREAM, ІКТ-технологій з теми парціальної програми «Моє рідне місто – Миколаїв»

Тема: Подорож до музею суднобудування та флоту

Програмовий зміст: поглибити знання дітей про місто Миколаїв та про

музей суднобудування та флоту, про професії суднобудівників. Познайти з іменами видатних флотоводців, які внесли свій вклад в розвиток суднобудування на Миколаївщині та з художніми творами, присвяченими праці суднобудівників. Збагачувати словник приказками та прислів'ями про працю та працьовитих людей. Розвивати винахідливість, уяву, критичне мислення. Виховувати любов та повагу до рідного краю, до людей праці.

Матеріал: альбом Музею Суднобудування та Флоту, карти міста; відеофільм «Миколаїв», Гарбузик.

Словник: судно, суднобудування, суднобудівна верф, зварник, проектувальник.

Хід заняття. Вихователь: Діти, як ви думаєте, чому наше місто називають містом корабелів?

Вихователь: Так, навіть на гербі нашого міста зображено корабель, що свідчить про те, що вся історія виникнення нашого міста пов'язана з суднобудуванням. Діти, а ви любите подорожувати? Ми відправимося до музею і він як Чарівний корабель часу перенесе нас у минуле, щоб побачити, як зароджувалося наше місто і чому воно зародилося саме тут. (Вихователь звертає увагу дітей на карту).

У минулому штабі Чорноморського флоту в місті Миколаєві. Це єдиний в Європі музей суднобудування і флоту. Експозиція музею демонструє розвиток кораблебудування в Причорномор'ї від найдавніших часів і до сучасності. Тут знаходяться близько 100 моделей кораблів. У музеї представлені моделі першого корабля Миколаївської судноверфі - гарматного фрегата "Святий Миколай", відомого гарматного брига "Меркурій", революційного броненосця "Потьомкін", нового авіаносного крейсера "Київ" і багато інших. Тут представлені справжні фрагменти старовинних суден, цікаві навігаційні прилади, дуже рідкісні карти і документи. Перед будівлею музею суднобудування знаходиться велика алея відомих флотоводців. Перший корабель, який побудували у Миколаєві – це "Святий Миколай". Також на цій верфі побудовані та спущені на воду інші

кораблі: "Святий Павле", "Катерина II", "Князь Потьомкін Тавридський", "Лісний", "Фрегат" та багато інших. Щоб побудувати корабель, потрібно залучити до праці багато людей різних професій.

Вихователь: Які суднобудівні професії ви знаєте? (судовий збірник, проектувальник, розмітник, інженер, газорізальник, зварник, столяр, маляр, електрик, кранівник, коваль, стропальник, токар, слюсар).

- Давайте, пригадаємо що саме робить людина тієї або іншої професії?

Д/гра «Хто що робить»

- Зварник – зварює деталі корабля.

- Кранівник – піднімає вантажі.

- Маляр – фарбує палубу.

- Токар – виточує деталі.

- Слюсар – ремонтує станки.

- Проектувальник – проектує кораблі.

Вихователь: Молодці, діти. Я пропоную вам сьогодні стати кораблебудівниками і створити свій власний корабель. Давайте сплануємо свою роботу і розподілимо ролі.

(діти обговорюють план, аргументують, чому саме з проектування необхідно починати будувати корабель)

Вихователь: Молодці, діти, план у нас є. Давайте міркувати, який ми корабель збудуємо?

(діти розглядають види водного транспорту та обґрунтовують свій вибір)

Молодці, справжні корабелі! А як же нам створити проєкт корабля?

Діти: можна намалювати, можна створити схему, можна проєкт зробити із конструктора.

(діти різними способами створюють проєкти кораблів)

Вихователь: Нам необхідно вирішити, з якого матеріалу наш корабель не буде тонути. Перед вами багато різних матеріалів.

(діти досліджують властивості матеріалів, обирають необхідний та створюють власний корабель).

У другу половину дня діти придумували та обґрунтовували свій вибір назви корабля, презентували його іншим. А на наступних етапах придумували історії подорожей власноруч створених кораблів.

Наведемо приклади розповіді дітей.

Аліна Г. Мій корабель – «Миколаїв». Він буде прославлять наше місто. Він буде плавати по далекими морям.

Саша Г. Мій корабель «Мама». Я дуже люблю мама і хочу, щоб мій корабель мав таку назву.

Женя П. Мій корабель « Гетьман Хмельницький». Мені подобається його сміливість. Він був гетьманом.

На образотворчо-мовленнєвих заняттях діти зображували, придумані історії та супроводжували малювання коментованим мовленням.

Зауважимо, що значне захоплення викликало у дітей участь у квестах-подорожах. До проведення квестів залучали батьків. Квести проводили за таким алгоритмом: визначити тему, мету, обрати вид квесту (лінійний, коловий, штурмовий), написати сценарій, розробити маршрут, підготувати реквізити, придумати завдання. Учасником квестів були постійно діючі герої Гарбузик та Горобинка. Під час квестів ми намагались дотримуватись інтеграції різних знакових систем: мови, музики, театру, образотворчого мистецтва та літератури).

Проілюструємо прикладами.

Квест-подорож «Козаки на Миколаївщині»

Програмовий зміст: поглибити знання дітей про історію України за часів козацтва. Вправляти дітей у малюванні постаті людини-козака. Розвивати пам'ять, мислення, увагу, зв'язне мовлення, дрібні м'язи рук. Виховувати повагу до традицій та історії України, гордість за героїчне минуле нашого народу.

Матеріали та обладнання: пластилін, різні види круп, зразок, дощечки для ліплення, серветки, кольоровий картон, ноутбук, мультимедійний проектор.

Попередня робота з дітьми: читання легенд про козаків, розгляд ілюстрацій.

Хід заняття

Вихователь: Діти, давайте пограємо в гру «Так- Ні.» Будьте уважні

- Слово «козак» означає Вільна людина
- Козаки оселилися на острові Хортиця)
- Козацьке поселення називається Запорозька Січ
- Козаки замість штанів одягали Шаровари
- Зачіска козаків називається Оселедець
- Козацькі човни називались Чайки
- Що робили козаки? (воювали з ворогами, обороняли свою рідну землю, займалися військовою підготовкою, веденням господарства, тренувалися, співали пісні та танцювали)
- Які риси характеру були притаманні козаку? (добродушність, безкорисливість, щедрість, щирість, дружелюбність. Особливо козаки цінували власну свободу)
- Що найбільше любили козаки? (свою землю, Україну і волю)

Вихователь: Діти, вже багато знаєте про козаків. А чи знали ви, що на території Миколаєва знаходилось поселення козаків. Саме з Миколаївською областю пов'язаний останній шлях гетьмана Івана Мазепи. Ми можемо сміливо вважати вас, маленькими козачатами – нащадками справжніх козаків.

- Сьогодні ми поговоримо про козацьких ватажків – гетьманів. Гетьман – найвищий військовий керівник козацького війська. Потім обраному гетьману вручали булаву – символ козацької влади.

Першим гетьманом війська Запорозького був Дмитро Вишневецький. Він х на острів Хортиця заснував Запорозьку Січ. Був дуже сміливим і безстрашним, за нього вороги пропонували дуже великі гроші. Одного разу його в поході зрадили, турки захопили його в полон. Довго мучили, катували, а потім убили. Щоб зберегти ім'я героя, люди склали про нього багато пісень.

Д/ гра «Я - козак» (діти розповідають, які козаки за вдачею)

Діти: Козаки були: сильними та хоробрими, вигадливими, кмітливими, винахідливими, освіченими.

Вихователь: А наймудрішим був Петро Сагайдачний пішов у похід на турків через Дніпро у Чорне море.

Вихователь: На чому попливли козаки у похід?(Діти поміж водного транспорту обирають козацьку «чайку»)

«Чайка» - це дуже легкий та маневровий човен, ним було легко керувати. «Чайки» майстрували з верби та липи. Смолили, щоб не було видно серед хвиль. Дуже швидко ставили козаки вітрило за потреби. Збереглася легенда про цей похід. Ось послухайте! Читання легенди

Славетний гетьман, визволитель України, засновник Козацької держави Богдан Хмельницький знав і українську, і польську, і російську, і латинську, і турецьку, і французьку мови. У школах увагу приділяли не тільки, письму, математиці та мовам, а й фізичному вихованню: загартовувалися – обливалися водою, дотримувалися режиму дня, училися влучно стріляти, сидіти на коні, володіти шаблею. Завдяки своєму хисту та любові до Батьківщини зміг гетьман Богдан перемогти ворогів.

Фізкультхвилинка

Хто згадає, як називали козацьких ватажків? (*Гетьман*)

- Який символ влади гетьмана? (*Булава*)

- Я пропоную вам на згадку про подорож намалювати козацьких гетьманів Використання коментованого мовлення

Зразки розповідей дітей

Даня Ш. Мого козака звать Данііл Непереможний. Він сміливий, чесний і ніколи не програє. Він дуже любить свій рідний краї і захищає його від ворогів.

Даша П. Я знаю, що козаками ставали тільки чоловіки, але у мене козак – жінка. Моя сестра те ж військова, вона захищає Україну. Я теж буду військовим.

У другу половину дня вихователь запропонував створити комікси із створених дітьми сюжетів та малюнків. Така робота захопила дітей і сприяла формування у дітей наслідувати подвигів козаків

Саша Г. Я намалював двох козаків. Вони друзі і змагаються у спритності.

Ігри драматизації: Обираємо гетьмана.

Квест «Степ та воля – козацька доля»

Мета: розширити та поглибити уявлення дітей про козаків, особливості укладу життя в Запорізькій січі, формувати уявлення про історичну пісню. Познакомити дітей із значенням слова «хоругви» та «гідність». Розвивати вміння застосовувати набуті знання під час виконання пісні. Виховувати любов до історії України, її героїв, української народної пісні та шанобливе ставлення до культури свого народу.

Словник: хоругви, гідність, козак, Запорізька Січ.

Матеріал: карта-схема, модель Запорізької Січі, українська народна пісня «Сорока-ворона», «Ой на горі жінці жнуть», пісня «Добрий день, матусю Україно», слова Н.Рубальської; мультимедійна презентація.

Хід квесту. Створення ігрової ситуації

Вихователь: Про українських козаків знають в усьому світі. А що знаємо ми про Запорізьку Січ? Давайте пригадаємо, що нам відомо про козаків?

Діти: козак означає вільна людина, козаки захищали українську землю, козаки жили на Запорізькій січі, будували курені.

Вихователь: Молодці. Діти, а ви би хотіли побувати на Запорізькій січі та дізнатися більше про українське козацтво? (Діти: так!).

Вихователь: Отже, відправляємось у подорож, але ця подорож незвичайна. Під час подорожі ми повинні знайти відзнаки козацтва, а допомагати у подорожі нам буде українська пісня.

Перше завдання: Послухайте уважно мелодію. Впізнайте її назву (грає українська народна пісня «Сорока-ворона»). Розігрування забавлянки. Про які страви йдеться? У козаків також були улюблені страви: куліш, галушки, мамалига.

Дидактична гра «Приготуємо обід для козаків» (на мультимедійній презентації з'являються продукти, а діти повинні здогадатися, які страви з них можна приготувати. Наприклад: сало, пшоно, цибуля, сіль – куліш; кукурудзяне борошно, сир, сало, цибуля, бринза – мамалига).

Вихователь: Молодці, діти. Відправляємось далі. Наступна мелодія. Слухайте уважно (грає гімн України). Як називається ця урочиста пісня? Хто написав слова до гімну? Які державні символи ви знаєте? (Діти відповідають). На Запорізькій січі також були символи влади – це прапор, який називався хоругвою. Давайте розглянемо його.

Дидактична гра «Словограй»

Мета: поповнити словник дітей епітетами, образними словами патріотичного змісту, формувати почуття приналежності до свого народу.

Хід гри: Діти, поміркуйте та підберіть слова, які допомогли зрозуміти, що таке хоругва.

Вихователь: Діти: прапор, оберіг, символ, влада, воля, стяг, свобода.

Молодці! А ще підберіть слова, які допоможуть зрозуміти, яка хоругва.

Діти: героїчна, козацька, військова, символічна, вільна.

Вихователь: Молодці, діти! Рухаємось далі.

Наступна зупинка: (звучить пісня «Добрий день, матусю Україно», слова Н.Рубальської) . Про що йдеться у цій пісні? Так, правильно про любов до рідної Батьківщини – України. Для козаків найголовнішим було захищати рідну землю від ворогів ціною свого власного життя, захищати свою гідність та свободу. Свобода – це можливість приймати самостійно рішення, робити вибір між добром і злом, жити так, як прийнято на рідній Землі, думати так, як тобі радить твоя совість, а не так, як того хочуть інші. Свобода – це дуже відповідально. А що ж таке гідність? Це вміння поважати себе та інших людей, діяти так, щоб не було соромно, не принижувати інших та не дозволяти принижувати себе. У народі кажуть: Краще померти з честю, ніж

жити з ганьбою. Козаки своїм прикладом вчать нас берегти гідність та свободу. Давайте пригадаємо козаків, які є прикладом героїзму, патріотизму та безмежної любові до України.

Діти: козак Мамай, Петро Дорошенко, Богдан Хмельницький, Іван Сірко.

Вихователь: Молодці, діти. На Запорізькій Січі лунала українська пісня. Вона допомагала козакам і під час битви і під час відпочинку. Український народ дуже любив своїх захисників та склав про них багато народних пісень, в яких оспівували подвиг та героїзм козаків. Діти, заспіваймо народну пісню «Ой на горі женці жнуть» (розучували на музичному занятті).

Вихователь: Молодці, діти. У народі кажуть: Береженого Бог береже, а козака – шабля. Ви виконали всі завдання. Сподіваюсь, ви будете гідними нащадками славних козаків. Наша подорож завершується.

Квести дуже подобались дітям. Вони давали можливість уникнути шаблонів у патріотичному вихованні, зацікавити дітей та стимулювати активність дітей, об'єднати ігрову, рухову, художню, пізнавальну, комунікативно-мовленнєву діяльність дітей. Зацікавила дітей пропозиція вихователя розробити завдання та квест для батьків, які розробляли, використовуючи художній матеріал, який був знайомий дітям. Діти із задоволенням планували маршрут, малювали емблеми командам, загадки, придумували завдання. При розробці завдань діти користувалися портфоліо, фотоальбомами із спогадами про виконану роботу. Цінним було те, що діти обговорювали завдання, пригадували все, що вони знали з вивчених тем. Така робота згуртовувала батьків, дітей, вихователя. Діти виступали вихователями для батьків, залучали їх до національно-патріотичного виховання.

Ефективним виявилась і використання інформаційно-комунікативних технологій. Сучасні діти легко орієнтуються в інформаційному просторі, активно використовують сучасні гаджети. Ми використовували ІКТ не тільки під час перегляду презентацій, відеофільмів, квестів, а і під час написання відеозвернення героям оповідань та казок, записували відеоекскурсії.

Проілюструємо прикладом, зазначений вид роботи

Заняття з використання ІКТ. Тема: Вулицями рідного міста.

Мета: закріпити та поглибити знання дітей про рідне місто, вчити розповідати про вулицю, на якій знаходиться дитячий садок, та вулицю на якій живе дитина. Виховувати любов до рідного міста, удосконалювати вміння складати описові розповіді.

Матеріал: фотографія куточка вулиці, де знаходиться дитячий садочок, фотографії міста, головної вулиці, предметні картки «Що є в нашому місті», Гарбузик і Калинка.

Словник:українці, патріот, гостинні, вітання, «Здоровенькі були», «Зустрінемо вас із хлібом-сіллю», багате на здобутки, прославляють, відданість.

Хід заняття. Сюрпризний момент: хтось стукає у двері
Прихід гостей з казкової країни.

Вихователь: Діти, а давайте пригадаємо, як вітаються українці з гостями?

Діти промовляють: здоровенькі були! Доброго здоров'я, Добрий ранок – Діти, наші гості ніколи не подорожували містом, не бачили вулиць, гарних споруд. Тому хочуть, щоб ми їм розповіли про наше місто.

Вихователь: Діти, а ви знали, що місто – подібно людям, мають свій неповторний образ, свій характер, свою долю. Про історію, долю міста розповідають її вулиці. В назвах вулиць, площ, проспектів відображені імена видатних людей нашого міста, які вплинули на долю та історію нашого міста. У нашому місті є багато вулиць, 3 бульвари, 5 проспектів, 8 площ, 9 скверів, 6 парків.

Вихователь: Які назви вулиць ви знаєте?

Діти: Велика Морська, Адміральська, херсонське шосе, проспект Центральний

Вихователь: Більшість із назв відносяться до моря, флоту і кораблів. Миколаїв – крупний річковий та морський порт.

– Діти, давайте помандруємо затишними вулицями нашого міста.

Дидактична гра «Впізнай миколаївські краєвиди»

(слайди: каштановий сквер, центральна площа, степи, ліс, річка, мости)

– Діти, а зараз ми знаходимось на якій вулиці?

Прошу сісти в автобус, давайте трішки під'їдемо. Ми під'їхали і ще до однієї визначної архітектури в Миколаєві – Краєзнавчого музею, який називається у нас Старофлотські казарми. У музеї зібрані рушники, іграшки, предмети побуту, предмети, які розповідають про історію нашого міста. У цей будівлі колись знаходилась старофлотська казарма, в якій проживали морські курсанти – майбутні корабелі, тому його так і назвали.

(перегляд презентації про музей)

– А тепер, діти, повертаємось до нашого автобуса і рухаємось далі

Нас зустрічає вулиця Архітектора Старова. А назва вулиці пов'язана з видатним архітектором Старовим, який створив вулиці нашого міста.

Давайте перевіримо чи добре ви знаєте наше місто?

Дидактична гра «Що є в нашому місті»

(вихователь кидає дітям м'яча, хто впіймав його називає, що є в нашому місті)

Вулиці, будинки, дороги, дерева, люди, машини, школи, дитсадочки, парки, магазини, заводи.

Вихователь: Молодці. А яке найулюбленіше ваше місце в нашому місті? Опишіть його.

(Діти називали зоопарк, набережну, дитяче містечко «Казка», парк Перемоги)

Вихователь: Тепер я переконалася, що ви добре знаєте наше місто і дуже любите його.

Під час проходження теми «Символи нашої країни» діти на прохання Гарбузика знімали відео рослинних символів України: калини, чорнобривців, верби, барвінку, вишні. Відео супроводжували коментарем дітей, читанням віршів, розповідання легенд. Така робота спонукала дітей до перенесення засвоєних знань у практичну діяльність.

Проілюструємо прикладом.

Коментарі до відео «Калина частинка України»

Юля Г. Це калина. Вона символ України. Про калину складають вірші. Із гілочки калини виготовляли сопілку, яка має дуже гарний голос. Ягоди калини цілющі. Калину порівнюють з дівчиною.

Продовжили роботу з ознайомленням з рідним містом використання ігор-подорожей, квестів, ігор подорожей.

Проілюструємо прикладом.

Гра – стратегія «Подорож по рідному місту»

Мета: продовжувати збагачувати знання дітей про рідне місто. Дати знання про походження назви міста Миколаєва, головні вулиці та центральну площу міста, річки Південний Буг. Виховувати почуття приналежності до свого народу, національної гордості, любов до міста, бажання більше знати про рідне місто. Розвивати естетичне сприйняття, пам'ять, збагачувати словник дитини, спонукати відповідати на запитання вихователя повними реченнями.

Матеріал: мапа України, фотографії краєвидів Миколаєва, фото – ескізи вулиць міста, архітектурних пам'яток, лялька з сусідньої країни; свічка, вірші.

Хід заняття. Вихователь: діти, що Ви уявляєте, коли ми промовляємо місто Київ? Діти: Дніпро, столиця, Києво-Печерська Лавра.

Вихователь: Молодці, діти. А що малює ваша уява, коли ми промовляємо місто Одеса?

Діти: Потьомкінські сходи, Ланжерон, Оперний театр,

Вихователь: Що ви уявляєте, коли згадуємо про Миколаїв?

Діти, Південний Буг, Інгул

Вихователь: Так, діти, правильно. Але у нашого міста є дуже багато цікавинок, які нам сьогодні необхідно знайти. Для початку давайте перевіримо, що ми знаємо про наше місто.

Гра «Пін-понг». Я ставлю запитання, а вам необхідно як можна швидше знайти на нього відповідь.

Яке ім'я дали першому судну, збудованому у нашому місті?

Яке дерево є символом нашого міста?

Що зображено на прапорі нашого міста?

На честь кого названо наше місто?

Як називається найстаріша вулиця нашого міста?

Хто збудував наше місто?

Яких видатних людей нашого міста ви знаєте?

- А чи знаєте ви скільки років нашому місту? (багато)
- А скільки підприємств у нашому місті? (багато). Які підприємства чи заводи ви знаєте? («Океан», «Імені 61 комунара»)
- А коли ми святкуємо День міста? (у вересні)
- А що зображено на гербі нашого міста? Який прапор у нашого міста?
- Як називається головна вулиця нашого міста (Радянська)

Вихователь: Молодці, діти. Бачу, що ви дійсно багато знаєте про наше місто. А чи знаєте ви, що Миколаїв має декілька власних рекордів? Давайте їх відшукаємо і створимо книгу рекордів міста Миколаєва.

(вихователь показує книгу, сторінки, якої необхідно заповнити). А розпочнемо ми наші пошуку саме з того місця, де розпочиналась історія нашого міста. Діти, де знаходиться це місто?

Діти: Там, де зустрічаються річка Інгул та Південний Буг. Сідайте зручно. Відправляємось у віртуальну подорож. Подивіться, будь ласка – це Інгульський міст. Це перший міст в Миколаєві, що розташувався на злитті річок Інгул та Південний Буг. Так він виглядав багато років тому, а сьогодні він вже реконструйований та сучасний. Для того, щоб під мостом могли проходити кораблі його розводять. Подивіться на картинку. Порівняйте підйомну частину мостів. Який найдовший? Дійсно, підйомна частина Інгульського моста – найбільша в Європі.

Вихователь: Рухаємось, далі! Варварівський міст, що з'явився наступним, був збудований на місці переправи. Ось він з'явився перед нами. Порівняйте мости і скажіть в чому особливість саме нашого моста.

Діти: підйомна частина не піднімається в гору, а розводиться в сторону.

Вихователь: так, діти Сьогодні це **єдиний в Україні міст**, розведення якого виконується горизонтально. Два рекорди нашого міста ми внесли в нашу книгу: це мости міста Миколаєва.

Відправляємось далі. Дивно, що це?

Діти: телескоп.

Вихователь: для чого він потрібен?

Діти: Вивчати планети, зірки.

Вихователь: Давайте поспостерігаємо космосом. Що ви бачите?

Діти: Марс, Венеру, Сонце, сузір'я.

Вихователь: так, діти –це планети Сонячної системи. А що це за маленька зірочка? Хочете дізнатися її назву? Діти складають літери і читають

Вихователь: Яка ж назва зірочки?

Діти: Миколаїв

Вихователь: Так, діти, уявляєте в космосі навкруг Сонця крутиться ще один Миколаїв. Цю малу планету відкрили миколаївські вчені багато років тому. Хіба це не чудо. Тільки наше місто має планету в космосі, яке повторює його ім'я. Хочете дізнатися, де зроблено це відкриття. Тоді рухаємось далі Подивіться, перед вами ще одна із найкрасивіших будівель Миколаєва. Вона розташувалася на вершині Спаського кургану. Це – Миколаївська обсерваторія. Ось і ще один рекорд нашого міста. Вносимо його до книги рекордів.

Діти, як ви думаєте, що претендує в нашому місті називатися Дійснелендом? Так, правильно, це дитячий будинок Казка. Давайте завітаємо до нього.

Завдання від казкових героїв: Вони просять намалювати рекламу нашого міста (діти в групі обговорюють варіант і збирають колаж із запропонованих картинок, після чого презентують свій проект)

Вихователь: Дякую Молодці, діти. Відправляємось, далі. Діти, ви впізнали, що це за споруда?

Діти: Миколаївський зоопарк.

Вихователь: і це ще один рекорд міста Миколаєва він – один із найкращих в Європі.

Завдання: давайте створимо герб миколаївського зоопарку.

Ось ми і заповнили ще одну сторінку нашої книги. Нам час вирушати додому, але ми будемо вивчати наше місто і обов'язково заповнимо сторінки нашої книги..

(у другу половину дня вихователь запропонував дітям записати на диктофон розповіді про рекорди нашого міст для інших дітей. Діти із захоплення розповідали про цікавинки рідного міста. В групі була створена ІКТ –гра «Чудеса нашого міста», завдяки якій діти дізнавались про письменників, художників, видатних людей міста.Роботу продовжували на образотворчо-мовленнєвій діяльності.

Проілюструємо прикладом.

Дітям повідомили, що в нашому місті проходить конкурс «Наше місто у майбутньому». Дітям запропонували прийняти участь у цьому проекті. Поміркувати, яким вони уявляють наше місто у майбутньому і намалювати його. Діти самостійно обирали матеріал, яким вони будуть працювати. Після роботи діти захищали свої проекти, розповідаючи про свій вибір. Наведемо приклад.

Даня Ш. Я мрію, що в нашому місті з'явилося метро, як у Києві. На наших вулицях буде менше машин і я зможу кататися на скейті та гратися зі своїми друзями в різні ігри.

Марина Д. Я мрію, щоб в нашому місті було багато квітів і дерев, тому я їх і намалювала.

Катя. А я намалювала велику писанку, тому що хочу щоб у нас з'явився такий музей.

В рамках проходження теми парціальної програми «Мое місто-Миколаїв» у дітей формували повагу до результатів праці дорослих, поваги до людей праці. Зацікавила дітей робота «Камера майбутнього». Спільно з батьками вони створювали колажі про свою улюблену професію, розповідали про свій вибір. В кінці року дітям презентували книгу-побажання, в якій розповідалося про їх мрії, вибір ким вони хочуть стати. Батьки і вихователі домовились зустрітись через багато років і розповісти яку професію вони обрали (Див дод) Уявлення про працю дорослих закріплювали за допомоги дидактичних ігор.

Проілюструємо прикладами

Дидактична гра «Країна майстрів»

Мета: закріплювати уявлення дітей про народні промисли, їх різновиди та призначення; виховувати любов та пошану до виробів народних майстрів.

Матеріал: зображення виробів народних майстрів.

Хід гри. Як ви думаєте, кого називають майстрами? Подивіться на картинку, хто мешкає в цьому місті? Вишивальниці, Гончарі, ткалі.... Діти з'єднують вироби з зображенням різних видів ремесел.

Дидактична гра «Прикрась рушник»

Мета: закріплювати уявлення дітей про український рушник, їх різновиди та призначення; продовжувати вчити складати описові розповіді, виховувати любов та пошану до традицій українського народу.

Матеріал: зображення рушників

Хід гри. Чи знаєш ти, що Червоний колір означав квіти, любов, зелений – зелені трави, блакитний – чисте, безхмарне небо, чорний – журбу, жовтий – достиглі в полі колоски. Створюючи орнамент, народні вишивальниці весь час зверталися до природи, творчо осмислювали предмети і явища, їх барвистий колорит і прагнули все відтворити у вишивці: прямі лінії – символізували землю, а хвилясті – воду, вертикальні хвилясті – дощ, а трикутники – гори, дві схрещені лінії – блискавку, а ромб, коло чи квадрат – вогонь. Жіноча постать символізувала богиню життя, дерево з розлогими

гілками – родючість землі, птахи – настання весни, а кінь і олень – благополуччя. Давайте прикрасимо рушник візерунком (діти обирають символічні кольори та елементи візерунку. Після оздоблення рушника діти описують його та розповідають про символічне значення візерунку).

Дидактична гра «Продовж прислів'я»

Мета: продовжувати знайомити дітей з усною народною творчістю (прислів'ями); розвивати пам'ять, мовленнєві здібності; виховувати патріотичні почуття через активізацію інтересу до народної мудрості, української культури. ХІД ГРИ

Вихователь починає прислів'я, діти їх продовжують. Значення 2–3-х прислів'їв можна обговорити.

Пташка красна пір'ям, ... (а людина — справами).

Яка пшениця, ... (така й паляниця).

Книга вчить, ... (як на світі жить).

Навчай інших — ... (і сам навчишся).

Хто хоче збирати — ... (мусить добре засівати).

Як посієш, ... (так і пожнеш).

Хліб усьому... (голова).

Вік живи — ... (вік учись).

У доброго хазяїна й соломинка ... (не пропаде).

На другому етапі було проведено серію колективних занять з теми «Ілюструємо казки (оповідання)». Діти на прохання Гарбузика створювали ілюстрації до знайомих казок, оповідань для дітей молодшої групи. На початку заняття діти пригадували зміст знайомої казки (оповідання), обговорювали, який епізод цієї казки (чи оповідання) вони будуть зображувати, обирали матеріал для створення ілюстрацій. Діти обговорювали зміст ілюстрації, послідовність виконання. В кінці заняття діти коментували зображення на ілюстраціях.

На другому етапі широко використовували інтегровані заняття, які давали можливість для кращого засвоєння знань використовувати музику,

літературу, образотворче мистецтво. Опишемо фрагменти заняття з теми парціальної програми «Побут населення України».

Інтегроване заняття (розвиток мовлення, ознайомлення з довкіллям, математика, художня праця, народознавство)

Тема: Іграшки рідного краю.

Мета: збагачувати знання дітей про різні види української народної іграшки, формувати уявлення про час, закріпити уявлення про порядковий рахунок, народні способи лічби, викликати бажання емоційно сприймати народну іг іграшку, розвивати чутливість до гармонії форми народної іграшки, виховувати інтерес і повагу до народної іграшки; розвивати емоційно виразне мовлення.

Матеріал: українські народні іграшки, дидактичні картинки для ігор, торбинка, солома.

Словник: солом'яна іграшка, ремесла, традиції, майстер, запашний, зайчик-мотанка, цяцанка, забавка, літунець, вуркало, гуркотало.

Хід заняття: Вихователь: Діти, яка ваша найулюбленіша справа? (*діти відповідають*). А яка ваша улюблена іграшка? Розкажіть про неї: яка її назва, з чого зроблена, чим вона тобі подобається (*діти складають розповідь за планом*).

Вихователь: Які гарні розповіді у вас вийшли. Я відчуваю, що ви дуже любите свої іграшки і бережно до них ставитесь. Діти, а як ви думаєте іграшки були завжди такими, як сучасні іграшки? (*Припущення дітей*). Так, діти, правильно. Іграшки існували завжди. Мінявся час – мінялись і іграшки. А давайте поміркуємо, що могло служити іграшкою, коли люди жили в печерах та займалися полюванням?

Д/гра «Придумай іграшку»

Мета: розвивати творчі здібності, винахідливість, мовлення.

Хід гри: Діти дістають із торбинки природний матеріал: камінець, шматок шкури, глину, пір'ячко, насіння, ганчірку та придумують, як ними можна бавитись.

Вихователь: Діти, першою забавкою для дитини-дошкільника був камінець, який шпурляли у воду для того, щоб позмагатись у спритності, а коли люди винайшли глину та стали виготовляти з неї посуд – з'явилися перші глиняні іграшки – брязкальця, м'ячі. Раніше не було заводів з виготовлення іграшок, тому іграшки виготовляв сам народ: мами, бабусі, дідусі, старші сестрички і називаються такі іграшки народними. Українська народна іграшка..... У народі її називають цяцька, лялька, цяцянка, забавка. Вона була простою, але в ній зберігалось все: сила землі і сонця, теплота рук рідних людей. Іграшка завжди пов'язана з працею і діяльністю дорослих.

Д/гра «Впізнай іграшку за ремеслом»

Матеріал: дидактичні картинки із зображенням народних майстрів та іграшок.

Хід гри: на картинках зображено народних майстрів та силуети народних іграшок. Діти називають професію, з яким матеріалом працює народний майстер, яку іграшку він виготовив. Наприклад, якщо завітали до гончара: коник – глиняний; брязкальце – глиняне, лялька – глиняна, монетки – глиняні; коваль: коник – металевий; брязкальце – металеве, монетки – металеві; ткаля: коник – ганчірний; брязкальце – ганчірне, лялька – ганчірна тощо.

Вихователь: Діти, народна іграшка є ниточкою в руках дитини, яка з'єднує її з історією Батьківщини. Я пропоную вам сьогодні ближче познайомитись із традиціями виготовлення іграшки нашого рідного краю. А як ви розумієте вислів рідна земля? (*діти відповідають*). Які прислів'я про рідний край ви знаєте? А як називається наш рідний край? (*діти відповідають*). Давайте подаруємо рідному краю красиві слова:

Словниковий дивограй: щедрий, рідний, вільний, пісенний, працьовитий, веселковий, казковий.

Вихователь: Молодці, діти. Народні іграшки пов'язані із сімейними традиціями, оточенням дітей турботою і увагою до них дорослих. Я підготувала для вас сюрприз і принесла вам незвичайну торбинку. Як ви

думаєте, що в ній? Відгадаєте, загадку, й одразу зрозумієте:

Із всього робили її,
Що щедра земля дарувала.
Свої родючі врожаї
Майстрам умілим роздавала.

Правильно, діти. Це іграшки, але вони незвичні, вони розповідають про традиції моєї родини і іграшки, про які мені розповідала моя прабабуся. У народі кажуть: «спочатку нянька, а потім лялька». Моя прабабуся була найстарша в родині, тому і стала нянькою для своїх маленьких братиків та сестричок. Зберігали свої скарби ось у таких торбинках, які робили із старою маминою спідниці. Давайте розгорнемо і подивимось, що ж там за скарби?

Загадка: Ця іграшка пишалась тим, що зроблена з святого.

І кольором яскравим, золотим
Нагадувала: з хліба запашного!

Вихователь: Іноді мама чи бабуся робила ляльку нашвидкуруч, щоб зайняти дитину, аби вона не плакала. На що схожа лялька? Так, правильно, на соску. Така народна пустушка називається хлібною лялькою. Як ви думаєте, чому? Правильно. В голівку дитячої ляльки зав'язували шматочок хліба. А ось ще одна лялька – це зайчик-мотанка. Виготовляли її для дітей 2-3 років. Матусі треба було вечерю підготувати чи по хаті господарювати, а щоб дитинкане боялася або не нудьгувала, їй на пальчик одягають веселого зайчика. Дитині стає весело і зовсім не страшно, тому що з іграшкою завжди весело.

Давайте і ми пограємо з такою іграшкою (*розігрування забавлянок*).

Український народ був дуже винахідливий. У нього вигадка скрізь лежить, куди оком кинеш. Щоб виготовити наступну іграшку, необхідно взяти качан кукурудзи, а ще те, що і дитина підніме, а дорослий через двір не перекине. Що це? Так, це пір'ячко.

Загадка: Вийшла іграшка така:
З кукурудзи і пера.
Нагадала літака,

Вгору запускать пора.

Саме так виготовляли іграшку літунець. А потім змагались, у кого далі полетить. А ще іграшки виготовляли із усього, що дарувала щедра земля: із гарбуза, із листочків акації, із картоплі, із гілочки очерету. І назви давали іграшкам залежно від їх дії.

Гра «Придумай назву іграшці»

Вихователь демонструє іграшку та промовляє загадку:

Забавку з акації листочків

Створили дітям для утіх.

Як гучно вдариш пелюсточок,

Також лунає гучний сміх. *(Діти: гучномовець, хлопавка)*

Дитина знає іграшку цю кожна,

Її із очерету роблять.

На ній заграти гарно можна,

Мелодію її всі люблять. *(Діти: сопілка, дудка, пищалка)*.

Вийшла іграшка така:

Із картоплі і пера.

Нагадала літака,

Вгору запускать пора. *(Діти: літунець, картопляний літачок)*

Нитка, дощечка мотузка та хист.

Краще верти, горобців відгони. *(Діти: гудок)*.

Вихователь: Така іграшка видає звук, який схожий на гуркіт грому, гудок і називається по-різному: вуркало, вітрячок, кружальце, гуркотало. Народна іграшка не тільки розважала, але й навчала. Моя прабабуся розповідала про головоломки, в які вони грались у дитинстві. Називаються вони великі та малі мороки. Щоб їх розібрати, а потім скласти, необхідно було виявити кмітливість і винахідливість.

Порахуйте, скільки цеглинок у малій мороці, а у великій? *(складання малої мороки)*

Вихователь: Діти, а в мене в торбинці була ще одна іграшка. Дивно,

куди вона зникла. Залишилась ось ця гілочка. Давайте з'ясуємо, що це і яка іграшка зникла (*діти розглядають гілочку та висловлюють свої припущення*).

Вихователь: Так, діти, ми можемо припустити, що це стеблинка від зернової культури: жита, пшениці, проса, які вирости на наших славетних чорноземах. Люди навчилися переробляти зерно і цінувати соломку, використовуючи її для різних потреб. Адже визолочені літнім сонцем стрункі стебла піднісши вгору колоски і напоївши соками землі янтарні зерна, потім знадобились людям для багатьох справ. Давайте подумаємо як використовують зернові культури (*діти працюють підгрупами і складають взаємозв'язки*).

Д/гра «Відишукай соломи слід»

Обладнання: картинки із зображенням солом'яних виробів.

Хід гри: діти розповідають, як використовували соломку: соломкою покривали дахи хат, годували худобу, взуття, брилі, виготовляли прикраси, посуд, у казках зустрічаються солом'яні герої.

Вихователь: А ще солома ховає секрет. Якщо торкнутися до неї працюючими руками, то солома перетвориться на казкових героїв: златогривого коника, вершника, козака, ляльку, брязкальця. Саме іграшка із соломи була в бабусі в торбинці як символ нашої рідної, щедрої землі та моїх прабабусь і дідусь, які все своє життя вирощували хліб.

І нам соломка подарує свій секрет, якщо ми з вами дуже, дуже постараємося. Я пропоную вам сьогодні виготовити ляльку та коника. Ви готові? Але спочатку давайте розглянемо соломку. Яка вона?(яскрава, золотиста, сонячна, суха, ламка). Так, діти, правильно, солома ламка, ми не можемо з неї виготовити іграшки, тому що вона ламається. Для того, щоб солома стала еластичною, її необхідно замочити у воді. Після зволоження вона набуває необхідної пластичності. Ну що ж соломку ми підготували. Починаємо працювати. А як же виміряти довжину соломи? Які народні міри ви знаєте? (*діти відповідають*). Надалі з дітьми виготовляли солом'яних

іграшок.

Які гарні ляльки у Вас вийшли! Ви працюючі, тому соломка ділиться ще одним секретом!!!! Як тільки заграє музика, постукайте під столом, на яких зібрались у хорівді виготовлені вами ляльки і вони затанцюють!

Ой, а ось і моя іграшка знайшлася. Це шкідливе мишеня його хотіло поцупити. Хто ж це?

Що то за красень завітав до нас,

З соломи в нього боки?

Це вірний товариш – Пегас,

Представив себе на весь світ широкий.

Вихователь: Так – це солом’яний коник. Діти, давайте після денного сну познайомимо його з вашими іграшками. (У другу половину дня вихователь запропонував познайомити коників з іграшками та придумати про це історію). Під час опрацювання зазначеної теми до роботи долучали і батьків: організували майстер-класи із виготовлення глиняних іграшок, свищиків, солом’яних іграшок, ляльок-мотонаок. Цікава пройшла робота із використання мороки. На початку зустрічі батьки презентували спільний проект іграшки своєї родини. Вихователь познайомив батьків з різними видами мороки, розповіли як розвивали кмітливість дітей, що такий вид ігор досі залишаються сучасним. В кінці зустрічі влаштували змагання розв’язування мороки.

Особливо ефективною та цікавою формою роботи на цьому етапі виступив такий особливий та цікавий вид інтеграції як створення коміксів, адже діти люблять не тільки читати, а малювати, діти вчаться передавати головне за допомоги малюнків та дуже короткого тексту. Робота з коміксами починалась із знайомими для дітей персонажами: вони придумували та малювали, а потім розповідали нові історії своїх улюблених героїв: «Пригоди Фіксіків в країні Мови», «Як Рапунцель українську мову вивчала».. Слід зазначити, що методика роботи над створенням коміксів дуже схожа з методикою створення розповідей за сюжетними картинками. Далі діти

придумували цікаві комікси пригоди як чарівник Слово навчав хлопчика Суржика красиво розмовляти, Малювання коміксів виявляли внутрішній світ дитини, розкривали його творчий потенціал. До такої роботи із задоволення приєдналися і батьки. На наступному етапі діти, вихователі і батьки створювали комікси за допомоги спеціальних програм.

В кінці опрацювання кожної теми парціальної програми казкові герої Гарбузик та Горобинка приносили дітям наліпки, які символізували вивчену тему, які діти прикріпляли у свої портфоліо . Це сприяло формуванню у дітей вмінь до самоаналізу знань, вчинків власних, казкових героїв та однолітків в групі.

На третьому, оцінно-рефлексійному етапі створювали реальні емоційно збагачені життєві ситуації, в яких діти виявляли свої патріотичні почуття, вчили дітей оцінювати й аналізувати власні й чужі вчинки, наслідувати поведінку героїв твору в реальних ситуаціях.

На цьому етапі було задіяно такі методи і прийоми: моделювання проблемних ситуацій (ситуації вибору, ситуації оцінки), ток-шоу («Топ-5 найкращих українських дитячих пісень», «Топ-5 улюблених свят українця»), ігри-стратегії («Збираємось на прогулянку рідним містом», «Допоможемо курчатам знайти найкраще місце на Землі»), комунікативно-творчі ситуації («Гості із Польщі», «Славні наші козаки!», «Українські страви»), створення мультфільмів за змістом творів патріотичного змісту.

Проілюструємо прикладами.

Тема: Майстер-шеф. Традиції української кухні.

Мета: формувати уявлення про традиційну українську кухню, особливості страв в кожному регіоні, традиціями, пов'язаними з приготуванням їжі та її споживання. Розвивати увагу. Виховувати цікавість до української народної кухні

Хід заняття

Діти, а знаєте ви, що українці з давніх-давен славляться своєю гостинністю. Вважалося поганою прикметою, якщо господарі не нагодують

мандрівника, що втомився від дальньої дороги, а кожна хазяйка мала свої секрети виготовлення смачних страв. В Україні кажуть: «Гість у дім – радість в нім». Діти, а які страви готують у вас вдома? А яка ваша найулюбленіша страва? Вихователь: Українська кухня дуже різнобарвна. Кожному регіону притаманні свої страви. Чи хочете ви більше дізнатися про українські страви та навчитись їх готувати? Діти, а давайте разом з Гарбузиком, Лисичкою і журавлем завітаємо до передачі Майстер-шеф і дізнаємось більше про традиції української кухні. Вихователь: Ми як раз завітали до вас на пердачу, щоб більше дізнатися про українські страви.

Кухар: Не тільки розкажу, а і навчу! А зараз перепочиньте з дороги, а я вам розкажу як проходив обід багато років тому. Коли я була ще зовсім маленькою, я пам'ятаю як ми сідали за стіл великою родиною. Першим за стіл сідав батько. Його місце на покуті, під образами. Сиділи тихо, голосно не розмовляли. Вихователь: А які страви ми сьогодні будемо готувати?

Кухар: Найчастіше на обід готували борщ, галушки, вареники. А ще із тіста готували перепічки, пампушки, вареники, піроги. А ще полюбляли українці каші, які готували із пшона, гречки, вівса. З кукурудзи готували мамалигу, а улюбленою кашею козаків була пшенична каша, яка давала силу та оберігала від кулі та шаблі. Каші виготовляли в менших горщиках – кашниках. Незабаром свято Стрітіння. Що ви знаєте про традиції святкування цього свята?

Діти: випікали жайворонків, щоб весну закликали; зустрічається Зима і Весна, слідкують за погодою.

Ведуча: Так. Молодці. Я пропоную Вам навчитися виготовляти печиво у вигляді жайворонків

(виготовлення жайворонків)

Вихователь: Дякуємо, вам. Ми дізналися багато цікавого про українські страви та посуд, в якому його готували.

Зауважимо, що на третьому етапі активно застосовувалась театральномовленнєва діяльність. І. Марченко вважає, що під час створення вистави

дитина перевтілюється у сценічний образ, створює його за допомогою експресивних засобів, вчиться творчо застосовувати художньо-мовленнєвий і музично-пластичний досвід. Учена наголошує саме на тому, що цей вид діяльності формує досвід соціальних навичок поведінки, «дає можливість дитині вирішувати проблемні ситуації від особи будь-якого літературного героя, що допомагає подолати нерішучість, невпевненість у собі, навчає виражати свої думки, розвиває зв'язне мовлення дітей» [6, с. 49]. С. Русова зазначала, що діти щиро включаються у театралізовану діяльність, стимульовану літературними, ігровим, особистісними мотивами. У них виникає потреба у грі, що формується під впливом літературного твору, а також потреба у самовираженні, спілкуванні, пізнанні себе через відтворення різних образів. Драматизація, на думку вченої, не тільки сприяє мові, а й розвиває уяву і те внутрішнє наслідування, яке впливає на розвиток симпатії [7, с. 213].

Наведемо приклад такої роботи

Вихователь: Діти, вихователі молодшої групи звернулися до нас із проханням придумати для малюків казку, яка б навчила їх любити власну домівку та країну. Чи згодні ви їй допомогти.

Давайте пригадаємо, які бувають казки? Значить наша казка буде авторською. У казці є зачин і кінцівка. Які зачини ви пам'ятаєте? А кінцівки? Давайте подумаємо, хто буде героями нашої казки? (тварини, чарівники)

Вихователь: правильно, але для маленьких дітей краще героями залишити тварин. Пригадайте казки, які вам читали, коли ви були маленькі. Хто в них були головними героями?

Який характер мали казкові герої? Кого ми оберемо головним героєм? Чому? Що буде шукати головний герой? Які пригоди з ним могли статися? Хто допоможе зрозуміти, де найкраще місто на землі. Хто буде його друзями?

Діти пригадали казку С. Маршака «Про неслухняного мишеня» та вірш П. Воронька «В лісі є зелена хатка» і вирішили, що маленькому бешкетнику буде незручно у своїй хаті і він буде шукати найкращу домівку.

Так, народилася казка про пригоди неслухняного Лисеня на ім'я Вогнехвостик.

У лісовій хащі стояла затишна хатинка, у якій мешкала Лисичка зі своїм синочком Вогнегнєхвостиком. Він був дуже непосидючим. Вкладаючи його в ліжечко, мама-лисичка співала йому колискову, а маленьке лисеня вередувало. Я не хочу спати. І ліжечко не те і хатинка негарна. Піду пошукаю кращу домівку та найкраще місто у світі!

Іде воно та зустрічає білочку.

Білочко, гарна в тебе хатка. Хочу жити у дуплі, ти мені допоможи.

Білочка. Добре, лисеня. Піднімайся у дупло.

Ой, ні дуже високо мені. Не далеко до біди.

Подався лисеня стежкою та в хащах побачив ведмедя біля барлогу.

О шановний дядечко ведмідь, запроси до себе в хату. Бачу в тебе найкраща хатинка у лісі.

Ведмідь. Можу я тебе прийняти, але скоро спати нам лягати, щоб зиму переждати.

Лисеня. Ні не хочу зимою спати, адже гарно можна грати.

Втомилось лисеня, сіло під кущиком і засумувало. Пригадало воно чепурну хатинку, маму лисичку і так йому захотілося опинитися вдома, що він не розмірковуючи чимдуж побіг додому.

Мамо, вибач мені, будь ласка. Я все зрозумів. В лісі багато є домівок, та гарних місць, але тут біля тебе і біля нашої домівки найкраще місце на землі!

Діти запропонували не тільки подарувати казку, а і підготувати малюкам виставу. На музичних заняттях розучували колісанки, таночки, підбирали музику.

Під час роботи з формування патріотичних почуттів дітям пропонували розігравати ігри за сюжетами народних свят. Так, до свята Різдва розігравалися обряди колядування, на старий Новий рік обряди щедрування, засівання, до свята Стрітення обряди закликання птахів, до свята Івана Купала обряди плетіння вінків, співи купальських пісень. Співи, які супроводжували драматизацію, таночки, переодягання в українські костюми, прикрашання групової кімнати виховували у дітей патріотичні почуття, вони відчували емоційне піднесення та отримували естетичну насолоду та прекрасні переживання, які залишаються з дитиною на все життя. На думку А. Богуш, настрої дитини, в якому поєднуються і релігійне, й естетичне, і національно-патріотичне почуття, може стати основою для розвитку в них високої ідейності та проростання любові до свого народу [3, с. 4].

Музично-мовленнєва діяльність ефективно впливає на формування першооснов національної свідомості у дітей. Прослуховуючи народні мелодії, наспівуючи разом з вихователем народні пісні, розігруючи музичні ігри-забавлянки, граючи на музичних інструментах, діти поширювали свої знання з історії українського народу, побуту, культури, навчалися трудовими діями, невимушено засвоювали риси національного характеру, які відбиваються у пісенній творчості народу. Так, під час музично-мовленнєвого заняття «У світі музичних інструментів» дітей знайомили із кобзою, сопілкою, бандурою, історією їх виникнення, діти мали можливість послухати звучання цих інструментів, впізнавати на слух, який інструмент грає, пограти на сопілочки, що сприяло залученню дітей до культури рідного краю, розвитку пізнавальної активності, вихованню поваги до національних цінностей. А під час прослуховування української народної пісні «Повішу я колисочку», діти знайомились з родинною обрядовістю, із задоволенням підспівували колискові «Ой ходить сон», «А-А котики два», що не тільки сприяло формуванню основ національної свідомості, а й здійснювало терапевтичний вплив на психіку дитини.

Проілюструємо прикладом заняття з художньо-мовленнєвої діяльності

Фрагмент музично-мовленнєвої діяльності

Піснею до серця.

Мета:Продовжувати знайомити дітей з творчістю В. Нестайка. Формувати інтерес до української пісні. Розширити словниковий запас образними словами, прислів'ями, порівняннями. Продовжувати формувати уявлення про родинні стосунки; виховувати любов та пошану до історії та української пісні.

Матеріал: Гарбузик, Калинка й Горобинка.

Словник: пісня, українська, патріотична, героїчна, народна, солов'їна, зворушлива, щемлива.

Хід заняття: Вихователь: Діти, сьогодні ми подорожуємо в країну, де музика й слово з'єднались в одне ціле - в українську народну пісню. Тож давайте помандруємо у чарівний світ української пісні. Як ви розумієте вислів "Пісня – то душа народу?". Які прислів'я про українську пісню ви знаєте?

Діти: Де праця там і пісня; Хто співає, той журбу проганяє; Яка пташка, така й пісня. Вихователь: Молодці! Діти, а які пісні називають народними? Так, правильно, це пісні, які склав народ. Вони передаються із уст в уста і залишаються з нами назавжди. Діти, а які пісні співають матусі немовлятам? Давайте послухаємо українську народну пісню «Колискова» у виконанні Ніни Матвієнко (діти слухають пісню). Що ви уявляли, коли слухали пісню? У колискових піснях мати втілює свою любов, мрії про щасливе життя дитини. Давайте пригадаємо, з ким порівнюють, як звертаються до мами в українських народних піснях (зозуленько, ясне сонечко, кохана, мамочко, моя ластівочко, мамочко – моя пілочко).

Вихователь: Молодці. Такі ніжні, ласкаві слова! Українська мова дуже милозвучна і тому так зачаровує. В українських піснях втілюється велика відданість рідній землі, батьківська любов до нашої Вітчизни. Інформацію про історію рідного краю, народу, його культуру можна знайти не тільки в книжках. Народ зберігав її в своїх піснях та казках.

Діти, а як ви думаєте, яка пісня найкраща? Дійсно, важке запитання. Я запрошую вас в до казкового лісу, в гості до сімейства кенарів, які допоможуть нам знайти відповідь на запитання: Яка пісня – найкраща. А мешкає родина у чудовій казці Всеволода Нестайка «Казка про пісню».

(читання казки)

Вихователь: Діти, який був за характером Кеша? А Реша? Хто Вам сподобався більше? Чому? Чия пісня сподобалась журі? Чому? Що було у цій пісні? Так яка ж пісня найкраща? (діти відповідають на запитання). Так, правильно найкраща пісня свого народу, яку співають рідною мовою, про любов до рідного краю. У народі кажуть: «Всяка пташка свої пісні співає».

Зазначимо, що у другу половину дня діти розігрували сюжет казки, обговорювали запитання: “Які пісні сподобались би Реші, а які Кеші? ”, придумували власну кінцівку казки, розігрували ситуації: “Запросимо Кешу на музичне заняття”, “Навчимо Кешу співати українські пісні”. Діти склали розповіді-міркування, полілоги, казки, які свідчили про їхнє почуття любові до рідної землі, Батьківщини. Проілюструємо прикладами висловлювання дітей з теми “Про що співає цвіркун?”.

Лола Б.: Коли я слухала спів цвіркуна, я пригадала літо, пшеничне поле, серед яких виглядають волошки. Я запитала, чому волошки на пшеничному полі, а бабуся сказала: Там, де хлібне поле, там волошок трохи. Я подумала: Яка ж красива моя Україна!

Даня Ш.: Коли я слухав цвіркуна, я уявив, як козаки захищали нашу землю, і співали козацьку пісню. Я теж хочу бути сильним, як козак, і захищати своїх рідних від ворогів!

Даша П.: А я згадала вечір у бабусиному селі. На небі сяяли зірки, небо було темне, а десь біля вікна співав цвіркун. Таким тонесеньким, ніжним голоском. Я запитала у бабусі, чому він співає, а вона відповіла, що він душа народу, бо українці вдень працюють, а вночі цвіркун оберігає їхній сон, начебто заколисує. А ще бабуся сказала, що коли цвіркунчик співає, розумієш, що всюди добре, а дома найкраще.

Тема: Створення пластилінового мультфільму

Мета: дати дітям уявлення про послідовність створення мультфільмів, спонукати дітей до емоційно позитивного відгуку на отриману інформацію, розширити уявлення дітей про творчі професії, продовжувати вчити складати розповіді-міркування, вміння передавати характер героїв за допомогою малюнка різними матеріалами, поповнити словник дітей назвами професій та знаряддями праці, закріпити уявлення про час, розвивати пізнавальну активність, логічне мислення, творчу уяву, виховувати повагу до людей різних професій.

Словник: кадр; режисер, сценарист, декоратор, мультфільм, героїзм.

Хід заняття: Вихователь: Діти, ви любляете мультфільми? А за що ви їх любите? Розкажи про свій улюблений мультфільм (*діти розповідають про улюблені мультфільми*). Діти, а ви знаєте, що точно невідомо, коли з'явилися перші мультфільми. З давніх давен люди намагалися оживити малюнки. Так, у далекій країні Китаї з'явилися тіньові вистави, які так схожі на майбутні мультфільми. Пам'ятаєте, як ми дивилися тіньовий театр. На екрані оживали тіні. Як це відбувалося? (*Діти: ми їх рухали*). Так і в мультфільмах картинки оживають, коли їх рухають. Потім вигадали проектор, в якому зображення передавалися один за одним. Давайте розглянемо плівку, яку використовують у проекторі для показу казки «Ріпка». Кого ви бачите на першій, другій, третій картинках? (дідуся, дідуся, бабусю; дідуся, бабусю, онучку....) Так, правильно, всі герої намальовані на плівці послідовно і розділені лініями на рівномірні прямокутники. Такі окремі картинки на плівці називаються кадрами.

Д/гра «Що далі»

Мета: закріпити уявлення дітей про час, продовжувати вчити визначати послідовність подій, розвивати логічне мислення.

Хід гри: на картинках зображені різні події, дитині необхідно розставити її в логічній послідовності.

(день, вечір, ніч ранок; гусениця, метелик, лялечка: насіння саджанець,

дерево.)

Вихователь: Діти, як ви думаєте, люди яких професій створюють мультфільми?

Діти: художники, письменники, артисти.

Вихователь: Так, діти, правильно. Над створенням мультфільму працює велика кількість людей: художники – малюють персонажів мультфільму; письменники – пишуть казки, оповідання, на основі яких створюють сценарій. Сценарії придумують сценаристи, а актори – озвучують героїв мультфільму, освітлювачі працюють, щоб мультфільми були яскравими.

Д/гра «Вгадай професію за знаряддям праці»

Мета: закріпити уявлення дітей про значення різних професій, вчити аргументувати свій вибір, поповнювати словник дітей словами назвами знаряддями праці.

Словник: мольберт; костюми, грим, сценарій, сценарист, декорації.

Хід гри: діти збирають пазли: Декоратор: фарби, ножиці, папір.

Вихователь: А сьогодні ми з вами познайомимося з новими професіями, які допомагають створювати мультфільми. Зрозуміти, де саме розвиваються події, глядач може, придивившись до предметів навколишньої обстановки – декорацій. Фахівців, що створюють декорації, називають декораторами. Вони можуть виготовити дерева, будинки, різні предмети побуту тощо. Якщо потрібно яскраво розмалювати інтер'єр будинку – на допомогу прийде художник. Водночас обов'язково має бути головна людина, яка керує всім процесом, яку слухають усі – і сценарист, і актори, і декоратори, і художники. Це – режисер. Він наставляє всіх учасників процесу, допомагає їм правильно виконати свої завдання. Як ви думаєте, яка професія – найголовніша?

Словесна гра: «Яка професія – найголовніша»

Мета: розширити уявлення дітей про різні професії, закріпити уявлення про те, що всі професії важливі. Виховувати повагу до праці.

Словник: декоратори, режисер, хлібороби, сценарист.

Хід гри: діти обирають картинки та аргументують важливість, зображеної на ній професії.

Відповіді дітей:

Аліна: художник – без нього не створити персонажів;

Тетяна: режисер – він усім керує;

Сергійко: декоратори – без них неможливо створити дерева, будинки та інші предмети,

Руслана: актори – без них персонажі будуть мовчати;

Іванко: хлібороби – без них усі будуть голодні,

Станіслав: водії – без них неможливо привезти обладнання до театру.

Вихователь: Як бачимо, діти, всі професії – важливі!

Діти, а ви би хотіли у нас у групі створити студію мультфільмів? Яку роль ви би хотіли взяти на себе? Створення мультфільму дуже трудомісткий процес. Ми будемо поступово створювати свою студію. А сьогодні ми створимо найпростіший мультфільм. Подивіться, у вас на столах лежать блокноти, в яких ми зробимо малюнок казкового героя, який буде рухати руками. На першій сторінці ви намалюєте свого улюбленого героя, в якого руки опущені вниз, а на всіх інших – руки підняті вгору.

(діти малюють свого улюбленого героя)

Молодці, діти, гарних казкових героїв ви намалювали, а тепер починаються дива. Давайте будемо швидко гортати аркуші паперу і ви побачите, як оживають ваші казкові герої. Це і є ваш перший мальований мультфільм створений власноруч. Розкажіть, про що він? Яку музику ви б дібрали до своїх героїв, щоб краще передати їх характер?*(складання оповідань дітьми)*.

Зауважимо, що робота над створенням мультфільму захопила дітей. Нами було створено алгоритм послідовності підготовки мультфільму, діти під час такої роботи не тільки проявляли свої творчі здібності, а вчилися під час обговорення висловлювати свої думки, доводити їх правильність. У такому творчому процесі на першому етапі діти створювали мультфільми за

сюжетом знайомих для них оповідань, віршів, казок: Платон Воронько «Облітав журавель»; М. Познанська «Про нашу Україну»; Д. Павличко «Де найкраще місце на Землі»; Н. Щербина «Який це край», а на другому – власно створених казок та розповідей.

Робота на третьому етапі передбачав чергування практичних і розумових дій, творчого використання отриманих знань, використання патріотичного досвіду, отриманого під час експериментальної роботи у життєвих ситуаціях.

Проілюструємо приклади різних видів емоційно-творчих завдань, вправ, ігор [Трифопова, 2019].

Розвивально-творчі діалогові технології

Діалоги казкових героїв:

- Діти, пригадайте оповідання Василя Сухомлинського «Деркач і Кріт». Як зустрів Кріт маленького Деркача? Чому здивувався? Чи співчував Кріт маленькому стомленому Деркачеві, що той до крові поранив ноги? Як ви думаєте, чи зрозумів Кріт, що значить Батьківщина для маленького, але відданого Деркача? Уявіть себе на місці Крота й Деркача й розіграйте між собою діалог «Що значить для мене Батьківщина?»;

Діалоги з літературним героєм:

- Після прослуховування вірша Вадима Скомаровського «Військова таємниця»: Діти, герой вірша – маленький хлопчик розповідав про свого старшого брата – майбутнього офіцера. Уявіть, що сьогодні до нас на гостини прийшов старший брат. Про що б ви в нього запитали? Цікаво вам було б дізнатися, чому на всі запитання молодшого брата старший з усмішкою відповідав, що це «таємниця»? Яку б пораду ви хотіли від нього почути? Уявіть цю зустріч і розіграйте між собою діалог;

- Після прослуховування оповідання Василя Сухомлинського «Безрідний дятел»: Діти, герой оповідання – Безтурботний Дятел. Чи правильно він чинив, що в нього немає ні дятлихи, ні дятленят? Уявіть, що сьогодні ми в лісі і зустрілись із нашим літературним героєм. Про що б ви в нього

запитали? Розіграйте між собою діалог-зустріч;

На третьому етапі ми організовували діяльність дітей так, щоб вони самостійно обирали спосіб діяльності, обговорювати результати своєї діяльності та адекватно оцінювати свої дії.

Наведемо приклад комунікативно-творчих ситуацій.

Комунікативно-творчі ситуації

1. **«Гості із Польщі»**. Дитині пропонується уявити, що до неї на гостини приїхали друзі із Польщі. Якими словами ти їх зустрінеш? Розкажи їм, що ти знаєш про українські звичаї, традиції при зустрічі гостей.

2. **«Славні наші козаки!»**. У мультиплексі показували новий фільм, в якому взяли участь козаки. А діти з сусідньої групи не знають, хто це такі. Розкажи їм про козаків і їхні традиції.

3. **«Українські страви»**. Оряся і Тарасик зустрічатимуть гостей із Мадагаскару. І хочуть здивувати їх українськими національними стравами. Але чомусь розгубилися і не можуть скласти меню. Що ти їм порадиш? Які національні страви запропонуєш приготувати?

Наведемо приклади відповіді дітей.

Даня Ш. «Добрий день. Раді вас вітати на гостинній нашій Батьківщині». Моя країна зветься Україна. Вона гостинна, щедра. Я хочу розповісти про традиції святкування Різдва. Це моє найулюбленіше свято. Мені подобається, тому що вся наша родина збирається за одним столом і чекаємо появу першої зірки. А потім йдемо колядувати

Даша Ф. Козаки – це сміливі воїни. Вони захищали нашу країну від ворогів. Вони вільні люди. Козаки обирали гетьмана, а символом його влади була булава. Улюблена страва козаків-куліш. Козаки-справжні патріоти

Важливим напрямком роботи на третьому етапі було стимулювати свідомий вибір, застосовувати патріотичну поведінку. Для цього використовували проблемні ситуації, ситуації вибору.

Проілюструємо прикладом.

Проблемні ситуації.

Ситуація 1. Розігруючи напередодні дня захисника Вітчизни сюжетно-рольову гру «Сім'я» вихователь був запрошений дітьми в гості. Вихователька прийшла на гостини сумна. Діти це відчули та стали перепитувати, що сталося. Для того, щоб не зламати сюжетної лінії гри вихователь став розповідати, що дуже переживає, що її син та його друзі воїни АТО, які захищають нашу землю. І святкують далеко від рідної домівки. Я не знаю, як їх порадувати. Діти стали пропонувати різні варіанти допомоги: спекти пиріг, намалювати малюнок, зателефонувати, записати привітання (Вихователь використав створену спонтанну ситуацію та запропонувати дітям записати відео привітання для воїнів АТО).

Ситуація 2. Напередодні Дня визволення міста від фашистських загарбників вихователь привернула увагу дітей на засмученого дідуса біля могили на картинці (могила без квітів, видно, що її ніхто не відвідує, поруч байдуже граються діти). Діти, що засмутило дідуса? Щоб ви зробили на місці дітей, які гуляють поруч?

Ситуація 3. Одного дня вихователь звернув увагу, що один із хлопців дуже красиво складає речі і похвалив дитину. Сашко відповів: У мене на гудзиках герб. Я не можу кидати. Це ж символ України!

Ситуація 4. Під час підготовки до Дня рідної мови дітям запропонували обрати одяг: український чи звичайний. Більшість дітей визначились, що на День рідної мови краще одягнути український народний одяг. Він дуже личить всім і це є символом України.

Ситуація 5. Вихователь: Діти, сьогодні у нас свято. Ми можемо веселитися, грати (звучить телефонний дзвоник). Діти, зателефонувала Тетяна Василівна і дуже просить допомогти малюкам висадити у них на ділянці калину. Які будуть пропозиції?

Ситуація 6. Вихователь: Діти, ми сьогодні можемо з вами малювати іграшки, а можемо зробити обереги для воїнів АТО, щоб вони захищали їх від куль та небезпеки. Що пропонуєте?

Впродовж третього етапу на кожному занятті діти оцінювали результати своєї діяльності, складали розповіді оцінного характеру.

Їх учили порівнювати свої роботи з роботами однолітків., зразками вихователя. Проілюструємо прикладами.

Отже, цілеспрямована робота з національно-патріотичного виховання дітей засобами художньо-мовленнєвої діяльності не тільки викликала інтерес і зацікавленість дітей, а й сприяла вихованню патріотичних почуттів та патріотичної поведінки у дітей експериментальних груп.

2.3. Порівняльний аналіз рівнів сформованості національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку

Метою прикінцевого етапу експерименту було з'ясування ефективності розробленої методики національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку. Експеримент проводився аналогічно констатувальному етапу. Опишемо одержані результати за кожним критерієм.

Результати виконання дітьми діагностувальних завдань, спрямованих на визначення обізнаності дітей старшого дошкільного віку з традиціями, святами українського народу, державною та національною символікою, подано в таблиці 2.5. Розглянемо їх.

Як засвідчують таблиця 2.5, в експериментальній та контрольній групах відбулися позитивні зміни. Так, високого рівня розвитку національно-патріотичної вихованості досягли 26% (КЕ – 9,5%) дітей ЕГ та 10,5% (було на КЕ 9.5%) – КГ, задовільного – 71,2% (КЕ – 67,6%) ЕГ та 69,2% (було на КЕ 68%) дітей КГ. На низькому – залишилось 2,6% (було 22,9%) ЕГ та 20,2% (на КЕ – 22.1%) дітей КГ.

Таблиця 2.5

Рівні національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку за когнітивним критерієм на прикінцевому етапі (%)

Показники	Група	Рівні		
		Достатній	Задовільний	Низький
обізнаність дитини з державною та національною символікою, традиціями, оберегами, святами українського народу та розуміння їх змісту	експерим	21,4	75	3,5
	контрол.	11,4	71,4	17,1
обізнаність дитини із творчістю українських письменників, композиторів, художників, їхніми творами національно-патріотичної спрямованості та розуміння їх змісту	експерим	28,5	69,3	2,1
	контрол.	12,1	70	17,8
наявність у словнику дитини слів національно-патріотичної спрямованості	експерим	28,5	69,3	2,1
	контрол.	7,9	66,4	25,7
Загальний показник	експерим	26,1	71,2	2,6
	контрол.	10,5	69,2	20,2

Проілюструємо прикладами відповідей дітей ЕГ. Діти високого рівня добре орієнтувалися у державних (герб, прапор, гімн) та національних (сорочка-вишиванка, рушник, вінок, хліб, рослинна символіка) символах, самостійно розповідали про історію їх походження, знали символічне значення кольорів; розповідали про традиції облаштування української оселі, свята зимового (Андрія, Миколая, Маланки, Святого вечора) та весняного (зустріч Весни, Першого Жайворонка, Великдень) циклів, розповідали напам'ять прислів'я, приказки (6-7), легенди, зокрема про рідний край (3-4), співали українські дитячі пісні (5-6), українських письменників, називали художників та назви картин.

Правильно і точно вживали лексику національно-патріотичної спрямованості.

Зіставимо відповідь Софії К. на констатувальному і прикінцевому етапах. На констатувальному етапі Софія К. (низький рівень) на запитання «Що роблять українці заради України?» відповіла одним словом – працюють, не змогла назвати синоніми до таких слів, як відданий, незалежність, слава, відповідно й не назвала антонімів до слів відданий,

незалежність, сором. Відповідь Софії К. на прикінцевому етапі (високий рівень): «Україна – наша Батьківщина. Вона турбується про нас як мати. І ми повинні турбуватися про неї. Ми українці. Ми повинні захищати нашу неньку, прославляти її своїми вчинками та працею. Я ще маленька, а коли стану дорослою, то хочу стати спортсменкою і прославляти свою Батьківщину. В народі кажуть: «Де народився там і згодився», «Кожному мила своя сторона». Правильно підбрала синоніми та антоніми до таких слів відданий, незалежність та визначила їх жанри.

Анатолій К. (ЕГ): констатувальний етап: «Батьківщина це рідний дім і всі, хто в ньому живуть»;прикінцевий етап: «Батьківщина – це найдорожче, що є у людини. Як говорить прислів'я: «Батьківщину, як і батьків, на чужині не знайдеш». Ботам, де ти народився, ти все знаєш – і мову, і свята, які святкуєш, і традиції. Це твоя родина, яка завжди поряд. А на чужині все чуже, бо ти не знаєш мови. Батьківщину, як і батьків, треба поважати й берегти». Тарас П. (низький рівень) на констатувальному етапі: зміг назвати тільки 1 прислів'я, не назвав письменників Миколаївщини. Відповідь Тараса П. (високий рівень) на прикінцевому етапі: Називав 6 прислів'їв, читав напам'ять вірші Т. Шевченка. Л. Українки. Н. Забіли, миколаївських письменників М. Вінграновського, В. Марущак, називав свята весняного, літнього, зимового циклів, пояснював символічне значення державних та національних символів: Сорочка-вишиванка оберіг, тому що її вишиває мама з любов'ю. На сорочці – вишиванці колір та візерунок має своє значення. Червоний – радість, чорний – сум. Дуб – сила, а калина – врода».

Іванко В. (ЕГ): констатувальний етап: «я знаю Тараса Шевченка, Лесю Українку, а миколаївських не знаю. А що в нас є такі?»;прикінцевий етап: «я знаю таких українських поетів Тараса Шевченка,Павла Тичину, Лесю Українку, Марійку Підгірянку. А ще я знаю миколаївських поетів, це Дмитро Кремень, Віра Марущак, мені дуже подобаються її казки». На прохання дорослого розповів напам'ять два вірші «Вишиванка» Дмитра Кременя та «Я – українець» Лідії Філь. Після проведеної роботи діти

експериментальної групи демонстрували свою обізнаність символічного значення державних та національних символів України, вільно розповідали про них. Наприклад, Марина В. (ЕГ): констатувальний етап: «це прапор, він жовто-синій»;прикінцевий етап: «це державний символ України – прапор. Він має дві смуги з синього й жовтого кольорів, правильно говорити синьо-жовтий. Бо символізує мирне небо над головою та золоту пшеницю на полях. Прапор наш завжди майорить біля мерії». Андрійко С. (ЕГ) констатувальний етап: «це вишитий рушник»;прикінцевий етап: «Я знаю символ-оберіг нашого народу – це рушничок, він як райдуга-дорога, бо довгий і вишитий різними кольорами – це і червоний, і блакитний, і жовтий. На ньому можуть бути різні кольори,але головний – це червоний, бо він символізує калину, яка теж є символом України. Я ще знаю таке прислів'я, як «Без верби та калини нема України»». Як бачимо, з відповіді Андрійка ним вжито образний вислів із вірша В.Симоненка «Вишивальниці» і прислів'я. Світланка Г. (ЕГ) констатувальний етап: «рушник, калина, а ще лелека,він до моєї бабусі завжди навесні прилітає»;прикінцевий етап: «Лелека - це символ любові до рідної домівки,рідного краю, Батьківщини. Щаслива та сім'я, де є гніздо лелеки, бо він птаха священна. А ще лелека приносить до будинків маленьких діточок. Я ще знаю прислів'я про лелеку «Де лелека водиться, там щастя родиться»,«Хто лелеку ображає, той велику шкоду має».

Як бачимо з відповідей, діти експериментальних груп, засвідчили досить ґрунтовну обізнаність та розуміння державних та національних символів, народних свят, легенд, прислів'їв та мають в активному словнику слів патріотичного змісту порівняно з констатувальним етапом.

Результати виконання дітьми діагностувальних завдань за емоційно-почуттєвим критерієм подано в таблиці 2.6 Розглянемо їх.

Таблиця 2.6

Рівні національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку за емоційно-почуттєвим критерієм на прикінцевому етапі (%)

Показники	Група	Рівні		
		Достатній	Задовільний	Низький
вшанування культурної спадщини українського народу	експерим	28,6	69,3	2,1
	контрол.	12,9	62,1	25
гордість за бойові та трудові подвиги українського народу, зокрема рідного краю	експерим	32,9	65	2,1
	контрол.	17,1	62,1	20,7
уміння дитини виявляти національно-патріотичні почуття в реальних ситуаціях	експерим	17,8	79,3	2,9
	контрол.	0,7	72,9	26,4
Загальний показник	експерим	26,4	71,2	2,4
	контрол.	10,2	65,7	24

Як бачимо з таблиці 2.6, за емоційно-почуттєвим критерієм відбулися також позитивні зміни. Так, високого рівня розвитку національно-патріотичної вихованості за емоційно-почуттєвим критерієм досягли 26,4% (було 10%) дітей ЕГ і 10,2% (було 9,5%) – КГ; на задовільному рівні стало 71,2% дітей ЕГ (було 61,7%) і 65,720% (було 64,8%) – КЕ; на низькому рівні залишилось 2,4% (було 28,3%) дітей ЕГ та 24% (було на КЕ – 25,7%).

Проілюструємо прикладами.

Наприклад, Марія Ф. на констатувальному етапі при виборі мови для спілкування спочатку розмовляла українською, а потім перейшла на російську (низький рівень). На прикінцевому етапі Марія Ф. досягла достатнього рівня: «Добрий день, Гарбузику. Я хочу розповісти про своїх друзів та свою країну. Моя країна – найкраща. Моя мова –українська. Вона мелодійна та красива. Я дуже хочу зробити подарунок для своєї країни. Я її люблю як рідну мати».

Наводимо приклад виявлення гордості за бойові та трудові подвиги українського народу, зокрема рідного краю. Даша П. (КЕ низький рівень: емоційно не виявляла зацікавленості щодо подвигів українського народу. На прикінцевому етапі вона досягла високого рівня: «Я бачила як піднімали прапор моєї країни, коли виграла плавчиня Яна Клочкова. Я раділа, що вона народилась в моєму місті» Петрусь П. (ЕГ): констатувальний етап: «так, це подвиг, але не розумію, чому дід Захар не поспав спочатку, а потім би пішов на роботу, і більше б сили у нього було»;прикінцевий етап: «такий вчинок дідуся Захара, насправді, можна назвати подвигом. Він уже у такому поважному віці, але все рівно всю ніч працював. Бо, можливо, очікувалася злива, і він розумів, що для стиглої пшениці це катастрофа, бо тоді вона вся пропаде. І багато людей залишиться голодними, без хліба. Таких людей треба поважати, бо вони дбають про народ. Як кажуть: без відваги зазнаєш зневаги».

Петро П. (ЕГ): констатувальний етап: «не можна кидатися рушничками вишитими». На додаткове запитання «Чому?» відповів, що ці речі повинні лежати на столі;прикінцевий етап: «хлопчики не правильно зробили, що почали кидатися вишитими рушничками. Бо це зневага до того, що зробила бабуся. Це її праця, її руки вишивали. Це не простий рушничок, а вишитий. Це символ нашого народу. На ньому вишивають різні узори й різними кольорами. Такий рушничок зберігається в родині і коли народжується дитина чи жениться хтось, от мій брат коли женився, то матуся саме такий рушник йому стелила. І промовляла «на щастя, на долю».

Дарина З. (ЕГ): констатувальний етап: «погано зробили хлопчики, бо це не іграшки, це вишиванки»;прикінцевий етап: «ці хлопчики не шанують наші обереги. У народі казали: «Хата без рушників, як родина без дітей». Рушники це сімейні обереги, бо вони оберігали рідну домівку від нещастя. І дуже добре, коли в сім'ї вміють вишивати. Ця бабуся вишиває рушнички, щоб вони захищали її оселю, а хлопчики граються ними. Це не повага до рідних».

Рівні розвитку національно-патріотичної вихованості старших дошкільників засобами художньо-мовленнєвої діяльності за рефлексивно-діяльнісним критерієм подано в таблиці 2.7.

Таблиця 2.7

Рівні національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку за рефлексивно-діяльнісним критерієм на прикінцевому етапі (%)

Показники	Група	Рівні		
		Достатній	Задовільний	Низький
участь дитини у підготовці і проведенні свят, обрядів, виконанні репертуару української музики для дітей	експерим	21,4	78,6	0
	контрол.	8,6	76,4	15
вміння оцінювати патріотичні вчинки дітей у реальних ситуаціях	експерим	21,4	76,4	2,1
	контрол.	0,7	67,1	32,1
усвідомлення своєї належності до українського народу	Експер	22,1	75,7	2,1
	контрол.	0,7	75,7	23,6
Загальний показник	експерим	21,6	76,9	1,4
	контрол.	3,3	73,1	23,6

Як бачимо з таблиці 2.8, 21.6% (було 3.3%) дітей експериментальної і 3.3% (було 2,9%) контрольної груп засвідчили високий рівень національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку. Так, наприклад, розповідь Жені П. (КЕ достатній рівень: « Я – українець. Моя країна – Україна. Я люблю свою країну»). Розповідь Жені К на ПЕ (високий рівень): «Моя батьківщина – Україна. Моє місто – Миколаїв. Я дуже люблю своє місто. Я пишаюсь, що я українець. Бути українцем круто, тому що у нас красива природа, добрі люди, славетна історія, добрі працьовиті люди. Коли я виросту я буду прославляти свою матінку-Україну».

Іринка С. (ЕГ): констатувальний етап: «українці працюють багато, а потім люблять відпочивати»;прикінцевий етап: (намалювала калину біля

річки, будиночок, на ньому прапор український) «У чарівному царстві жила собі дівчинка Калина. Така гарна була, що очей не відірвати! І ось надумала Калинка подорожувати. Їздила-їздила і опинилась у чарівній країні – із зеленими лісами, синіми морями, могутим Дніпром і працьовитими людьми – українцями! Подивилась усе Калинка і так їй тут сподобалось, що вирішила вона залишитись! І сказала всім: «Калина – це Україна!». Покликала вона за собою своїх сестер, осіли вони у різних куточках нашої держави і такі гарні стоять, усміхаються до нас своїми червоними ягідками! І ми їх любимо! Приїжджайте до нас, ми зустрінемо вас хлібом-сіллю». Євген П. (ЕГ) за третім завданням намалював автомобіль і пояснив свій малюнок таким чином: констатувальний етап: «українці люблять їздити на машинах, у мого тата така машина»; прикінцевий етап: намалював лиса, зайця, будиночок, калину поряд: «Жив на Україні лис Микита і так усе йому не подобалось. І вирішив він піти на чужину. Бо думав, що там краще. Тиняється він скрізь, ніхто його не розуміє, голодний. І от одного разу трапився йому заєць. Лис Микита побіг за ним, а той швидко до своєї домівки, та й каже: «Моя домівка найрідніша й мене захистить». Зрозумів тоді лис, що рідніше свого краю немає, та й повернувся до своєї країни, де домівка затишна і ситий завжди».

Порівняємо розповіді Сашка Г. на констатувальному і прикінцевому етапах.

Сашко Г. (КЕ, низький рівень): (думає) – Україна – велика, красива.

Сашко Г. (прикінцевий етап, достатній рівень): «Україна моя рідна домівка. Тут живуть добрі, працьовиті люди. Я теж українець. Моя мама і тато, і братик також українці. Я радію, коли розповідають про мою країну. Мені приємно, щось робити для людей. Я хочу вирости і прославляти країну».

Дарина К.(ЕГ): констатувальний етап: «коли приходять новий рік співають колядки. Я знаю таку: «колядую, дую, ковбасу чую (думає), а далі я не пам'ятаю»;прикінцевий етап: «Щоб гарно зустріти новорічні свята, а це

і Новий рік, і Різдво, Святий вечір, я дуже люблю це свято, бо ношу вечерю Хрещеній, треба спочатку прикрасити кімнату: нарядити ялинку, розвішати скрізь гірлянди. Обов'язково продумати подарунки, які будете дарувати близьким. Так у нас прийнято. А ще треба продумати музику, дуже гарно, якщо проспівати щедрівки. Є гарна пісня Щедрик-щедрик-щедрівочка(заспівала всю пісню), мені так подобається ця пісня. Вона така ніжна. І, головне, вірити в чудеса й веселитися! Я так люблю ці свята!» (розповідала захоплено, усміхалась, підтанцьовувала).

Дмитро П. (ЕГ): констатувальний етап: «мені сподобалося свято Миколая, він приходив до нас у групу. Треба гарно вести, щоб він прийшов»; прикінцевий етап: «Моє улюблене свято Миколая. До нього треба добре підготуватися, спочатку бути чемним, допомагати рідним, бо Микола любить чемних діток і тоді їм приносить подарунки. Треба подумати про подарунок і якщо написати лист Миколаю, то він обов'язково подарує. А щоб свято було цікаве, то треба вивчити вірші й розповісти Миколаю, він це любить. А ще заспівати всі разом пісню «Ой хто, хто Миколая любить, ой хто, хто Миколаю служить (проспівав увесь текст). А ще можна підготувати для нього малюнок, йому буде приємно на нього подивитись, коли прийде вночі з подарунком» (після розповідання запитав, чи встигли записати слова пісні і якщо Гарбузик не встигає, то він може намалювати малюнок).

Наталка В. (ЕГ): констатувальний етап: «не можна ламати гілки у деревах чи кущах, бо вони живі»; прикінцевий етап: «калина зараз плаче, бо її образили. А калину шанують у нас, бо вона символ нашого народу: без верби та калини немає України! І ті, хто зламав гілочку, не поважають традиції наші. Бо в нас люблять калину і садять біля будинків. Ще й тому, що в неї корисний чай, який лікує. А ще ми вчили про неї вірш: «Тече вода з-під явора» (розповіла куплет вірша)».

Порівняльні дані рівнів розвитку національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності подано в таблиці 2.8.

Таблиця 2.8 засвідчує значні зміни в національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності. Так, високого рівня розвитку досягли 24,7% (КЕ 7,6%) дітей експериментальної і 8 (КЕ 7,3) контрольної груп; задовільного рівня – 73,1% (КЕ 66,6%) дітей експериментальної і 69,3% (КЕ 68,5%) – контрольної груп. На низькому рівні залишилось 2,1 % (КЕ 25,8%) дітей експериментальної і 22,6% (КЕ 24,2%) – контрольної груп.

Таблиця 2.8

**Порівняльні дані національно-патріотичної вихованості
дітей старшого дошкільного віку в художньо-мовленнєвій
діяльності на прикінцевому етапі (%)**

групи	Етапи	Рівні		
		Достатній	задовільний	низький
Експериментальна	Констатувальний	7,6	66,6	25,8
	Прикінцевий	24,7	73,1	2,1
контрольна	Констатувальний	7,3	68,5	24,2
	Прикінцевий	8	69,3	22,6

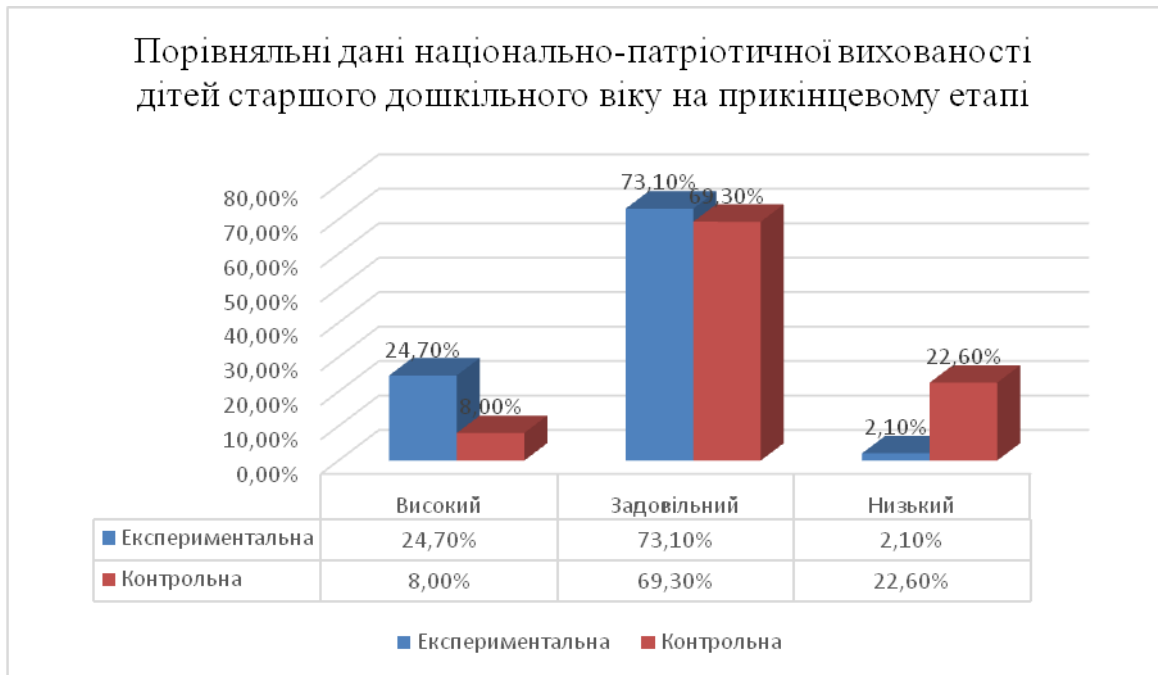

Рисунок 2.8

На прикінцевому етапі було обчислено одержані результати щодо національно-патріотичної вихованості старших дошкільників засобами художньо-мовленнєвої діяльності методами математичної статистики. Достовірність розбіжностей визначали за критерієм Фішера-Снедекора [153].

На прикінцевому етапі було обчислено одержані результати щодо національно-патріотичної вихованості старших дошкільників засобами художньо-мовленнєвої діяльності методами математичної статистики. Достовірність розбіжностей визначали за критерієм Фішера-Снедекора [153].

Критерій Фішера-Снедекора дозволяє порівнювати величини вибірових дисперсій двох незалежних вибірок. Для обчислення $F_{емп}$ потрібно знайти відношення дисперсій двох вибірок, велика за величиною дисперсія ставиться в чисельник, а менша – в знаменник. Обчислення критерію Фішера-Снедекора проводиться за формулою:

$$F_{емп} = \frac{S_x^2}{S_y^2},$$

де вибіркві оцінки дисперсій S_x^2 та S_y^2 обчислюються за формулами:

$$S_x^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2;$$

$$S_y^2 = \frac{1}{m-1} \sum_{i=1}^m (y_i - \bar{y})^2.$$

В цих формулах $\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i$ та $\bar{y} = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m y_i$ – вибіркві середні заданих вибірок, які містять n та m елементів відповідно.

Перевіримо нульову гіпотезу про рівність дисперсій відсоткового розподілу дітей експериментальної групи для високого рівня національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку за когнітивним критерієм. Оскільки показників три, то $n = m = 3$,

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i = \frac{1}{3} (7,1 + 12,9 + 8,6) = 9,5;$$

$$\bar{y} = \frac{1}{m} \sum_{i=1}^m y_i = \frac{1}{3} (21,4 + 28,5 + 28,5) = 26,1;$$

$$S_x^2 = \frac{1}{n-1} \sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2 = \frac{1}{2} \cdot 18,0 = 9,0;$$

$$S_y^2 = \frac{1}{m-1} \sum_{i=1}^m (y_i - \bar{y})^2 = \frac{1}{2} \cdot 33,6 = 16,8.$$

За формулою F -критерію Фішера знаходимо:

$$F_{\text{емт}} = \frac{S_y^2}{S_x^2} = \frac{16,8}{9,0} = 1,8.$$

Визначаємо число ступенів свободи наступним чином: $k_1 = n - 1 = 2$ – для першої вибірки та $k_2 = m - 1 = 2$ – для другої вибірки.

По таблиці критичних точок розподілу Фішера-Снедекораза рівнем значущості $\alpha = 0,05$ і числам степенів свободи k_1 та k_2 знаходимо критичну точку $F_{\text{кр}}(0,05; 2; 2) = 19,0$.

З того, що $F_{емп} < F_{кр}$ – немає підстав відкинути нульову гіпотезу про рівність генеральних дисперсій, тобто можна вважати, що дисперсії двох вибірок рівні. Проведемо аналогічні обчислення для інших вибірок, і для зручності занесемо отримані дані в таблицю:

Значення вибірових оцінок дисперсій $F_{емп}$ для різних вибірок

Дослідження	Рівні		
	Достатній	Задовільний	Низький
Рівні національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку за когнітивним критерієм	1,8	2,5	7,1
Рівні національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку за емоційно-почуттєвим критерієм	1,3	3,9	11,1
Рівні національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку за рефлексивно-діяльнісним критерієм	2,4	14,5	8,8

Оскільки $F_{емп} < F_{кр}$ для всіх випадків, є підстави залишити нульову гіпотезу про рівність генеральних дисперсій для всіх вибірок.

Висновки з другого розділу

У дослідженні виявлено критерії національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку: *когнітивний* (із показниками: обізнаність дітей з державною та національною символікою, традиціями, оберегами, святами українського народу та розуміння їх змісту; обізнаність дітей із творчістю українських письменників, композиторів, художників, їхніми творами національно-патріотичної спрямованості; наявність у словнику дітей слів національно-патріотичної спрямованості), *емоційно-почуттєвий* (із показниками: вшанування культурної спадщини українського народу; гордість за бойові та трудові подвиги українського народу, зокрема рідного краю; вміння виявляти національно-патріотичні почуття у реальних ситуаціях), *рефлексійно-діяльнісний* (із показниками: участь дітей у

підготовці і проведенні свят, обрядів, виконанні репертуару української музики для дітей; вміння оцінювати патріотичні вчинки дітей у реальних ситуаціях; усвідомлення своєї належності до українського народу). Діагностування рівнів національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку відбувалося за спеціально розробленими автором відповідно до показників завданнями. На основі виконання дітьми діагностувальних завдань було визначено і схарактеризовано рівні національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку: достатній, задовільний, низький.

Розроблено й упроваджено модель національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності, що охоплювала сукупність динамічно пов'язаних складників (мети, завдань, принципів, форм, методів, прийомів, засобів і педагогічних умов). На першому – інформативно-змістовому етапі моделі дітей старшого дошкільного віку знайомили із творами української літератури, усної народної творчості, репродукціями картин українських художників, піснями для дітей патріотичного змісту, з яких діти дізнавалися про звичаї та обряди, традиції, свята, героїв українського народу, державну й національну символіку, збагачували словник дітей словами патріотичного змісту. Провідними методами і прийомами на першому етапі виступили: сумісне коментування, етична бесіда за змістом твору, дидактичні ігри і вправи, імітаційні ігри за змістом твору, ігри-драматизації. На другому – діяльнісно-творчому етапі збагачували чуттєвий досвід дітей, поглиблювали знання дітей старшого дошкільного віку з історії, символіки, звичаєвості українського народу, розвивали вміння дитини шанувати його культурну спадщину, виявляти свої почуття. Провідними методами і прийомами на другому етапі виступили: комунікативно-творчі ігри, подорожі-презентації, квест-подорожі; створення пластилінового мультфільму за змістом творів патріотичного змісту, словесний коментар до власних малюнків, інтерактивні технології – STREAM, ІКТ та АРТ. На третьому, оцінно-рефлексійному

етапі створювали реальні емоційно збагачені життєві ситуації, в яких діти виявляли свої патріотичні почуття, вчили дітей оцінювати й аналізувати власні й чужі вчинки, наслідувати поведінку героїв твору в реальних ситуаціях. Провідними методами і прийомами на третьому етапі було обрано: моделювання проблемних ситуацій (ситуації вибору, ситуації оцінки), ток-шоу («Топ-5 найкращих українських дитячих пісень», «Топ-5 улюблених свят українця»), ігри-стратегії («Збираємось на прогулянку по рідному місту», «Допоможемо курчатам знайти найкраще місце на Землі»), комунікативно-творчі ситуації («Гості із Польщі», «Славні наші козаки!», «Українські страви»); інтерактивні технології – STREAM, ІКТ та АРТ.

Доведено позитивну динаміку рівнів національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку експериментальних груп. Так, достатнього рівня стало 30 % дітей (було 7,6 %), задовільний рівень виявили 58,8 % дітей (було 66,6 %), на низькому рівні залишилися 11,2 % дітей (було 25,8 %). У контрольній групі достатній рівень був у 15,4 % (було 7,3 %), задовільний рівень – 65 % (було 68,5 %), низький рівень – 19,6 % (було 24,2 %). Результати другого розділу висвітлено в таких публікаціях автора [??], [??], [??], [??].

ВИСНОВКИ

У дисертації подано теоретичне узагальнення та практичне вирішення проблеми, що виявляється в розробленні, науковому обґрунтуванні й апробації експериментальної моделі, методики й педагогічних умов національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності.

1. Визначено феномен «національно-патріотичне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності» як цілеспрямований, організований процес, спрямований на передавання і засвоєння культурно-історичного досвіду українського народу, формування в дітей почуттєво-ціннісного ставлення до родини, рідного краю, Батьківщини,

усвідомлення власної приналежності до української нації, активізацію їхніх патріотичних учинків і дій в інтегрованій художньо-мовленнєвій діяльності.

Результатом національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку є її національно-патріотична вихованість, яку визначаємо як інтегративну властивість, що характеризується наявністю та рівнем сформованості патріотичних знань, почуттів, особистісних якостей, достатнім запасом слів національно-патріотичного змісту, що є вираженням національної свідомості, та виявляються у практичних діях у різних видах художньо-мовленнєвої діяльності.

2. Виявлено критерії національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку: *когнітивний* (із показниками: обізнаність дітей з державною та національною символікою, традиціями, оберегами, святами українського народу та розуміння їх змісту; обізнаність дітей із творчістю українських письменників, композиторів, художників, їхніми творами національно-патріотичної спрямованості; наявність у словнику дітей слів національно-патріотичної спрямованості), *емоційно-почуттєвий* (із показниками: вшанування культурної спадщини українського народу; гордість за бойові та трудові подвиги українського народу, зокрема рідного краю; вміння виявляти національно-патріотичні почуття у реальних ситуаціях), *рефлексійно-діяльнісний* (із показниками: участь дітей у підготовці і проведенні свят, обрядів, виконанні репертуару української музики для дітей; вміння оцінювати патріотичні вчинки дітей у реальних ситуаціях; усвідомлення своєї належності до українського народу).
Діагностування рівнів національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку відбувалося за спеціально розробленими автором відповідно до показників завданнями. На основі виконання дітьми діагностувальних завдань було визначено і схарактеризовано рівні національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку: достатній, задовільний, низький.

3. Визначено й науково обґрунтовано педагогічні умови національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності: українськомовний супровід національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності; інтегрований підхід до національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності; взаємодія закладу дошкільної освіти і батьків у національно-патріотичному вихованні дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності.

4. Розроблено й упроваджено модель національно-патріотичного виховання дітей старшого дошкільного віку засобами художньо-мовленнєвої діяльності, що охоплювала сукупність динамічно пов'язаних складників (мети, завдань, принципів, форм, методів, прийомів, засобів і педагогічних умов). На першому – інформативно-змістовому етапі моделі дітей старшого дошкільного віку знайомили із творами української літератури, усної народної творчості, репродукціями картин українських художників, піснями для дітей патріотичного змісту, з яких діти дізнавалися про звичаї та обряди, традиції, свята, героїв українського народу, державну й національну символіку, збагачували словник дітей словами патріотичного змісту. На другому – діяльнісно-творчому етапі збагачували чуттєвий досвід дітей, поглиблювали знання дітей старшого дошкільного віку з історії, символіки, звичаєвості українського народу, розвивали вміння дитини шанувати його культурну спадщину, виявляти свої почуття. На третьому, оцінно-рефлексійному етапі створювали реальні емоційно збагачені життєві ситуації, в яких діти виявляли свої патріотичні почуття, вчили дітей оцінювати й аналізувати власні й чужі вчинки, наслідувати поведінку героїв твору в реальних ситуаціях.

5. Провідними методами і прийомами експериментальної методики виступили: сумісне коментування, етична бесіда за змістом твору, дидактичні ігри і вправи, імітаційні ігри за змістом твору, творчі ігри,

подорожі-презентації, квест-подорожі; моделювання проблемних ситуацій (ситуації вибору, ситуації оцінки), ток-шоу («Топ-5 найкращих українських дитячих пісень», «Топ-5 улюблених свят українця»), ігри-стратегії («Збираємось на прогулянку по рідному місту», «Допоможемо курчатам знайти найкраще місце на Землі»), комунікативно-творчі ситуації («Гості із Польщі», «Славні наші козаки!», «Українські страви»), створення пластилінового мультфільму за змістом творів патріотичного змісту, словесний коментар до власних малюнків, ігри-драматизації; інтерактивні технології – STREAM, ІКТ та АРТ.

6. Доведено позитивну динаміку рівнів національно-патріотичної вихованості дітей старшого дошкільного віку експериментальних груп. Так, достатнього рівня стало 30 % дітей (було 7,6 %), задовільний рівень виявили 58,8 % дітей (було 66,6 %), на низькому рівні залишилися 11,2 % дітей (було 25,8 %). У контрольній групі достатній рівень був у 15,4 % (було 7,3 %), задовільний рівень – 65 % (було 68,5 %), низький рівень – 19,6 % (було 24,2 %).

У дослідженні виявлено таку закономірність: результат національно-патріотичної вихованості дитини старшого дошкільного віку залежить насамперед від її обізнаності (з художніми творами, усною народною творчістю, обрядами, святами, традиціями, символікою), накопичення активного словника образними виразами, словами із художніх, фольклорних творів патріотичного змісту та її активної участі в різних видах художньо-мовленнєвої діяльності.

Проведене дослідження не претендує на вичерпне розкриття всіх аспектів означеної проблеми. Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо у вивченні наступності й перспективності між дошкільною і початковою ланкою освіти з національно-патріотичного виховання дітей.

